

Наташа Поповић

ИЗРАЖАВАЊЕ КАУЗАЛНОСТИ У САВРЕМЕНОМ ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Нови Сад, 2022.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД

21000 Нови Сад
Др Зорана Ђинђића 2
www.ff.uns.ac.rs

За издавача

Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш

Наташа Поповић

**ИЗРАЖАВАЊЕ КАУЗАЛНОСТИ У САВРЕМЕНОМ ФРАНЦУСКОМ
И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Рецензенти

проф. др Селена Станковић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу
проф. др Веран Станојевић, Филолошки факултет, Универзитет у Београду
проф. др Јелена Ајцановић, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Лектура

Мр Наташа Белић

Превод резимеа на енглески језик

Доц. др Гордана Лалић-Крстин

Дизајн корица

Mathilde Schoonbroodt

Техничка припрема

Игор Лекић

ISBN

978-86-6065-745-1

URL

<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2022/978-86-6065-745-1>

Забрањено прештампавање и фотокопирање. Сва права задржава Издавач и аутор. Садржај и ставови изнети у овом делу јесу ставови аутора и не одражавају нужно ставове Издавача, стога Издавач не може сносити никакву одговорност према њима.

Ова монографија проистекла је из текста докторске дисертације, под насловом *Изражавање каузалности у француском и српском језику*, која је одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду, дана 29. јуна 2016. године, пред Комисијом у саставу:

- (1) Проф. др Снежана Гудурић, менторка, Филозофски факултет, Нови Сад
- (2) Проф. др Љубица Влаховић, Филозофски факултет, Нови Сад
- (3) Проф. др Миливој Алановић, Филозофски факултет, Нови Сад
- (4) Доц. др Татјана Самарција-Грек, Филолошки факултет, Београд.

Сагласност за објављивање монографије дало је Наставно-научно веће Филозофског факултета на електронској седници одржаној у периоду од 4. до 7. марта 2022. године.

ИЗРАЖАВАЊЕ КАУЗАЛНОСТИ У САВРЕМЕНОМ ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт

У овој монографији посматрана је семантичка категорија каузалности у француском и српском језику, превасходно са синтаксичко-семантичког аспекта, а делимично и из угла прагматике. Циљ је био да се установе начини за изражавање каузалности у оба језика, те да се систематизују структурне подударности, односно неподударности, да се утврди степен семантичке еквиваленције између језичких средстава, као и да се укаже на најбоље начине транспозиције семантичког односа експлицитне или имплицитне каузалности из једног посматраног језика у други. Перспектива посматрања предмета истраживања усмерена је од француског ка српском језику, док су резултати истраживања упоређени са онима добијеним анализом посматрани кроз обрнуту перспективу – од српског ка француском језику. За описивање интралингвалних и интерлингвалних формалних и семантичких одлика средстава за изражавање каузалних односа примењена је дескриптивна метода, као и метода контрастивне анализе која омогућава да се сагледају специфичности ових односа у посматраним језицима.

Након уводног поглавља у коме су приказани предмет, циљ и методологија истраживања, као и структура корпуса, следи друго поглавље које је посвећено различитим интерпретацијама појма каузалности, из перспективе филозофије и лингвистике. У овом делу студије даје се и преглед других истраживања која се односе на изражавање каузалности, и то посебно у сваком од посматраних језика. У трећем поглављу приказују се различите типологије узрока забележене у консултованој литератури и утврђује се типологија релевантна за анализу одабраног корпуса. У четвртном, централном поглављу монографије, сагледавају се синтаксичка средства за изражавање каузалности и то најпре одговарајуће конструкције са предлозима и предлошким изразима, затим независносложене реченице (јукстапониране и координиране), зависносложене реченице са каузалном клаузом и безлични глаголски облици (герундив и партицип презента). Пето поглавље садржи рекапитулацију добијених резултата истраживања, на основу којих се могу утврдити смернице за могућа даља истраживања везана за семантичку категорију каузалности.

Кључне речи: каузалност, синтакса, семантика, француски језик, српски језик.

EXPRESSING CAUSALITY IN PRESENT-DAY FRENCH AND SERBIAN

Abstract

This book explores the semantic category of causality in French and Serbian, predominantly from a syntactico-semantic perspective but also partly from a pragmatic one. The goal was to determine the ways in which causality is expressed in the two languages, to systematize structural similarities and dissimilarities, to establish the degree of semantic equivalence between means of linguistic expression, as well as to point out the best possible ways of transposing the semantic relation of explicit and implicit causality from one language into the other. The perspective from which the object of the study is viewed is in the direction from French to Serbian, while the research results were compared with those obtained through a reverse direction of analysis, from Serbian to French. The study employs a descriptive method in order to describe intralingual and interlingual formal and semantic features of means of expressing causality, as well as a contrastive analysis method, which facilitates the observation of the characteristics of these relations in the two languages.

After the introductory chapter, which outlines the object, goal and methodology of the research and the structure of the corpus, Chapter 2 deals with different interpretations of the concept of causality, from a philosophical and a linguistic point of view. This part of the book also gives an overview of previous studies that deal with causality, separately for both languages. The third chapter evaluates different cause typologies from literature and establishes one which is appropriate for the analysis of our corpus. In Chapter 4, which is the central chapter of this book, we examine the syntactic means of expressing causality: first the relevant prepositional and adverbial constructions, then compound sentences (with juxtaposed and coordinated clauses), complex sentences with subordinated causal clauses and finally non-finite verb forms (gerund and present participle). Chapter 5 recapitulates the results obtained in the research, which can be used to develop guidelines for possible future research in the semantic category of causality.

Key words: causality, syntax, semantics, French language, Serbian language.

СКРАЋЕНИЦЕ И СИМБОЛИ

Adj	придев
Compl	допуна / комплемент
Inf	инфинитив
N	именица без детерминатора
N _{Gen}	именица у генитиву
N _{Dat}	именица у дативу
N _{Acc}	именица у акузативу
N _{Instr}	именица у инструменталу
N _{Loc}	именица у локативу
SN	именичка синтагма
V	глагол
V _{Inf}	глагол у инфинитиву
живо (+)	живо
живо (-)	неживо
фр.	француски језик
*	неадекватан исказ
→	трансформише се
=	одговара

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	15
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	19
1.1. Предмет, циљ и методологија истраживања.....	19
1.2. Структура корпуса.....	21
1.3. Организација даљег излагања	22
2. ПОЈАМ КАУЗАЛНОСТИ.....	23
2.1. Каузалност као филозофски концепт	23
2.2. Каузалност као лингвистичка категорија.....	29
2.2.1. Синтаксичка средства за изражавање каузалности у француском језику	32
2.2.2. Синтаксичка средства за изражавање каузалности у српском језику	37
3. ТИПОВИ УЗРОКА	46
3.1. Фактичка и енунцијативна каузалност	46
3.2. Спољашњи и унутрашњи узрок	46
3.3. Активни и пасивни узрок.....	47
3.3.1. Активни (директни) узрок	47
3.3.2. Пасивни (индиректни) узрок	49
3.4. Ефектор, мотив, критериј, разлог и повод	50
4. ЈЕЗИЧКА СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЖАВАЊЕ КАУЗАЛНОСТИ У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.....	53
4.1. Предлошке конструкције.....	53
4.1.1. Предлог <i>DE</i>	55
4.1.1.1. Конструкција <i>V / Adj + DE + N</i>	56
4.1.1.1.1. Формална и семантичка својства конституената у конструкцијама са предлогом <i>de</i>	59
4.1.1.1.2. Семантички еквиваленти у српском језику	61
4.1.1.2. Конструкција <i>V / Adj + DE + SN</i>	63
4.1.1.2.1. Семантички еквиваленти у српском језику	64
4.1.1.3. Конструкција <i>V / Adj + DE + V_{Inf}</i>	67
4.1.1.3.1. Семантички еквиваленти у српском језику	68

4.1.2. Предлог <i>PAR</i>	71
4.1.2.1. Формална и семантичка својства конституената у конструкцијама са предлогом <i>par</i>	71
4.1.2.2. Семантички еквиваленти у српском језику.....	72
4.1.3. Предлог <i>POUR</i>	79
4.1.4. Предлог <i>À</i>	83
4.1.4.1. Конструкција <i>V + À + SN</i>	84
4.1.4.2. Конструкција <i>V + À + V_{Inf}</i>	88
4.1.5. Предлог <i>DANS</i>	88
4.1.6. Предлог <i>DEVANT</i>	93
4.1.7. Предлог <i>SOUS</i>	95
4.1.8. Предлог <i>SUR</i>	98
4.2. Предлошки изрази	100
4.2.1. Предлошки израз <i>À CAUSE DE</i>	101
4.2.2. Предлошки израз <i>GRÂCE À</i>	105
4.2.3. Предлошки израз <i>À FORCE DE</i>	108
4.2.4. Предлошки израз <i>FAUTE DE</i>	109
4.2.5. Предлошки израз <i>DU FAIT DE</i>	111
4.3. Реченица	113
4.3.1. Независносложене реченице	114
4.3.1.1. Јукстапониране реченице.....	115
4.3.1.1.1. Јукстапониране реченице са прилогом <i>tant</i>	119
4.3.1.2. Координиране реченице.....	121
4.3.1.2.1. Везник <i>ET</i>	121
4.3.1.2.2. Везник <i>CAR</i>	124
4.3.2. Зависносложене реченице са каузалном клаузом.....	134
4.3.2.1. <i>PARCE QUE</i>	140
4.3.2.2. <i>COMME</i>	146
4.3.2.3. <i>PUISQUE</i>	149
4.3.2.4. <i>QUE</i>	154
4.3.2.5. <i>SOIT QUE... SOIT QUE</i>	158

4.3.2.6. <i>D'AUTANT PLUS QUE</i>	159
4.3.2.7. <i>NON QUE</i>	162
4.3.2.8. <i>DU MOMENT QUE</i>	163
4.3.2.9. <i>ÉTANT DONNÉ QUE</i>	164
4.3.2.10. <i>VU QUE</i>	165
4.4. Безлични глаголни облици.....	168
4.4.1. Герундив.....	168
4.4.2. Партицип презента	172
5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	178
ЛИТЕРАТУРА	183
РЕЧНИЦИ И ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ	191
КОРПУС.....	191

ПРЕДГОВОР

Монографија која је пред читаоцима представља делимично измењен и допуњен текст докторске дисертације *Изражавање каузалности у француском и српском језику*, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду 2016. године, пред Комисијом у саставу: проф. др Снежана Гудурић (менторка), проф. др Љубица Влаховић, проф. др Миливој Алановић и доц. др Татјана Самарџија-Грек. Имајући у виду чињеницу да је каузалност једна од најсложенијих категорија и да као таква представља предмет интересовања и филозофа, али и теоријских физичара, проучавање њених манифестација на лингвистичком плану представљало је посебан изазов. Ова студија, посвећена синтаксичким средствима за исказивање каузалних односа у француском и српском језику, настала је, пре свега, услед недостатка подробних и свеобухватних истраживања у овој области контрастивне лингвистике. Она представља покушај да се допринесе изучавању семантичке категорије каузалности и може да послужи као користан извор информација студентима и наставницима француског језика, али и будућим истраживачима из области франкороманистике и србистике, и шире, свима онима које би ова тема могла занимати.

Посебну захвалност дугујем проф. др Снежани Гудурић, мојој менторки, на несебичној помоћи и подршци током израде и докторске дисертације и ове монографије. Уједно захваљујем и члановима Комисије за одбрану моје докторске дисертације на добронамерним и веома корисним сугестијама. Велику захвалност дугујем и рецензентима – проф. др Верану Станојевићу, проф. др Селени Станковић и проф. др Јелени Ајџановић на времену које су издвојили за читање рукописа и на драгоценим примедбама и коментарима. Неизмерно сам захвална и својој породици, колегама и пријатељима на стрпљењу, разумевању и подршци коју су ми пружили током израде ове студије. За све евентуалне грешке и пропусте одговорност је искључиво моја.

У Новом Саду, децембра 2022. године

Наташа Поповић

*„Све што постаје нужно постаје дејством неког узрока,
јер ништа без узрока не може постати.“*

Платон

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Предмет, циљ и методологија истраживања

Каузалност је – као сложена категорија људског мишљења – један од основних елемената наше представе о свету и полазиште за већину наших поступака. Наиме, ми као људска бића имамо инстинктивну потребу да уклонимо неизвесност у којој живимо, те наш ум стално настоји да успостави везе између разних догађаја који чине део нашег живота, како би унео структуру у свет око нас и појмио све што се дешава. Другим речима, ми тумачимо свет и односе у њему тако што их постављамо у узрочно-последични ланац. На лингвистичком нивоу, узрочно-последични односи могу да се искажу различитим језичким средствима, како синтаксичким, тако и лексичким. Такође, у појединим случајевима уочава се одсуство формалне везе између узрочне и последичне ситуације, те се тада о постојању каузалног односа закључује на основу наше представе о свету.

У овој монографији бавимо се семантичком категоријом каузалности у савременом француском и српском језику, односно утврђивањем инвентара и описом различитих синтаксичких поступака којима се поменута категорија може формализовати¹. Предмет нашег интересовања је изражавање каузалности у најширем смислу, што значи да ће у студији бити разматрани начини експлицитног и имплицитног изражавања ове семантичке категорије у оба посматрана језика. Основни начини изражавања каузалних односа јесу предлошке конструкције у простој реченици и зависна клауза с узрочним везницима у сложеној реченици. Поред тога, наша анализа ће обухватити и

¹ Поред синтаксичких поступака, семантичка категорија каузалности може да се искаже и лексичким средствима, односно одређеним глаголским, именским и придевским лексемама. Глаголи представљају најфреквентнија језичка средства за изражавање узрочних односа (на пример: *amener à, causer, conduire à, créer, déclencher, engendrer, entraîner, produire, provoquer, susciter*, итд.) и њима се најчешће исказује делујући узрок, а понекад и формални узрок (Garcia 1998: 50). Конструкцијама са каузалним значењем, чији је централни елемент глагол, могу се исказати различити степени каузалности. У поређењу са глаголима, репертоар именица и придева којима се означавају каузални односи је неупоредиво ограниченији. Неке од именица којима се може исказати семантичка категорија каузалности су следеће: *cause, mobile, motif, origine, prétexte* и *raison*, а неки од придева: *responsable* и *coupable*. Већина глагола, именица и придева који се употребљавају у функцији изражавања каузалности представљају контекстуално условљена језичка средства. Лексичка средства нису предмет наше анализе у овом раду, будући да ће ово бити тема посебне студије.

конструкције са предлошким изразима, исказивање каузалности у оквиру независнослужених реченица, као и безличне глаголске облике. Анализа ће бити спроведена превасходно на синтаксичком и семантичком нивоу, али ни аспект прагматике неће бити занемарен.

Циљ наше контрастивне студије јесте да се установе и прикажу начини за изражавање каузалности у француском и српском језику, те да се систематизују структурне (не)подударности, да се утврди степен семантичке еквиваленције између језичких средстава, као и да се укаже на најбоље начине транспозиције семантичког односа експлицитне или имплицитне каузалности из једног посматраног језика у други. Резултати истраживања би на теоријском плану требало да употпуне постојећа лингвистичка сазнања везана за каузалне односе у областима синтаксе, семантике, прагматике и стилистике у француском и српском језику, који припадају истој језичкој породици, али различитим језичким групама. Практичне импликације добијених резултата огледале би се у области примењене лингвистике, али и у настави француског као страног језика и у непосредној преводилачкој пракси.

У студији ће бити примењена дескриптивна метода за описивање интралингвалних и интерлингвалних формалних и семантичких одлика средстава за изражавање каузалних односа, као и метода контрастивне анализе. Перспектива посматрања предмета истраживања усмерена је од француског ка српском језику, док ће резултати истраживања бити упоређени са онима добијеним анализом кроз обрнуту перспективу – од српског ка француском језику. Напомињемо да ћемо примере из оног дела корпуса који обухвата смер од српског ка француском језику наводити само када то буде заиста неопходно како би се разјасниле извесне недоумице, или се указало на разлике које постоје у два посматрана језика, као и у случајевима када број примера забележених у делу корпуса који обухвата смер од француског ка српском језику не буде био довољан за доношење валидних закључака.

Интралингвално и интерлингвално поређење синтаксичко-семантичких модела за исказивање каузалних односа омогућиће сагледавање специфичности изражавања ових односа у посматраним језицима, установљавање потенцијалних потешкоћа које могу имати говорници српског језика приликом усвајања француског као страног језика и указивање на могуће преводне еквиваленте. Резултати истраживања се неће статистички обрађивати, већ ће бити дати у виду закључака изведених на основу контрастивне анализе одговарајућих делова корпуса.

1.2. Структура корпуса

Грађа за истраживање ексцерпирана је из савремених књижевних дела написаних на француском и њихових превода на српски језик, као и из књижевних дела савремених српских аутора и њихових превода на француски језик. Књижевна дела обухватају период од друге половине XX до почетка друге деценије XXI века. Главни разлог због којег смо се одлучили за анализу примера из књижевних дела јесте чињеница да постоје њихови штампани преводи. Поред тога, стандардни или књижевни језик „у јавној употреби језика делује као општеобавезна норма и узор целој језичкој заједници. [...] Основна функција књижевног језика јесте *редукција језичке разноликости* у географском и друштвеном простору дате заједнице, [...] стога он по својој природи представља један наддијалекатски облик језика” (Бугарски 1995: 162). „Књижевни језик није само суверено мерило добре употребе језика, него му – нарочито у спрези са националним, политичким или религијским одређењем – припада улога високо цењеног *симбола* колективне припадности, а тиме и одговарајући *друштвени престиж*” (Бугарски 1995: 163). Настојали смо да у корпус уврстимо дела различитих француских и српских књижевника како би у њему били заступљени разноврсни стилови и језички регистри. Посебно истичемо и чињеницу да ни говорни језик није у потпуности занемарен – он је присутан у грађи на посредан начин, кроз дијалоге у књижевним изворима.

У оквиру француског језика корпусом су обухваћена језичка средства која служе за изражавање семантичке категорије каузалности, ексцерпирана из пет романа: Frédéric Beigbeder, *L’amour dure trois ans* (Фредерик Бегбеде, *Љубав траје три године*, превод: Владимир Д. Јанковић), Albert Camus, *L’étranger* (Албер Ками, *Странац*, превод: Зорица Хаџи-Видојковић), Andréï Makine, *Le testament français* (Андреј Макин, *Француско завештање*, превод: Анђа Петровић), Marcel Proust, *Un amour de Swann* (Марсел Пруст, *Једна Сванова љубав*, превод: Живојин Живојиновић) и Antoine de Saint-Exupéry, *Le Petit Prince* (Антоан де Сент-Егзипери, *Мали принц*, превод: Мирослава Милисављевић). Овај део корпуса садржи приближно 1000 конструкција са каузалним значењем.

Део корпуса који се односи на српски језик обухвата следеће романе и њихове преводе на француски језик: Давид Албахари, *Мамац* (David Albahari, *L’Appât*, превод: Гојко Лукић и Габријел Јакули), Иво Андрић, *На Дрини Туприја* (Ivo Andrić, *Le pont sur la Drina*, превод: Паскал Делпеш), Светлана Велмар-Јанковић, *Лагум* (Svetlana Velmar-Janković, *Dans le noir*,

превод: Ален Капон), Данило Киш, *Рани јади* (Danilo Kiš, *Chagrins précoces*, превод: Паскал Делпеш) и Александар Тишма, *За црном девојком* (Aleksandar Tišma, *La jeune fille brune*, превод: Мадлен Стеванов). У овом делу корпуса забележили смо око 950 језичких средстава за изражавање каузалних односа.

На основу наведеног корпуса сачињен је језички узорак који се у погледу тематике, синтаксичко-семантичких структура, избора лексике и разноврсности стилова може сматрати репрезентативним за савремени француски и српски језик, будући да омогућује увид у актуелно језичко стање. Идентификовани модалитети за изражавање каузалних односа упоређени су са еквивалентним структурама у српском, односно француском језику, са критичким освртом на преводна решења у којима је уочена недоследност.

1.3. Организација даљег излагања

Након уводних разматрања следи друго поглавље – *Појам каузалности*, у коме се излажу различите интерпретације појма каузалности, из перспективе филозофије и лингвистике. У овом делу студије даје се и преглед других истраживања која се односе на изражавање каузалности и то посебно у сваком од посматраних језика.

У трећем поглављу *Типови узрока* приказују се различите типологије узрока забележене у консултованој литератури и утврђује се типологија релевантна за анализу одабраног корпуса.

У четвртом, централном поглављу ове монографије, насловљеном *Језичка средства за изражавање каузалности у француском и српском језику*, анализирају се синтаксичка средства за изражавање каузалности и то најпре одговарајуће конструкције са предлозима и предлошким изразима, затим независносложене реченице (јукстапониране и координиране), зависносложене реченице са каузалном клаузом и безлични глаголски облици (герундив и партицип презента).

Петом поглављу доноси *Закључна разматрања* и даје преглед резултата истраживања и смернице за могућа даља истраживања везана за семантичку категорију каузалности.

2. ПОЈАМ КАУЗАЛНОСТИ

Каузалност представља једну од сложених категорија људског мишљења која није иманентна само језику, већ је у тесној вези и са логиком и филозофијом. Наиме, један од фундаменталних проблема саме филозофије јесте управо питање каузалности у свету који нас окружује, односно онтолошки приступ поменутом појму. Зарад стицања нешто шире слике појма каузалности, даћемо најпре преглед филозофских разматрања која сматрамо посебно интересантним и релевантним за објашњење принципа каузалности, а затим ћемо, имајући у виду чињеницу да је предмет нашег истраживања каузалност на плану лингвистике, представити каузалност као лингвистичку категорију.

2.1. Каузалност као филозофски концепт

У *Оксфордском филозофском речнику* под одредницом *каузалност* налазимо следећу дефиницију: „odnos između dva događaja koji važi kada, pod uslovom da se jedan od njih desi, on stvara, ili uzrokuje, ili određuje, ili čini nužnim drugi; jednako tako kažemo da se, kada se prvi desi, mora desiti i drugi, ili da drugi sledi iz prvog” (Blekburn 1999: 197–198). Блекбурн истиче да каузална веза не постоји само између догађаја, већ и између стања ствари, између објеката или пак чињеница. У *Филозофском речнику* аутора С. Марића пронашли смо дефиницију каузалитета, сличну претходној: „Kauzalitet (L. causa, uzrok), *Causalité*. Uzročnost, odnos između uzroka i njegove posledice. *Princip kauzaliteta* (zakon uzročnosti), svaka pojava ima neki uzrok zbog koga redovno nastupa kad god se on pojavi” (Marić 2004: 70).

Из перспективе филозофије, појам каузалности, односно каузалитета, кроз векове је схватан на различите начине. Будући да филозофија представља „пробуђено умно мишљење”, односно сумњу у обично, свакодневно мишљење које садржи све предрасуде и заблуде непосредног искуства, „филозофска питања јављају се при продубљивању интереса за природу стварности. У жељи да разумемо различите ствари и појаве, веома често себи или другима постављамо једноставно питање: „Какво је нешто?”. Када нам је стало до потпунијег објашњења, умемо да се запитамо и „Зашто је нешто баш такво какво јесте?”. У тренутку када се запитамо „Шта уопште јесте? ” налазимо се на самом прагу филозофије. [...] Промишљање разлога због којих нешто јесте, а друго није одводи нас, коначно, првом питању метафизике: „Зашто нешто јесте, пре него ништа? ” (Баљ и Чучковић 2012:

33). Ово велико питање које непрестано покреће различите метафизичке расправе је заправо поставио Лајбниц (Nazarenko 2000: 5).

Својим чулним опажањем и умним увиђањем човек може да спозна само један део стварног света. Како би разоткрио његово порекло, настанак и устројство, неопходно је да прибегне одређеним стратегијама. Према мишљењу античких грчких филозофа, то би требало да буде највећа тежња људске мисли. Ови филозофи, дакле, везују појам каузалности за настанак света. Ако кренемо од Платонове тврдње у *Тимају*, према којој „sve što postaje nužno postaje dejstvom nekog uzroka, jer ništa bez uzroka ne može postati” (Platon 1981: 67), намеће се закључак да је та стратегија заснована на тражењу узрока. Веза „свега” са „узроком” коју је установио Платон (427–347 п. н. е.) заснована је на принципу каузалности. Појам каузалности се схвата као узрочно-последична веза захваљујући којој је могуће објаснити све појаве, односно догађаје. На тај начин каузалност се нужно везује за жељу за спознајом стварности. Платон и његови следбеници разматрају, дакле, каузалност на плану метафизике. Тај првобитни узрок би, према њима, могао да буде божанске природе.²

Аристотел (384–322 п. н. е.) је у својим делима сублимирао све идеје грчке филозофске мисли. Основу његове филозофије представља учење о узроцима. По његовом мишљењу, предмет проучавања сваког правог филозофа или љубитеља мудрости јесте знање о крајњем узроку и природи стварности, за разлику од чулног опажања које је свима заједничко, те не представља никакву мудрост: „mudrost (*sophia*) se bavi prvim načelima i uzrocima stvari i stoga je u najvećoj meri opšte znanje. To znači da je ona znanje najudaljenije od čula, najapstraktnija znanost, i tako najteža znanost budući da podrazumeva najveći misaoni napor” (Koplston 1988: 326). Аристотел даје систематичан преглед узрока којима се бави мудрост, односно филозофија – ове узроке он сврстава у четири категорије: *материјални* (*causa materialis*), *формални* (*causa formalis*), *делујући* (*causa efficiens*) и *сврховити узрок* (*causa finalis*). Прва два наведена узрока су унутрашњи, а последња два спољашњи узроци (Баљ и Чучковић 2012: 65). Ови узроци би се могли ближе објаснити на примеру статуе као уметничког дела: *материјални узрок* је у том случају

² Према Платоновом мишљењу, творац космоса је најбољи од свих узрока (Platon 1981: 68). Платон сматра да је неопходно разграничити две врсте узрока: нужан и божански: „Onaj božanski treba tražiti u svemu radi sticanja blaženog života, onoliko koliko to naša priroda dopušta; a nužan radi onog božanskog, imajući na umu da bez njega ne bi bilo moguće ni zamisliti ni shvatiti ono za čim jedino težimo, ni na bilo koji drugi način imati udela u njemu” (Platon 1981: 113).

материјал од ког је сачињена статуа (нпр. мермер), *формални узрок* је нацрт или модел према којем настаје њена форма, *делујући узрок* је посредништво које доводи до резултата (статуа постоји зато што ју је вајар исклесао), а *сврховити узрок* је заправо циљ према коме је усмерено стварање – нпр. слава или новац (Bleakburn 1999: 436–437). Аристотелово схватање је, према томе, шире него Платоново који је узрок сводио на разлог постојања ствари и појава у свету око нас. Напоменућемо само да је питање о узрочности постављено и пре Аристотела, али да нико пре њега није идентификовао сва четири наведена узрока³. Аристотелови претходници су највише говорили о покретачком, тј. делатном узроку – који је неретко схватан као материјални узрок (елемент), а Платон је говорио и о формалном узроку ствари, односно идеја (Баљ и Чучковић 2012: 64).

Како истиче М. Ковачевић, од Аристотелова четири типа узрока, данас се само за делујући (ефицијентни) задржао појам узрок, „dok se umjesto materijalnog i formalnog uzroka govori prosto o materiji i formi, a umjesto finalnog o cilju” (Kovačević 1988a: 17). Аристотел је од свих наведених узрока издвајао финални будући да је једна од основних идеја у његовој филозофији идеја о сврховитости (Koplstun 1989: 418). Наиме, Аристотел је сматрао „da su sve čovjekove akcije i cijela priroda uzrokovani svrhama” (Kovačević 1988a: 17), чиме је поставио основе телеолошког начина мишљења. Према његовом схватању, „сва бивствујућа постоје на телеолошки начин, што значи да свако биће тежи за присутношћу бивствовања, јер га то доводи до испуњења његове сврхе и бивства. Присутност бивствовања се показује као *непокретни покретач*, који покреће као оно вољено и у том смислу сачињава и први (формални), а не само последњи (финални) узрок. То се односи на свеколико човеково искуство од бдења, преко опажања до мишљења” (Баљ и Чучковић 2012: 63). Другим речима, будући да се све ствари мењају, Аристотел је

³ У првој књизи *Метафизике* Аристотел је дошао до закључка да ниједан ранији филозоф није открио никакву другу врсту узрока, нити је извео наведена четири узрока на задовољавајући начин. Према његовом виђењу, Талес и рани грчки филозофи били су заокупљени материјалним узроком. Међу раним филозофима, Аристотел издваја Анаксагору који је поставио хипотезу о деловању Ума у материјалном свету (Koplstun 1988: 327). С друге стране, према Аристотеловом мишљењу, Емпедокле је говорио о делатним узроцима (љубав и завада), али их није доследно, ни довољно разјаснио (Koplstun 1988: 328). Аристотел је, такође, сматрао да претходни филозофи нису разматрали финални узрок. Међутим, како наводи Ф. Коплстон, чини се да је Аристотел потпуно занемарио Платоново учење будући да он у *Тимају* уводи појам демијурга (Бога) који представља делатни узрок, а поред тога заступа и учење о сврховитости (Koplstun 1988: 328).

сматрао да мора постојати и узрок тих промена. Закључио је да је тај први покретач непокретан и стога само један – то је нематеријално, најсавршеније биће, односно божанство (Grlić et al. 1973: 32).

Важно је истаћи да Аристотелово схватање узрока доминира европском филозофском мишљу током целог средњег века. Његово учење постаће и битан садржај израза схоластичке мисли у делима Томе Аквинског (1225–1274). Овај филозоф је сматрао да „*mora postojati prvi pokretač ili prvi uzrok, jer lanac uzroka i posledica ne može imati neograničen broj članova*” (Grlić et al. 1973: 472). Т. Аквински је, дакле, заступао становиште да је Бог не само први ефицијентни узрок и створитељ, већ и човекова сврха, односно финални узрок (Koplston 1989: 420)⁴.

За разлику од средњег века и доминантног телеолошког начина мишљења, за период ренесансе карактеристично је другачије схватање науке⁵. Тачније, захваљујући превасходно Галилејевим и Њутновим открићима, развија се механистичко схватање света, а сходно томе сва учења се усмеравају на проучавање природе. Сматра се да се свет развија по механичким законима. У тадашњој физици познат је само један тип узрока *ефицијентни* (Encyclopédie Larousse⁶).

На прелазу са схоластичког и ренесансног мишљења на нововековно, модерно, налази се Декартово (1596–1650) филозофско гледиште. Као један од родоначелника рационалистичке филозофије, он је посебно истицао да нова метода сазнања пре свега мора бити заснована на здравом разуму како у научном истраживању тако и у практичном животу (Баљ и Чучковић 2012: 72). Декартово објашњење природе заснива се на идеји делујућег узрока, па се тако природа схвата као систем каузалне детерминације. Према његовом схватању, једини прави и истински узрок-покретач, односно активни узрочник свих промена у природи јесте Бог, којем Декарт додељује статус општег узрока (Dimić 2012). Он такође тврди да Бог представља основу истинитости човековог сазнања, „јер му је он подарио „природно светло ума”

⁴ Ф. Коплстон указује на следећу чињеницу: „Bog iz Aristotelove *Metafizike*, iako finalni uzrok, nije eficiјentni uzrok; svet je veћan i njega nije stvorio Bog” (Koplston 1989: 420).

⁵ Како наводи М. Ковачевић, за помирење теологије и каузалности у метафизици наспрам природних наука заслужни су картезијанци на челу са Спинозом и Лајбницом. Они су задржали само Аристотелов ефицијентни узрок, а каузалност су свели на рационалну категорију разлога, тј. основа. У њиховој концепцији каузалности, ефицијентним узроком се не сматра само узрок који изазива последицу, већ и узрок на коме се заснива истинитост поставки (Kovačević 1988a: 17).

⁶ <http://www.larousse.fr/encyclopedia/divers/causalite/C3%A9/31511>

(лат. *lumen naturale*) на основу којег он може непосредно да се осведочава у истинитост онога што сазнаје” (Баљ и Чучковић 2012: 80).

Основна мисао Спинозине (1632–1677) филозофије јесте тврдња да постоји само једна бескрајна супстанција, чија егзистенција следи из самог њеног појма, те је узрок саме себе (*causa sui*). *Causa sui* подразумева одбацавање сваког спољашњег узрока, па и Бога као трансценденције природе. Према Спинозином схватању, Бог или природа (*Deus sive natura*) налази се у стварима, а не изван или изнад њих, па је стога он природа која ствара (*natura naturans*). Модуси супстанције, односно њена коначна стања јесу створена природа (*natura naturata*) (Grlić et al. 1973: 428). Сва дешавања у материјалном и духовном свету су строго детерминисана, све појаве узрочно повезане (Grlić et al. 1973: 428) – „*niti je moguć uzrok bez posljedice, niti posljedica bez uzroka*” (Perović 2003: 175).

Хјум (1711–1776), као следбеник емпиризма, заступа схватање да је људска спознаја утемељена на искуству, а не на разуму. Искуство се, према Хјумовом мишљењу, заснива на перцепцији, тј. на односу између утисака и идеја, међу којима могу да постоје три врсте односа: 1) узрочно-последични односи у виду временско-просторног додира, 2) сукцесија или временски след, односно временска антериорност узрока у односу на последицу и 3) нужна повезаност узрока и последице (Perović 2003: 170). Хјум не доводи у питање прва два односа, већ само указује на потешкоће које се односе на појам нужне везе узрока и последице, тј. на појам узрочности. „*Racionalistička metafizika taj pojam [...] izvodi iz same sintetičke moći uma, koja ih stvara nezavisno od čulnih utisaka. Za Hjuma taj pojam može počivati samo na „asocijaciji očekivanja*” (Perović 2003: 170). Он критички приступа рационалистичкој метафизици, односно оспорава вредност једног од њених централних појмова – појма узрочности (каузалне детерминације). Будући да – по његовом мишљењу – метафизика не може да докаже општост и нужност, а самим тим ни објективност овог појма, могло би се једино претпоставити да се појам узрочности заснива на субјективној навици повезивања догађаја (Perović 2004: 10). „*Niko ne može iz samog shvatanja dve kugle tvrditi da će se one pri udaru međusobno odbiti, ne možemo znati da ćemo se od vatre opeći, ako o tome nemamo iskustva*” (Grlić et al. 1973: 182). Спознаја узрочно-последичног односа није дакле априорна (пре-искуствена), већ је апостериорна, односно изведена на основу искуства, тј. навике да по аналогiji од истих узрока очекујемо исте последице. „*Navika se sastoji u tome što prosuđujemo da je ono što je „poslije čega” (post hoc) – ono što je „zbog čega” (propter hoc)*. U našem čulnom utisku mi nemamo tu vezu uzročnosti, nego samo percepciju slijeda jedne

pojave za drugom, pa onda neopravdano zaključujemo o nužnosti te veze” (Perović 2003: 170). Да закључимо – Хјум не доводи потпуно у питање саму узрочност, већ одређује њене границе, указујући на немогућност спознаје ове законитости разумом. Поред негације објективног каузалитета, он је такође скептички негирао постојање материјалне и духовне супстанције, те је сматрао да је и божја супстанција недоказива (Grlić et al. 1973: 183).

Попут Хјума, Кант (1724–1804) у *Критици чистог ума* не негира чињеницу да целокупно сазнање почиње са искуством, али тврди да ипак постоје сазнања која не проистичу нужно из њега. У том смислу, он критикује Хјумову емпиристичку теорију. Хјум је заправо подстакао Канта да у новом светлу сагледа проблем вредности и објективности људске спознаје. Кант прихвата традиционалну поделу сазнајних моћи на чулност, разум (моћ поимања и суђења) и ум (моћ закључивања) (Баљ и Чучковић 2012: 94, Perović 2003: 199–200). Чисте форме разума Кант назива *категоријама* – којих је укупно дванаест – при чему каузалитет сврстава у групу сложених релационих категорија. Под категоријама се подразумевају „они појмови на основу којих разум прописује законе *a priori* појавама, па и природи као скупу свих појава” (Баљ и Чучковић 2012: 95). Кант, дакле, схвата узрочност као априорни облик умске спознаје.

Позитивистичка филозофија настаје на уверењу да нововековна метафизика не може у потпуности да одговори на проблемске изазове који долазе из природних наука (Perović 2003: 283). Оснивач класичног позитивизма Огист Конт (1798–1857) сматра да треба раскинути са таквом филозофском традицијом и залаже се за научни начин мишљења. Стога Конт одбацује категорију узрочности у смислу метафизичког сазнања (*Encyclopédie Larousse*⁷) које сматра спекулативним. Једна од поставки Контове „позитивне филозофије” јесте да научни закони не треба да утврђују узроке посматраних појава, већ само њихове закономерне односе (Perović 2003: 284).

⁷ <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/causalite/C3%A9/31511>

2.2. Каузалност као лингвистичка категорија

Категорија каузалности се у оквиру когнитивнолингвистичког приступа⁸ схвата као сложен когнитивни концепт. Тако Џ. Лејкоф и М. Џонсон констатују да је каузалност један од фундаменталних концепата којим се човек служи како би структурирао своју реалност (Lakoff & Johnson 1985: 78–79). Ови лингвисти сматрају да би се каузалност у светлу когнитивне лингвистике најбоље могла схватити уколико се анализира као *експериментални геишталт* (фр. *gestalt expérientielle*), тачније као јединствена целина која има другачије карактеристике од својих конституената (Lakoff & Johnson 1985: 79). Наиме, реч је о целини коју није могуће објаснити карактеристикама појединих елемената или њиховим једноставним сумирањем, будући да је она много више од самог збира њених саставних делова.

Како би ближе објаснили наведено схватање, Лејкоф и Џонсон се ослањају на Пијажеову хипотезу да сва деца у раном узрасту најпре уочавају каузалне односе тако што постају свесна чињенице да могу директно да манипулишу предметима из окружења: нпр. могу да баце флашицу на под, да испусте играчке и сл. Тако у одређеној фази развоја деца, на пример, више пута испуштају кашику, чиме се потврђује чињеница да савршено владају наведеним манипулацијама. Управо ту се уочавају извесна својства карактеристична за појам директне каузалности која такође чини саставни део наше свакодневице, као када закопчавамо кошуљу, затварамо врата, итд. Иако је, на први поглед, реч о различитим радњама, већи део њих одликује се карактеристикама које припадају ономе што Лејкоф и Џонсон називају прототипичним случајем директне каузалности (Lakoff & Johnson 1985: 79). У питању су следеће карактеристике:

- агенс има за циљ промену стања пацијенса;
- промена стања је физичке природе;
- агенс има одређени „план” како би остварио тај циљ;
- према наведеном плану, агенс је покретач одређене радње;
- агенс контролише/надзире ту покретачку радњу;
- агенс је једини одговоран за реализацију плана;
- агенс представља извор енергије (он усмерава своју енергију према пацијенсу) која ће код пацијенса изазвати одређену промену;

⁸ Циљ когнитивне лингвистике јесте да језик не разматра изоловано, већ као део укупних човекових когнитивних способности.

- агенс додирује пацијенса директно или помоћу одређеног средства, тј. постоји спацијално-темпорална веза између радње коју врши агенс и промене која се односи на пацијенса;
- агенс успешно реализује свој план;
- промена коју доживљава пацијенс је приметна;
- агенс надзире промену пацијенса;
- постоје само један специфични агенс и један пацијенс (Lakoff & Johnson 1985: 79–80).

Будући да наведена својства представљају неизоставни део наше свакодневице, категорија каузалности произлази из ове комплексне целине карактеристика типичних за прототипичан каузални однос (Lakoff & Johnson 1985: 80). Други типови каузалности, који су мање прототипични, заступљени су у радњама или догађајима који садрже довољно *породичних сличности* (*ressemblances de famille*)⁹ са прототипом¹⁰, у које би се могли сврстати, на пример, агенс који нема обележје живо (+), присуство посредног агенса, појављивање додатног агенса и сл. У случају недовољног броја породичних сличности у односу на прототип, одређени однос се не схвата као каузални (Lakoff & Johnson 1985: 80–81).

Каузалност се као сложени когнитивни концепт – како наводи К. Милошевић – најчешће манифестује у два подручја универзума: „а) *објективна законитост реалног збивања у временско-просторној и узрочно-последичној структурираности свијета*; б) *природни језици*, у којима се узрочност манифестује као *категорија изражавања каузалних повезаности и зависности појава ванјезичке стварности – помоћу језичких средстава*” (Милошевић 1986а: 280). Први тип каузалних односа упућује на „*онтолошку страну ствари која се спознаје*, а каузални односи другог типа означавају, тј. одражавају *гносеолошку страну дјелатности човека*, тј. његово *расуђивање о појавама ванлингвистичке стварности*” (Милошевић 1986а: 280). Ова лингвистичка закључује да се први тип каузалне зависности односи на појаве које нужно произлазе једне из других и које самим тим представљају неку

⁹ Појам *породичних сличности* везује се за филозофију Л. Витгенштајна. О овоме видети више у: Lakoff & Johnson 1985: 80.

¹⁰ Ови лингвисти употребљавају термин *прототип* у истом значењу као и Е. Рош која је позната као један од пионира теорије прототипа у психологији. Теорија прототипа је достигнуће когнитивне лингвистике. Под *прототипом* се, иначе, подразумева „оријентир у категоријама са нејасним границама. [...] Прототип је централни члан категорије у том смислу што се остали чланови пореде са њим” (Драгићевић 2010: 81).

закономерност. За разлику од ових константних релација, други тип упућује на слободније релације у којима се не подразумева принцип нужности. Стога се први тип каузалних односа проучава у природним наукама, док је други тип предмет истраживања друштвених наука и примеренији је индивидуалном расуђивању и мишљењу. Каузалност у екстралингвистичкој стварности рефлектује се, дакле, на каузалност у језику (Милошевић 1986а: 280–281).

Ж. Мешлер (Moeschler 2003: 11–12) заступа схватање по којем на основу теорије еволуције можемо претпоставити да је појављивање каузалног закључивања (фр. *raisonnement causal*) представљало значајну фазу постанка и да је успостављање каузалних веза између концепата изазвало изузетну квалитативну промену са аспекта људске когниције. Овај лингвиста се позива и на радове из неурофизиологије и неуропсихологије на основу којих се може извести хипотеза да је пре стварања самих каузалних веза између различитих концепата мозак сисара несумњиво функционисао на основу асоцијација – ту се мисли, пре свега, нпр. на звук и мирис или звук и удар(ац). Са појавом каузалности као својства расуђивања променила се пре свега способност преношења шема каузалних правила на различите и нове инпуте.

Човек је одувек у својој свакодневици непрестано трагао за различитим узроцима, али исто тако и размишљао о последицама и међусобној повезаности догађаја. Када је нашао начин да језиком изрази узрочно-последични однос између ствари или појава, тада се каузалност почела формирати као језичка категорија. Она данас представља једну од најважнијих сложених категорија која је незаобилазна како у теоријској тако и у примењеној лингвистици, посебно у процесу учења страног језика.

Интересантна је чињеница да су дефиниције каузалности у консултованим једнојезичним речницима српског и француског језика скоро у потпуности идентичне горенаведеним дефиницијама из филозофских речника. Тако се у *Речнику српскога језика* Матице српске (РМС 2007: 527) каузалност изједначава са појмовима каузалитета и узрочности и дефинише као „узрочна повезаност појава, условљеност једне појаве другом”. У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* Р. Симеона под одредницом *узрочност* наводи се следећа дефиниција: „sveza uzrokâ i posljedica, uzročna uvjetovanost, kauzalitet, kauzalnost” (Simeon 1969b: 696). Дефиниције каузалности које смо пронашли у француским речницима скоро су истоветне претходно наведеним: каузалност се одређује као „однос, веза

узрока и последице коју он изазива” (NPR: 321)¹¹, односно „веза која спаја узрок са последицом” (PLI: 180)¹². У овом другом речнику посебно се издваја појам *принцип каузалитета*, „према којем свака појава има одређени узрок, будући да исти узроци, у истим условима, изазивају исте последице” (PLI: 180)¹³.

У литератури посвећеној каузалности аутори се фокусирају, с једне стране, на разноврсност аспеката појма каузалности и на потешкоће које се тичу дефинисања његове праве природе и, са друге стране, на разнолики начин изражавања ове семантичке категорије.

Имајући у виду чињеницу да је семантичка категорија каузалности практично незнатно проучавана у контрасту, ова монографија је у великој мери морала да се ослања на резултате одвојених истраживања средстава за исказивање каузалних односа у француском и у српском језику. Из наведеног разлога је и преглед литературе релевантне за наше истраживање подељен на два дела: преглед литературе у којој је семантичка категорија каузалности разматрана у француском језику и преглед литературе која се односи на разматрање каузалности у оквиру српског језика.

2.2.1. Синтаксичка средства за изражавање каузалности у француском језику

Изражавање каузалних односа у савременом француском језику било је, а и данас јесте предмет интересовања великог броја студија, што указује не само на изузетну комплексност самог појма каузалности, већ и на свеprisутност различитих узрочно-последичних односа у свету који нас окружује.

Приметили смо да се каузалност у лингвистичкој литератури на француском језику често сагледава само на теоријском плану. Овај, више класични приступ састоји се у детаљном сагледавању инвентара средстава за изражавање каузалних односа која су и предмет истраживања традиционалних граматика (најчешће су то везници *parce que, puisque, car, comme* и сл.) са циљем да се утврде њихове семантичке вредности и услови у којима се употребљавају. Наиме, ове граматике углавном разматрају каузалност у оквиру поглавља посвећених прилошким одредбама, у којима

¹¹ « Rapport, relation de la cause à l'effet qu'elle produit » (NPR: 321).

¹² « rapport qui unit la cause à l'effet » (PLI: 180).

¹³ « **Principe de causalité** [philos.], selon lequel tout phénomène a une cause, les mêmes causes, dans les mêmes conditions, produisant les mêmes effets. » (PLI: 180).

наводе свега неколико најучесталијих каузалних маркера (Dubois & Lagane 1997, Grevisse 2001, Chevalier et al. 2002, Mauger 1988, Riegel et al. 2006). Главни предмет истраживања представљају, дакле, међуреченични односи, сагледани са синтаксичко-семантичког аспекта. Када је реч о везницима за координацију и субординацију, они се посматрају превасходно на синтаксичком нивоу, будући да се аутори не баве увек разликама у значењу.

Што се тиче литературе која се односи на везничка средства, посебно бисмо издвојили чланак Групе λ -I (Groupe λ -I 1975) чији аутори – насупрот граматичкој традицији – проучавају експлицитну релацију између концепта каузалности и каузалних везника *car*, *puisque* и *parce que* не само на синтаксичком, већ и на семантичком и прагматичком нивоу. Овај рад је имао велики значај за даља истраживања дате проблематике, а о њему ће бити више речи у потпоглављу посвећеном зависносложеним реченицама са каузалном клаузом. Аутори Групе λ -I уводе дистинкцију између тзв. оператора (фр. *opérateurs*) и конектора (фр. *connecteurs*). У том смислу, *car* и *puisque* представљају прагматичке конекторе који повезују извесне говорне чинове, док везнички израз *parce que* представља оператор чија је функција да од једноставних садржаја исказаних реченицама формира сложенији садржај, односно нову идеју (Groupe λ -I 1975: 254–255). Ову дистинкцију касније преузима и О. Дикро (Ducrot 1983: 166). Разликом између везника *car* и *parce que* бави се и Ф. Бентолила (Bentolila 1986), који констатује да је основна вредност везника *car* да се оправда одређени исказ.¹⁴ Ж. Мешлер сагледава употребу конектора *parce que*, пре свега у разговорном језику, из перспективе семантике и прагматике (Moeschler 1987, Moeschler 2003).

Проучавајући употребу и вредности конектора *parce que*, *puisque*, *comme* и *car* у поређењу са њиховим еквивалентима у енглеском језику, Ж. Делешел (Deléchelle 2002: 112) закључује да приликом анализе у обзир треба узети различите критеријуме: енунцијативне (статус који говорник приписује каузалној клаузи), синтаксичке (редослед и интеграција двеју реченица), дискурзивне (типови аргументације) и семантичке (однос између семантичког садржаја реченица које повезују ови конектори).

Каузалност се у граматичкој литератури спомиње и у поглављима која се односе на предлоге, којима се такође може означити овај тип односа. У

¹⁴ Б. Фагар и Л. Деган (Fagard & Degand 2008) разматрају везник *car* са дијахронијског аспекта и долазе до закључка да се у савременом говорном језику овај везник практично у потпуности изгубио, те да се уместо њега користи везнички израз *parce que*. Насупрот томе, у писаном језику фреквенција двају конектора је слична (Degand & Fagard 2008).

граматикама француског језика је занемарено богатство језика који користи широк спектар средстава за изражавање овог изузетно сложеног категоријалног комплекса. У прилог овоме иде и констатација П. Шародоа (Charaudeau 1992: 525) који истиче да ниједна савремена граматика не сагледава ову релацију на потпун и задовољавајући начин са семантичког аспекта.

Поједини лингвисти се у својим истраживањима баве употребом предлога и предлошких израза у функцији исказивања каузалних односа. Д. Леман (Leeman 1991, Leeman 1999)¹⁵ проучава предлоге *de* и *dans*, а Л. Јорданскаја и Н. Арбачевски-Жимари (Iordanskaja & Arbachevsky-Jumarie 2000) баве се семантиком предлога *de* и *par* и предлошких израза *à cause de* и *sous l'effet de*, које називају каузалним предлозима (фр. *prépositions causales*). Ауторке констатују да се овим језичким средствима уводе различити типови узрока и да се њима повезују елементи за које се везују одређена семантичка ограничења. Посебно издвајају примере у којима је могућа паралелна употреба поменутих језичких средстава.

Проучавајући конструкције са каузалним значењем уведене предлогом *par* и њихове специфичности, Б. Ама (Hamma 2006) са правом критикује традицију која изражавање каузалности приписује само одређеним маркерима, тј. везницима. Попут других аутора који су се бавили предлозима, Б. Ама подсећа и на значај контекста у интерпретацији одређене синтаксичке структуре као каузалне, те закључује да се о предлогу *par* никако не може говорити као о „каузалном предлогу” независно од контекста у коме је употребљен.

С. Ваге (Vaguer 2006) сагледава употребу предлога *dans* у контекстима у којима се конструкцијама са овим предлогом може исказати каузално значење. Њена анализа је показала да је у примерима уз именице које означавају радњу, односно догађаје, а које су уведене овим предлогом, поред каузалног, истовремено присутно и темпорално значење, нпр. *Je m'embrouille dans mes explications* (Vaguer 2006: 99). Коначно, ауторка је потврдила да се специфично значење, односно семантички садржај овог предлога на изванредан начин огледа у „коинциденцији”, тачније коегзистенцији садржаја реченице и садржаја предлошке групе на истом месту и у исто време (Vaguer 2006: 99).

Насупрот претходно поменутих студијама, А. Назаренко (Nazarenko 2000) најсвеобухватније сагледава инвентар средстава за изражавање семантичке категорије каузалности којима располаже француски језик и

¹⁵ Њена анализа ће детаљније бити приказана у потпоглављу посвећеном предлозима.

приказује њихове специфичности и услове у којима се могу користити. Када је реч о каузалности као лингвистичкој категорији, ова ауторка даје изузетно поједностављену дефиницију узрока – он представља одговор на питање уведено речју *Pourquoi ? (Зашто?)*.

Језичка средства за исказивање каузалних односа Назаренко разврстава у четири категорије:

1. узрочни конектори (фр. *connecteurs causaux*) – то су речи које повезују клаузе у оквиру сложене реченице или пак две сложене реченице на нивоу текста. У најужем смислу, узрочни конектори обухватају везнике и везничке изразе за координацију и субординацију (*car, parce que, puisque*). У ову категорију се такође сврставају и прилози и прилошки изрази који на исти начин изражавају логичку везу између клауза или сложених реченица (*en effet, effectivement, par conséquent, c'est pourquoi, d'où*, итд.). У ширем смислу, овде припадају и предлошки изрази попут *à cause de*.
2. синтаксичке структуре за исказивање каузалних односа (фр. *tournures syntaxiques de la circonstance causale*) – у ову категорију Назаренко сврстава форме за изражавање каузалног интерогативног модалитета (фр. *interrogation causale*), затим основне типове удруживања простих реченица у сложену (субординација, координација и јукстапозиција), па посебне типове субординираних клауза: партиципске и инфинитивне реченице и релативне реченице са експликативном вредношћу. Коначно, овој категорији припадају и именичке групе уведене предлозима и предлошким изразима које имају функцију прилошке одредбе за узрок.
3. лексичка средства (фр. *lexique de la cause*) – именице, придеви и глаголи којима је могуће изразити различите врсте узрока.
4. каузална интерпретација (фр. *interprétation causale*) – каузална информација је често имплицитна и искази који не садрже ниједан каузални маркер могу се, упркос томе, интерпретирати као каузални.

А. Назаренко такође констатује да је каузалност превасходно логички појам (Nazarenko 2000: 8) којим се означавају комплексни односи које је тешко прецизно одредити. У том смислу она наводи неке од основних карактеристика каузалности:

- временско ограничење: узрок претходи последици;
- уопштавање по принципу каузалних законитости: сваки каузални однос упућује на неку општу везу, познату као каузална законитост, коју је практично немогуће увек јасно утврдити;

- апроксимација: каузално закључивање¹⁶ је увек поједностављено – међу мноштвом потенцијалних узрока најчешће се узима у обзир само један фактор који се представља као одлучујући у изазивању одређене последичне ситуације;
- субјективност: каузалност је, у ствари, субјективна релација, будући да не представља однос између стварних чињеница, већ произвољно и слободно тумачење тог односа, које зависи од тачке гледишта посматрача (Nazarenko 2000: 5–6).

Г. Грос (Gross 2009) такође покушава систематично да прикаже широк спектар средстава за изражавање каузалности у француском језику, али даје нешто другачију класификацију средстава од претходно наведене. Пре свега, Грос издваја каузалне односе који се реализују на нивоу просте и на нивоу сложене реченице. Ове прве назива унутрашњим узроцима (фр. *causes internes*), а друге спољашњим узроцима (фр. *causes externes*). Аутор указује на особености унутрашњег узрока који се најчешће формализује помоћу различитих глаголских лексема и, знатно ређе, помоћу придева или именица (Gross 2009: 7). Гросова пажња је превасходно усмерена на спољашњи узрок, односно на конекторе¹⁷, који се формализују као „предикати другог реда” (фр. *prédicats du second ordre*), без обзира којој морфолошкој категорији припадају (глаголима, предлозима или предлошким изразима). Овај лингвиста разликује узроке догађаја, узроке чињења и узроке исказа.

Сви поменути аутори у највећој мери сублимирају ставове других аутора који су се бавили овом проблематиком и о чијим истраживањима ће бити речи у каснијим поглављима, када се будемо бавили анализом конкретних језичких средстава за изражавање категорије каузалности.

¹⁶ Под појмом *каузално закључивање* подразумева се откривање узрочно-последичних веза међу појавама и испитивање начина на који се доносе закључци о узроцима.

¹⁷ Гросова анализа је заснована на реченичним аргументима, те он језичке елементе који се традиционално називају *конекторима* или *везницима* за *субординацију* сврстава у предикате другог реда.

2.2.2. Синтаксичка средства за изражавање каузалности у српском језику

Семантичка категорија каузалности у српском језику проучавана је првенствено у радовима појединих лингвиста који су се најчешће бавили каузалним клаузама и (предлошко-)падежним конструкцијама којима се могу изразити узрочно-последични односи.

К. Милошевић је више својих радова посветила сложеној реченици са каузалном клаузом. Пре свега, она разматра аспектуално-темпоралну компоненту сложене реченице са каузалном клаузом, односно симултане и сукцесивне односе између каузалне и каузиране ситуације (Милошевић 1985). Поред тога, предмет њеног истраживања јесу и језички и ванјезички сигнали каузалне зависности између простих реченица у сложеној (Милошевић 1986а). Ауторка констатује да се каузални односи могу исказати и независним, јукстапонираним реченицама, када је каузална зависност између ситуација или догађаја очигледна (Милошевић 1986а: 281). Разматра такође и координиране реченице код којих је присутна каузална зависност, као и каузалност на нивоу хипотаксичких реченичних структура.¹⁸ Коначно, предмет интересовања К. Милошевић представљају и клаузе уведене везником *што* (Милошевић 1986б), које се најчешће везују за предикате са значењем различитих осећања и расположења, али у одређеним случајевима оне могу да објашњавају и радње (нпр. *Отишао је што је морао*). У овој другој употреби, према мишљењу К. Милошевић, везник *што* представља колоквијалну варијанту везничких средстава *зато што*, *стoga што* и *пошто* (Милошевић 1986б: 68). Ауторка анализира и примере у којима се везник *што* јавља уз компаративне изразе типа *тим пре*, *утолико пре*, *тим више* и сл. Значајно је да ауторка овде уводи до тада непознато узрочно значење – значење *додатног разлога*. Такође, битно је истаћи да се у ранијој србистичкој литератури нико није бавио овим типом реченица.¹⁹

¹⁸ К. Милошевић наводи укупно двадесет два везничка средства од којих су само три каузално маркирана (*јер*, *будући да* и *зато што*), те закључује да каузалност није „слободна релација”: „ограничење слободе је у томе што се у *језичком тексту* каузалне релације не могу успостављати ако већ нису успостављене у ванлингвистичкој стварности, тј. у људском искуству – индивидуалном или колективном – укључујући ту и емпиријска и научна сазнања” (Милошевић 1986а: 295)

¹⁹ Сложени везник *тим више што* представља такође предмет интересовања хрватске лингвисткиње С. Кордић (1999). Иако се језик који је раније био познат под називом српскохрватски рашчланио на засебне језике, а имајући у виду чињеницу да на граматичком плану између савременог српског и хрватског језика и даље постоји

М. Ковачевић (1986б) проучава специфичну везничку конструкцију *с обзиром да*²⁰ која је показатељ фактивности и каузалности. Реченицом уведеном овим везничким изразом изражавају се околности које представљају узрок из кога произлази логичка последица, односно закључак дат у управној реченици (Ковачевић 1986: 112).

В. Половина (1986) анализира зависне узрочне реченице у разговорном језику са циљем да утврди заступљене врсте узрочних реченица, њихову фреквенцију, комуникативну функцију и сл. Њена анализа је показала да је најчешћи облик исказивања каузалности имплицитан, без језичких сигнала (Половина 1986: 92).

У монографији *Синтакса сложене реченице у српском језику* М. Ковачевић (1998) је једно поглавље посветио везницима којима се уводе узрочне зависне реченице у данашњем стандардном језику, о чему ће бити више речи у делу о зависносложеним реченицама са каузалном клаузом.

Узрочне клаузе представљају и предмет интересовања Н. Бугарски (Bugarski 1999), која их проучава на језичком материјалу ексцерпираним из дела Данила Киша. Ауторка утврђује разноврсни репертоар везничких средстава којима се каузалне клаузе уводе у сложену реченицу, а поред тога разматра и семантичку типологију ових клауза, као и њихову позицију у сложеним реченичним структурама.

Поред каузалних клауза, предмет интересовања појединих лингвиста представља и семантика предлошко-падежних конструкција за изражавање каузалности. Овом проблематиком бавио се још М. Стевановић (1939) који је у раду посвећеном употреби и значењу предлога *због* и *ради* скренуо пажњу на погрешну употребу предлога *ради* у функцији исказивања узрока у тадашњем српском језику. С обзиром на то да је примарно значење предлога *ради* значење циља, у синтаксичким конструкцијама са овим предлогом преплићу се узрочно и циљно значење (Стевановић 1939: 140).²¹ Аутор долази до закључка да ове предлоге треба доследно употребљавати, те да

неупоредиво више сличности него разлика, у овом раду смо се служили и релевантном сербокroatистичком литературом.

²⁰ У савременом српском језику ова форма се сматра супстандардном, а уместо ње се употребљава везничка конструкција *с обзиром на то да*.

²¹ Ову употребу Стевановић оправдава чињеницом да – иако су основна значења предлога *због* и *ради* у потпуности супротна – „узрок и циљ се свode на једно; они су и један и други покретачи радње, иако узрок условљава радњу, а циљ је само оправдава. Жеља за остварењем циља је у ствари узрок, јер она покреће радњу, а ту жељу опет изазива и ствара циљ; циљ је, дакле, морални покретач и узрок радње” (Стевановић 1939: 141).

предлог *ради* „треба да задржи своје право значење – значење циља” (Стевановић 1939: 150).²²

На значај проучавања проблематике везане за семантику предлошко-падежних конструкција уопште указала је и М. Ивић. Њен рад посвећен узрочним генитивним конструкцијама уведеним предлозима *због*, *од* и *из* (Ивић 1954б) од посебног је значаја зато што је М. Ивић установила законитости које се тичу употребе наведених предлога. Наиме, предлози *од* и *из* употребљавају се када су праћени појмом који се јавља као активни проузроковач, тј. појмом који „својом појавом, својом природом изазива вршење радње или даје подстрека за вршење радње”, нпр. *Умро је од глади*, *Путао је из пакости* (Ивић 1954б: 186–187). Уколико се пак дати појам само индиректно везује за изазивање одређене радње, односно ако представља почетну појаву у низу збивања која доводе до вршења радње, тада се употребљава синтаксичка конструкција са предлогом *због*, нпр. *Разболела се због њега* (Ивић 1954б: 187). Конструкција ЗБОГ + N_{Gen} везује се и за глаголе који означавају психолошка стања, нпр. *одобровољити се*, *бити тужан*, *покајати се* и сл. (Ивић 1954б: 187–188). М. Ивић истиче да се синтаксички модел ОД + N_{Gen} употребљава углавном када је у питању спонтана акција, која се врши независно од вољног импулса (нпр. *разболети се од жалости*, *скакати од радости* и сл.). Именицом у генитиву уведеном предлогом *од* именује се и појам који представља непосредну препреку вршењу одређене радње (нпр. *Од њега нису могли да војводују*) (Ивић 1954б: 188–189). За конструкцију ИЗ + N_{Gen} везују се следећа семантичка ограничења: 1) именицом у генитиву означава се појам који својом природом утиче на вољу агенса и подстиче на вршење радње – у питању су различите унутрашње побуде и психолошки моменти и 2) акција агенса је увек свесна, смишљена, заснована на импулсу воље, нпр. *Ја то из радозналости питам* (Ивић 1954б: 189–190). У генитивској позицији могу да се нађу и именице које не упућују на унутрашње психолошке моменте (нпр. *Учинио је то из нужде*. *Носи танке чарапе из моде*). Њихову употребу у овим конструкцијама М. Ивић оправдава чињеницом да се таквим појмовима заправо исказује одређено расположење, те се нужда може схватити као осећање неопходности, а мода као жеља за подражавањем укусу друштва (Ивић 1954б: 190).

²² Напоменимо да и у савременом српском језику понекад долази до погрешне употребе предлога *ради*, о чему ће бити више речи у потпоглављу посвећеном употреби предлошких конструкција у функцији изражавања каузалности.

О разлици између предлога *због* и, њему блиског по значењу, предлога *услед* писала је И. Грицкат (Грицкат 1957). Ауторка долази до закључка да се конструкцијама са предлогом *због* означава узрок у ширем смислу, док се за предлог *услед* везују одређена семантичка ограничења. Генитивном конструкцијом уведеном предлогом *услед* означава се специфично значење узрока, тзв. „непосредна, логична узрочност” (Грицкат 1957: 238). Сагласно томе, предлог *услед* је увек комутабилан са предлогом *због*, али комутабилност у супротном смеру није увек могућа.

Д. Гортан-Премк (1964) са семантичког и формалног аспекта анализира могуће видове исказивања директних и индиректних узрочних односа кроз призму падежних и предлошко-падежних конструкција на материјалу из језика Вука Караџића.²³

М. Радовановић (Radovanović 1977) разматра примере падежних конструкција у којима се девербативна именица јавља као кондензатор каузалног реченичног значења. Аутор указује на чињеницу да је избор предлошког решења у падежној конструкцији са каузалним значењем у великој мери условљен инхерентном лексичком семантиком глагола корелативне предикације (нпр. *погинути због зависти*, *пребледети од зависти* и *учинити нешто из зависти*). У зависности од одабраног предлошког решења могу се исказати различите врсте узрока – у наведеним примерима, редом, у питању су индиректан узрок, ефектор и стимулатор (Radovanović 1977: 130).

Када је реч о семантичкој категорији каузалности у српском језику, највеће заслуге дугујемо М. Ковачевићу који је дао најобухватнији преглед категорије узрока. Пре свега, Ковачевић подсећа да каузална веза постоји на три нивоа: 1) ниво „реалне логике” (веза ствари и појава), 2) ниво логике сазнања (мисаона веза) и 3) ниво језика (веза језичких јединица којима се означава и изражава како „веза ствари” тако и „мисаона веза”) (Kovačević 1988a: 19).²⁴ Ковачевић посматра каузалност као релациону категорију која

²³ Рад садржи занимљиве опсервације у вези са типологијом узрока, као и међусобним односом категорија каузалности и спацијалности које се могу применити и на савремени српски језик. О њима ће бити речи у одељку посвећеном типовима узрока, као и у делу у којем ћемо анализирати конкретне предлошко-падежне конструкције забележене у нашем корпусу.

²⁴ Подсетимо да је К. Милошевић (Милошевић 1986a: 280–281) такође скренула пажњу на присуство узрочно-последичних односа у реалности, односно структурираности света и у језику. Први тип каузалности односи се на појаве и упућује на константне релације које представљају предмет интересовања природних

представља однос између најмање две ситуације, те се може шематски приказати помоћу следећег модела: $a - R - b$, где a и b представљају елементе чији је међусобни однос такав да један означава узрок, а други проузроковану последицу, док R представља релацију између њих. Приликом разматрања каузалних односа, у анализу је неопходно укључити елементе у све три наведене позиције.²⁵

Везници и предлози заправо представљају најучесталија средства за увођење конструкција са каузалним значењем у српском језику. Они могу бити:

- *контекстуално неусловљени* – успостављају каузални однос између a и b у било ком контексту;
- *контекстуално условљени* – „tek kad je semantički suodnos lingvističkih elemenata a i b kauzalan, prijedlog ili veznik dobijaju kauzalnu semantiku” (Ковачевић 1988а: 22).

У узрочне синтаксичке јединице Ковачевић убраја: узрочне падежне беспредлошке и предлошке синтагме, реченице са субординираном узрочном клаузом, реченице с узрочно употребљеним глаголским прилозима, реченице с узрочним предикативним апозитивом, реченице с узрочним заменичким прилозима и прилошким изразима и синтагме с узрочним прилозима придевског порекла (Ковачевић 1988а: 25).

Ковачевић спроводи своје истраживање од семантике ка форми (Ковачевић 1988а: 30) и одређује каузалност као семантичко поље, будући да све његове језичке јединице имају узрочно као опште значење. Са формалног аспекта, центар узрочног поља чине елементи каузалне везе који су контекстуално неусловљени, док са семантичког аспекта, његов центар представља узрок у ужем смислу. Узрок се затим, као општи, категоријални

наука, док се други тип каузалности односи на индивидуално мишљење и расуђивање.

²⁵ Напомињемо да је овај модел погодан само уколико се у позицији R налазе везници (везнички изрази) или предлози (предлошки изрази). Уколико је позиција R упражњена, a и b су у директном синтаксичком односу. То је, на пример, случај са јукстапонираним реченицама, којима се, такође, могу исказати каузални односи:

Више нисмо јасно разазнавали пут под ногама; почели смо се спотичати о ситно камење улањано у снег и поводити се преко рупа под крцкавом скрамом леда. (ЗЦД, 11)

Nous ne voyions plus nettement la route sous nos pas ; nous butions sur les cailloux enrobés de neige et trébuchions dans les trous couverts d'une craquante pellicule de glace. (JFB, 10)

појам, разграничава на семантичке типове, при чему се за основ те класификације узимају језички критеријуми (Kovačević 1988a: 27–28).

М. Ковачевић даје семантичку типологију узрока у српскохрватском језику засновану на лингвистичком критеријуму: „da bi se određeno značenje moglo proglasiti tipom, ono mora biti izraženo „posebnom” jezičkom formom kojoj je to značenje osnovno” (Kovačević 1988a: 52) и истиче да се ова типологија не може поистоветити ни са једном другом, нпр. филозофском, иако и са њом мора имати додирних тачака.²⁶

Д. Кликовац настоји да утврди специфичности исказивања узрочног значења конструкцијама са предлозима *у* и *из*. Ауторка констатује да је већа вероватноћа да се конструкције са предлогом *из* разумеју као узрочне, него конструкције са предлогом *у*, које ће се пре протумачити као месне, а само у изузетним случајевима као узрочне (Кликовац 1997: 32–33). Поред тога, за конструкцију *у* + локатив везује се и преплитање узрочног и начинског значења (нпр. *Гледао ме је тренутак мрко, у бијесној недоумици*). Позивајући се на М. Ивић (1954б), Кликовац истиче да се предлог *из* специјализовао за узрочно-последичну везу између вољне акције и унутрашње побуде, док предлог *у* покрива знатно шири распон узрочно-последичних односа који укључује и онај сегмент који покрива предлог *из*. Разлика у значењу конструкција $ИЗ + N_{Gen}$ и $У + N_{Loc}$ састоји се у следећем: када је узрок радње означен конструкцијом $У + N_{Loc}$, последица, која је углавном свесна и вољна, овде је спонтана; другим речима, агенс је у потпуности обузет стањем у којем се налази, те „његова акција није ствар његове одлуке” (нпр. *бунца у бунилу, у слабости сам заплакао* и сл.) (Кликовац 1997: 34). Напротив, када је узрок радње означен конструкцијом $ИЗ + N_{Gen}$, радња је свесна и делимично под контролом агенса. Тада агенс није у потпуности обузет стањем у којем се

²⁶ Наш кратак преглед схватања појма каузалности кроз историју филозофије показао је да се разматрање каузалних односа јавило као жеља за спознајом стварности, тј. за тражењем првих узрока. Приметили смо да су схватања филозофа по питању узрочности подељена. Примера ради, према Спинозином мишљењу, узрочни ланац је присутан између свих дешавања у материјалном и духовном свету. С друге стране, Хјум доводи у питање појам каузалне детерминисаности, истичући одређени степен субјективности који је присутан у навици човека да закључује о узрочно-последичној вези између појава. Према Хјуму, реч је о апостериорној спознаји узрочно-последичног односа до које се не може доћи разумом. Кант пак сматра да је каузална веза заснована а приори и да се на њој темељи искуство. Да резимирамо, упркос различитим приступима овом појму, филозофски концепт каузалности је у великој мери другачији у односу на лингвистички. Објашњавање узрочно-последичних односа потекло је заправо из филозофије, а не из лингвистике која се конституисала много касније.

налази, већ нешто предузима, са намером да „изађе” из тог стања (Кликовац 1997: 34–35). Наведена разлика је, према мишљењу Д. Кликовац, заснована на појму „садржавања”. Тачније, ауторка ову разлику објашњава поређењем семантичке категорије каузалности са категоријом спацијалности, за коју се превасходно везује појам садржавања: у том смислу, предлог *у* (са локативом) има локационо, а предлог *из* аблативно значење: „испоставља се да је врста узрочног значења сваког од ових предлога директна последица њихових конкретних значења: налажењу унутар садржатеља одговара агенсова обузетост својим стањем, његова неспособност да рационално процени ситуацију или да контролише свој поступак (иако га може бити свестан); излажењу из садржатеља одговара човекова делимична контрола свог поступка” (Кликовац 1997: 36). Апстрактна значења ових предлога, дакле, представљају резултат метафоричког пресликавања конкретног, просторног, значења на апстрактне домене, односно овде на домен каузалности.

П. Пипер изједначава категоријалне комплексе каузалности и каузативности²⁷ и истиче да су граматички облици изражавања каузативности, пре свега, синтаксичке природе: предлошко-падежне конструкције са узрочним значењем (нпр. *Осећају радост због успеха*) и зависносложене реченице (нпр. *Радосни су зато што су успели*). Сигнал значења узрока може се наћи и у примерима реченица које се налазе у непосредном суседству, али међу којима нема никаквог лексичко-граматичког маркера каузалности (нпр. *Он је подигао глас. Она је устала и отишла*) (Пипер и др. 2005: 786–787). Поред наведених језичких средстава, у

²⁷ За разлику од П. Пипера, М. Алановић јасно раздваја појмовне концепте каузалности и каузативности: „начелно се може рећи да је каузалност општија и тиме свеобухватнија логичко-семантичка категорија, која одражава универзалну способност језика као система да на различитим нивоима своје структуре реферише о узрочно-последичним везама међу појавама, како на моноагентивним, или монопредикатским, тако и на полиагентивним, или полипредикатским реченичним релацијама”. Са друге стране, језичка категорија каузативности везује се за „полисубјекатске, најчешће полиагентивне и биситуативне садржаје” (Алановић 2011: 37) и представља „иманентно обележје лексичких или лексичко-синтаксичких јединица” (Алановић 2011: 38). Суштинска разлика између каузалности и каузативности, према М. Алановићу, налази се заправо у поступку њихове језичке формализације: „језичке јединице са узрочним значењем формализују се најчешће на нивоу периферних синтаксичких јединица (углавном каузалних адвербијала), док се каузативима, будући да фигурирају на лексичком или лексичко-синтаксичком нивоу, појам у функцији каузатора готово доследно појављује на позицији субјекта као централне граматичке теме” (Алановић 2011: 39).

функцији исказивања узрока могу да се употребе и глаголски прилози (нпр. *Пушећи, ви уништавате своје здравље; Закаснивши на почетак, није могла да уђе*) или предикатски атрибути (нпр. *Смеје се радосна*). Пипер такође спомиње и адвербијале са узрочним заменичким прилозима (*зашто, зато*) и прилошким изразима (*због чега, ни због чега, ето зашто* и сл.) (Пипер и др. 2005: 792–793).

У поглављу насловљеном *Синтакса и семантика падежа у Синтакси савременог српског језика: проста реченица*, И. Антонић даје детаљан преглед и анализу узрочних падежних форми (Антонић у: Пипер и др. 2005: 119–300). Ауторка најпре издваја генитив с предлозима *од, из, због, услед, око* и *без*, генитив са инструменталним обликом *поводом* у функцији предлога, затим датив уз облик глаголског прилога *захваљујући*, акузатив са предлозима *за* и *на*, инструментал девербативне именице с обавезним детерминатором, инструментал с предлозима *под, пред* и *над* и, коначно, локатив с предлозима *у, на* и *по*. Сваки разматрани модел поткрепљен је бројним примерима и анализиран је тип узрока који се њиме исказује.

Исказивањем каузалних односа бавили су се и неки други аутори, чији би се ставови о овој проблематици могли инкорпорирати у ставове горенаведених лингвиста и о чијим истраживањима ће бити речи у поглављу посвећеном језичким средствима за изражавање каузалности. На основу свега наведеног можемо да закључимо да је у лингвистичкој литератури на српском језику пажња, пре свега, усмерена на анализу различитих предлошко-падежних конструкција са каузалним значењем, са циљем да се разјасне њихове семантичке специфичности. Насупрот томе, модели сложених реченица са каузалном клаузом нису довољно испитани.

Анализа релевантне литературе показала је да је већина истраживања у оквиру француског језика посвећена везницима и везничким изразима као типичним средствима за изражавање семантичке категорије каузалности. Српски лингвисти пак нешто већу пажњу посвећују предлошко-падежним конструкцијама са значењем узрока, али се такође, у одређеној мери, баве и сложеним реченичним структурама са каузалном клаузом. Приметили смо да у литератури на француском језику изостаје анализа одређених језичких средстава која смо забележили у нашем корпусу, нпр. предлога *à, devant, sous, sur* или предлошких израза попут *à force de, faute de* и сл. Коначно, будући да, према нашим сазнањима, средства за изражавање семантичке категорије каузалности којима располаже француски језик практично нису

систематично посматрана у контрасту са српским језиком, сматрамо да ова студија може представљати значајан допринос на том плану. На тај начин би се могао стећи потпунији увид у сличности и разлике између два посматрана језика.

3. ТИПОВИ УЗРОКА

Постоје различите типологије узрока које дају лингвисти, водећи притом рачуна о бројним факторима који утичу на реализацију последичне ситуације и руководећи се различитим, пре свега семантичким, критеријумима.

3.1. Фактичка и енунцијативна каузалност

А. Назаренко (Nazarenko 2000: 155) говори о фактичкој каузалности (фр. *causalité factuelle*), коју дефинише као каузалну релацију према којој једна чињеница представља последицу друге, и енунцијативној²⁸ каузалности (фр. *causalité énonciative*), која се манифестује на плану дискурса и коју одређује као релацију у којој одређена чињеница представља последицу исказа који јој претходи.

3.2. Спољашњи и унутрашњи узрок

П. Пипер (2005: 793–800) даје општу поделу узрока на *спољашњи* и *унутрашњи*.

Унутрашњи узрок означава, пре свега, човекове свесне или несвесне психичке поступке и стања (Пипер и др. 2005: 793). У оквиру овог типа узрока издвајају се *спонтани* (афективни) и *свесни* (покретачки) узрок, који се даље дели на *вољни* и *рационални* узрок.

Типичан модел за изражавање спонтаног узрока је *од + N_{Gen}* (*Зацврвенео се од беса*), а ређе и *нпр. у + N_{Loc}* (*У страху су се разбежали*). Спонтани узрок обухвата и конструкције са значењем психичког дистанцирања (*Осећа страх пред непознатим*).

Свесни узрок обухвата значења побуде (вољни узрок или мотив – *Помаже им из солидарности, Злочин је почињен из користољубља*), нехата (*Повредили су је грешком*), разлога, односно рационалног узрока (очигледног разлога – *Познајемо је по кораку, Кафана је чувена због добре музике*; и образложења: *Одабрали су га због његових способности, Ослобођен је због недостатка доказа*) (Пипер 2005: 793–796).

Спољашњи узрок се, према Пиперовом мишљењу, односи на различите природне (*Беже од кише*), друштвене (*Беже испред непријатеља*) или

²⁸ Термине *фактички* и *енунцијативни* преузели смо из *Лексикона страних речи и израза* М. Вујаклије (Вујаклија 1980: 952, 286).

физиолошке околности (*Не иде на посао због главобоље*) које доводе до реализације одговарајуће последице. Типични синтаксички модели за исказивање овог типа узрочних односа су: *због* + N_{Gen}, *услед* + N_{Gen}, али се поред њих користе и различите синтаксичке конструкције којима узрочно значење није примарно (Пипер 2005: 796–797).

Пипер (2005: 798–800) као посебне типове спољашњег узрока издваја конструкције са значењем наредбе као вољног узрока (*Поступио је по наредби претпостављеног*), конструкције са значењем подстицаја као вољног спољашњег узрока ниског интензитета (*На наговор рођака одлази на студије*), конструкције са значењем узвратног узрока позитивне (*Захвалити на позиву*) или негативне последице (*Кажњена је за непослушност*) и повод као номинални узрок ниског интензитета, који може бити формалан (*Концерт поводом празника није одржан*), почетни (*Поводом предстојећих празника приређена је приредба*), лажни (*Тужени су због наводне узурпације земљишта*) и неодређени (*Дигла се прашина око неког наслова*).

3.3. Активни и пасивни узрок

М. Ивић разликује *активни* и *пасивни* узрок. Критеријум којим се притом руководи јесте, пре свега, улога узрока (активна и пасивна) у стварању одговарајуће последице. Тако у примеру *Он је погинуо од греде* греда представља активног проузроковача смрти, за разлику од реченице *Он је погинуо због греде*, где је реч о пасивном узроку (Ивић 1954а: 70).

3.3.1. Активни (директни) узрок

Активни узрок могу да означавају „апстрактне или конкретне именице са значењем какве појаве или предмета који су по својој природи такви да сами од себе, самом природом својом изазивају дату акцију (*глад, жеђ, болест* и сл.)” (Ивић 1954а: 72). Овај тип узрока везује се за непрелазне глаголе углавном резултативног типа којима се најчешће обележава неко физичко стање, ређе и психичко (нпр. *умрети од глади*). Узрок овог типа је заправо непосредни изазивач, јер појмови којима се обележава узрок делују директно на вршиоца радње и доводе га у одређено стање (Ивић 1954а: 78). Како запажа М. Алановић (2011: 24), „типичан акциони след за овај тип узрока јесте да једно стање доводи до промене општег стања појма, а оваква ситуација би се могла означити као моносубјекатска јер се у сфери једног појма остварује веза између узрока и последице”.

У категорију активног узрока М. Ивић сврстава и значење посредног изазивача, којим се обележава „унутрашња побуда – давалац импулса за вршење радње” (Ивић 1954а: 79). Овај тип активног узрока јавља се и уз непрелазне, и уз прелазне глаголе. Заступљен је само у старом језику и то у форми слободног инструментала, уз именице којима се означавају појаве психолошког (најчешће емотивног карактера), које доводе до вршења радње својим утицајем на вољни моменат у човеку (*љубав, мржња, страх*, итд.) – нпр. *одбио је то мржњом*. У савременом језику уместо инструментала користи се конструкција *из + N_{Gen}*: *одбио је то из мржње* (Ивић 1954а: 79).

Иницијатива за вршење радње може да потиче и од неког другог лица, те би се сличне ситуације могле окарактерисати као хетеросубјекатске (Алановић 2011: 24). Овде се мисли на активне подстрекаче у виду туђих речи, наредби и слично, односно о вољном деловању човека. Овај тип узрока познат је као непосредни подстрекач и може се срести у правним изразима у форми слободног инструментала (*вољом народа, одлуком Народне скупштине* и сл.) (Ивић 1954а: 81–82). Данас се најчешће реализује у форми локатива критеријума: *писао је писмо по његовој наредби* (Ивић 1954а: 83).

Посебан тип активног узрока, близак претходном, јесте независни омогућивач којим се означава „појам који, изазивајући извесне околности изван самог вршиоца, преко њих, посредством њих, одржава, омогућује дато стање или радњу” (Ивић 1954а: 83). Овај тип узрока јавља се уз прелазне глаголе, глаголе стања и придевске конструкције: нпр. *Његовом протекцијом добио је карте за утакмицу* (Ивић 1954а: 84).

Д. Гортан-Премк (1964: 453–455) овај тип узрока назива *директни* (*прави* узрок) и предлаже класификацију конструкција са значењем ове врсте узрочних односа засновану на следећим критеријумима: значење појма узроковача, врста проузрокованог процеса и њихов узајамни однос. Семантички типови директног узрока су, дакле, следећи:

- 1) стање субјекта које доводи субјекат у процес медијалног типа – обележава се конструкцијом *од + N_{Gen}* (*умрети од куге*);
- 2) стање субјекта које узрокује његову вољну активност – обележава се конструкцијама *од + N_{Gen}* (*обући се од ђаволства*) и *из + N_{Gen}* (*побунити се из очаја*);
- 3) објективне околности, услови који у субјекту изазивају медијални процес – обележава се конструкцијама *због + N_{Gen}* (*Рат је народу постао милији због таквог зулума*) и *од + N_{Gen}* (*Побацила је дете од пуцњаве топова*);

- 4) објективне околности, услови који представљају узрок вољне активности субјекта – обележавају се конструкцијама *од* + N_{Gen} (*похајдучити се од зулума*) и *из* + N_{Gen} (*прихватити из одређеног разлога*);
- 5) појава или лице који могу проузроковати у субјекту процес медијалног типа – обележавају се конструкцијама *због* + N_{Gen} (*мрзети некога због успеха*), *од* + N_{Gen} (*збунити се од галаме*)²⁹, *за* + N_{Acc} (*Узроци за које се овако био понео нису били мали*), при чему једино конструкција *због* + N_{Gen} може да замени преостале две;
- 6) појава или лице који могу да подстичу субјекат на активно деловање – обележавају се конструкцијама *због* + N_{Gen} (*отићи због ње*) и *за* + N_{Acc} (*казнити за прекршај*), при чему је семантичка вредност конструкције *због* + N_{Gen} шира од синтагме *за* + N_{Acc} која се везује само за одређене глаголе;
- 7) директна препрека вршењу радње – обележава се конструкцијама *од* + N_{Gen} (*Ја бих се теби предао, али не смем од њега*) и *због* + N_{Gen} (*Руси не могу због Дунава прећи у Бугарску*).

3.3.2. Пасивни (индиректни) узрок

Пасивни узрок не делује активно на стварање одређене радње, односно стања. Другим речима, његова улога је изразито посредна. „Њиме се просто открива прва и далека карика на коју су се, сплетом околности, надовезале друге од којих је последња – дато стање, односно радња” (Ивић 1954а: 85): *дичити се* / *поносити се* *нечим*.

Овај тип узрока Д. Гортан-Премк (1964: 453) назива *индиректни* узрок. Конструкције са значењем индиректног узрока означавају „појмове који представљају или основу, мотив, циљ, намену вршења радње или пак околности у којима се процес одвија и који само посредно утичу на глаголске процесе или начине њихових вршења” (Гортан-Премк 1964: 454). Гортан-Премк издваја полисемантичност као главно својство ових конструкција. Другим речима, свака од њих има своју основну семантику (циљну, наменску и сл.) коју не губи ни приликом означавања каузалних односа, а узрочно значење је увек секундарно (Гортан-Премк 1964: 456).

²⁹ Овај и претходни пример преузети су од М. Алановића (Алановић 2011: 25).

3.4. Ефектор, мотив, критериј, разлог и повод

М. Ковачевић (1988а) као посебне семантичке типове узрока издваја: ефектор, мотив, критериј, разлог и повод.

Узрок ефектор (изазивач) најближи је чулној (визуелној) перцепцији. Појмом у функцији узрока ефектора, који обавезно има обележје живо (-), именује се појава или предмет који изазивају последицу својим непосредним деловањем. Последица је увек спонтаног, несвесног типа (Kovačević 1988a: 53). Типична форма за изражавање овог типа узрока је генитив са предлогом *од*. На пример: *Умрла је од жалости.* (= Жалост је изазвала њену смрт) (Kovačević 1988a: 54).

Мотив се везује за вољу, свесну последицу. За разлику од узрока ефектора, овај тип узрока за агенс увек претпоставља лице (Kovačević 1988a: 54). Појмом у функцији мотива означава се неко психолошко стање или спољашњи стимулатор који подстиче реакцију агенса као последицу. Ковачевић разликује два типа мотива:

а) *стимулатор*: спонтани узрок којим се најчешће обележавају човекова унутрашња стања која могу да представљају ефекат неког спољашњег деловања (узрока ефектора), те доводе до последице готово реакцијског типа. Та последица је, заправо, свесна и вољна акција. Код овог типа узрока, мотив и последица су увек у сфери истог лица (Kovačević 1988a: 55). Основна језичка форма за обележавање узрока стимулатора је генитив са предлогом *из*: *тајити нешто из стида, из опреза.*

б) *спољашњи стимулатор*: агенсову реакцију предодређује „пацијенсов” поступак увек етички одредљив као добар или лош. „Ti „etički” motivi uvijek predstavljaju odgovor na neeksplicitno izražene situacije kao razloge. Тако је тај мотив узрок „kompenzacionog”, *uzvratnog tipa*” (Kovačević 1988a: 55). Узрок и последица никад нису у сфери истог лица. Типичне конструкције којима се изражава овај тип узрока су акузатив са предлогом *за* (*Захвалила му је за све што је за њу учинио*) и локатив са предлогом *на* (*захвалити на комплименту*).

Према Ковачевићу, основна разлика између узрока мотива и ефектора јесте *воља* као семантичка компонента типична за узрок типа мотив; она диктира тип свесне, намерне последице (Kovačević 1988a: 56).

Критериј је тип узрока који представља полазиште, односно основ према коме се нешто закључује или основ вршења неке радње. Најчешће се користи уз последичне ситуације исказане глаголима „закључивања” (Kovačević 1988a: 57). Може да се исказе различитим језичким

конструкцијама, како контекстуално условљеним тако и контекстуално неусловљеним (нпр. синтагмом са предлошким изразом *на основу*, итд.). Критериј, дакле, најчешће представља рационални основ когнитивне акције као последице (Kovačević 1988a: 57).

Разлог представља (уз ефектор) најфреквентнији тип узрока. Односи се на све околности, стања и ситуације које потпомажу јављању узрока ефектора или мотива. То су пасивни узроци који посредно предодређују последицу (Kovačević 1988a: 57). Овај тип узрока најчешће се исказује генитивом са предлогом *због*: *ходати полако и опрезно због мрака*. Као најшири узрочни тип, узрок разлог може да се изрази скоро свим узрочно маркираним језичким јединицама. Потребно је нагласити да се зависносложеним реченицама првенствено изражавају различите врсте значења разлога (Kovačević 1988a: 58).

Повод представља подврсту узрока типа разлог и посебан тип узрока, јер се може изразити контекстуално условљеним и контекстуално неусловљеним језичким средствима (нпр. прилошким изразом *поводом*, итд.). Повод је увек једна карика у ланцу узрока који доводе до одређене последице и он сам по себи представља недељујући узрок (Kovačević 1988a: 58). То је „додатно дејство” које потпомаже да се, због већ присутних узрока, последица реализује баш у датом тренутку. Како наводи Ковачевић, последична ситуација би се свакако реализовала и у одсуству узрока повода, али не у том моменту (Kovačević 1988a: 58).

Важно је да напоменемо да горенаведена типска значења заправо представљају субпоља која сва заједно чине узрочно-семантичко поље. Ова субпоља могу се распоредити у категорије активног и пасивног, односно спољашњег и унутрашњег узрока.

На основу наведеног прегледа типологије узрока у француској и српској литератури, а узимајући у обзир и корпус на коме је засновано наше истраживање, у овој монографији ћемо се ослањати превасходно на типологију М. Ковачевића, будући да је најпогоднија за анализу примера из нашег корпуса. У поређењу са осталим наведеним класификацијама узрока, Ковачевићева типологија је најсвеобухватнија и најсистематичнија.

Иако је његова класификација у основи примењена на српски језик, сматрамо да је без икаквих ограничења можемо применити и на језички материјал француског језика, без обзира на разлике у посматраним језицима. Додатни разлог из којег смо се определили за ову типологију јесте и чињеница да се она већ усталила у србистичкој литератури. Ова типологија

представљаће, дакле, основу за анализу језичких средстава за изражавање каузалности у француском и српском језику. На преостале класификације ћемо се позивати у одређеним случајевима – када то буде неопходно за разјашњење одређених примера или за указивање на сличности и разлике у два посматрана језика.

4. ЈЕЗИЧКА СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЖАВАЊЕ КАУЗАЛНОСТИ У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Каузалност се у француском и српском језику може формализовати различитим језичким средствима. У првом делу овог поглавља биће речи о конструкцијама са предлозима и предлошким изразима, а затим ћемо сагледати изражавање каузалности на нивоу реченице – у оквиру независносложених реченичних структура (јукстапониране и координиране реченице) и у оквиру зависносложених реченица са каузалном клаузом. Коначно, сагледаћемо и безличне глаголске облике (герундив и партицип презента) у функцији исказивања каузалних односа.

4.1. Предлошке конструкције

У француској лингвистичкој литератури предлози се најчешће дефинишу као непроменљиве речи које успостављају однос субординације између речи или синтагми (Grevisse 2001: 1476), те се сврставају у категорију релационих речи (Riegel et al. 2006: 379). С једне стране, предлози представљају граматичка средства која служе да се успоставе односи између речи, како на плану форме тако и на плану садржине, а са друге стране то су лексичке јединице од којих свака има сопствене карактеристике (Melis 2003: 6).³⁰

Дефиниције предлога у српској лингвистичкој литератури не разликују се много од претходне: „предлози су непроменљиве помоћне речи које стоје испред одређених падежних облика самосталних речи и служе за означавање њиховог односа према другим речима у реченици, као и за ближе одређивање (прецизирање) тога односа” (Станојчић и Поповић 2002: 126). Све наведено упућује на чињеницу да предлози имају – у већој или у мањој мери – прилошко значење (Стевановић 1986: 380).

Предлози представљају најстарија језичка средства за изражавање семантичке категорије каузалности (Ковачевић 1988а: 52). Предлози који чине саставни део конструкција за изражавање каузалности (нпр. *de, par, pour, sur* итд.) су контекстуално условљени: будући да могу да буду носиоци великог броја значења, они своје конкретно значење добијају тек у одређеној конструкцији.

³⁰ Мелис истиче да сваки предлог носи одређено значење које је, пре свега, условљено контекстом (Melis 2003: 45).

Када је реч о семантици предлога, у теоријским разматрањима ове проблематике могу се у начелу издвојити два приступа. За разлику од традиционалне граматике која је изражавање различитих семантичких категорија (а самим тим и каузалности) приписивала предлозима, савремени лингвисти најчешће заступају становиште према коме предлози као релационе речи само доприносе чињеници да одређена синтаксичка конструкција добије неко конкретно значење. Како наводи група аутора *Grammaire méthodique du français*, „поред свог основног релационог значења, предлози имају сопствени семантички набој који се комбинује са значењем конституената које повезују” (Riegel et al. 2006: 371)³¹. Сходно томе, значење конструкција уведених предлозима одређено је интеракцијом предлога са значењем допуне која му следи, као и са значењем лексема којима се исказује садржај управне предикације.

На пример, предлог *de* може да буде носилац најразличитијих значења, те се у литератури често класификује у групу десемантизованих, апстрактних, односно „необојених” предлога (фр. *prépositions vides, prépositions abstraites, prépositions incolores*) (Cadiot 1997).³² Изучавајући конструкције са каузалним значењем уведене предлогом *de*, Д. Леман (Leeman 1991: 80) указује на недостатке класичне дефиниције прилошке одредбе за узрок која је представљена као синтагма коју формирају предлог и именица (нпр. *rougir de honte, travailler par plaisir*). Ту тврдњу ауторка поткрепљује констатацијом да је немогуће предвидети који ће се предлог комбиновати са којим именицама или глаголима. Наиме, било који предлог не може да се комбинује са било којом именицом (**rougir par honte / *rougir pour honte*) или са било којим глаголом (**travailler de plaisir*).

³¹ « [...] en plus de leur sens fondamentalement relationnel, les prépositions ont une charge sémantique propre qui se combine avec le sémantisme des constituants qu'elles mettent en relation » (Riegel et al. 2006: 371).

³² Кадио сублимира ставове бројних лингвиста и подсећа на поделу предлога у три групе: 1. *prépositions incolores / vides de sens / abstraites* („необојени”, десемантизовани или апстрактни предлози) – могу се користити у најразличитијим контекстима и практично је немогуће контролисати све њихове употребе (нпр. *de, à, en*); 2. *prépositions colorées / pleines de sens* („обојени” или семантички „пуни” предлози) – најчешће се користе за обележавање просторних односа, а то им је и основно значење (нпр. *contre, parmi, vers*); 3. *prépositions plus ou moins intermédiaires, mixtes* (прелазни предлози) – то су предлози који истовремено имају конкретно значење – спацијално, али могу да се користе и за изражавање апстрактнијих односа (нпр. *avec, dans, par, pour, sur, sous*) (Cadiot 1997: 36–37).

У овом потпоглављу даћемо преглед конструкција са каузалним значењем уведеним предлозима *de, par, pour, à, dans, devant, sous* и *sur*³³ и упоредити их са њиховим семантички еквивалентним структурама у српском језику са циљем да се ови синтаксичко--семантички модели сагледају са формалног и са семантичког аспекта, да се прецизирају услови у којима ове предлошке конструкције имају функцију исказивања каузалности, да се утврди која узрочна значења могу да се искажу наведеним конструкцијама, да се установи које су њихове семантички еквивалентне конструкције у српском језику и да се укаже на сличности и разлике у два посматрана језика.

4.1.1. Предлог *DE*

Предлог *de*, као најфреквентнији у француском језику (Gougenheim et al. 1971), може да буде носилац различитих значења, те се у литератури често сврстава у групу десемантизованих или апстрактних предлога (Cadiot 1997). Синтаксичким конструкцијама уведеним овим предлогом могу да се искажу различита значења: спацијално (*venir de Paris*), темпорално (*dater du XIXe siècle*), инструментално (*écrire de la main gauche*), начинско (*boire d'un seul trait*), каузално (*pleurer de joie*), итд.

У конструкцијама са значењем просторних односа, предлог *de* углавном има аблативну функцију – обележава удаљавање од локализатора.³⁴ Овим предлогом може да се означи само динамички аспект просторних односа³⁵, па бисмо га – према класификацији коју даје А. Боријо (Borillo 1998) – сврстали у ‘апсолутно динамичке предлоге’ (фр. *prépositions intrinsèquement dynamiques*).

³³ Редослед према којем наводимо предлоге (а касније и предлошке изразе) условљен је њиховим степеном заступљености у корпусу. Другим речима, ова језичка средства биће наведена према опадајућој фреквенцији.

³⁴ Изузетно су ретки примери када се предлогом *de* може обележити адлативност: нпр. уз глагол *s'approcher*.

³⁵ Када је реч о категорији спацијалности, постоје два семантичка критеријума: статички и динамички аспект просторног односа. Илустрације ради, навешћемо два примера са предлогом *à*, којим могу да се обележе оба ова значења:

Pierre est à la faculté. (статички аспект)

Pierre va à la faculté. (динамички аспект)

за разлику од предлога *de*:

Il est descendu du bus. (динамички аспект).

О статичком и динамичком аспектима локализације у простору у француском и српском језику видети више у: Ašić 2008, Vilić 2020 и Vilić 2021.

На сличности између категорија спацијалности и каузалности, између осталог, указао је и П. Пипер (Пипер и др. 2005: 788) који је констатовао да је узрочно-последични однос у свом првом (узрочном) делу аблативне природе, те се формализује предлозима са аблативним значењем, по аналогiji са изразима којима се означава удаљавање у простору. Типичан предлог са аблативним значењем у француском језику је предлог *de*, а у српском то су најчешће предлози *од*, *из* и *с(а)*. Кроз перспективу теорије семантичких локализација³⁶ утврдићемо у којој мери се у оквиру конструкција у функцији прилошке одредбе за узрок уведених предлогом *de* и њихових семантичких еквивалената у српском језику може говорити о категорији узрока као метафори просторних односа.³⁷

Предлог *de* може да уведе конструкције инфинитивног и номиналног типа у функцији прилошке одредбе за узрок. Када је реч о допунама номиналног типа, у грађи коју смо анализирали биле су заступљене допуне уведене одређеним детерминаторима, али и оне које су уведене директно, без посредства детерминатора. Међу конституентима који управљају избором предлога, били су присутни глаголи и придеви.

Сходно свему наведеном, определили смо се да посебно анализирамо примере у којима је конституент који је синтаксички условљен избором самог предлога именица без детерминатора, номинална синтагма уведена одређеним детерминатором и инфинитив.

4.1.1.1. Конструкција V / Adj + DE + N

У овом типу конструкција се помоћу предлога *de* повезују, са једне стране, именице без детерминатора којима се именује узрочна ситуација, а са друге, глаголи, односно придеви који представљају семантичко језгро управне предикације и којима се именују радње, стања или промене стања која представљају последичну ситуацију.

Д. Леман детаљно анализира конструкције типа *V de N*, проучавајући њихова синтаксичка својства. Она закључује да каузална интерпретација није

³⁶ Сви сложени когнитивни концепти развили су се из простих, перцептивних, пре свега просторних. Ова констатација је заснована на локалистичкој хипотези према којој се изрази који се користе за исказивање просторних односа сматрају семантички и граматички фундаменталним. Више о локалистичкој хипотези видети у: Ašić 2008, Ašić & Stanojević 2013.

³⁷ О концептуализацији каузалности, односно о семантичкој категорији каузалности као метафори просторних односа видети више у: Popović 2019.

инхерентна самој конструкцији *de N*: у примеру *griller d'impatience* глаголом *griller* више се истиче интензитет испољавања стања сâмог агенса него последица чију реализацију узрокује наведено стање (Leeman 1991: 80).

Леман (Leeman 1991: 81–90) групише конструкције *de N* у три категорије.

Прву категорију чине конструкције у којима предлошка синтагма *de + N* формира такву семантичку целину са глаголом да не може да се уклони из исказа, без потпуне промене значења глагола. Ова предлошка конструкција је увек постпонирана у односу на глагол. Глагол више нема своје основно значење, већ има функцију интензификатора – указује на интензитет стања у којем се налази агенс, а које је исказано именицом којом управља предлог *de*.

- (1) Le truc le plus douloureux qui m'était arrivé ces derniers temps, c'était de ne pas avoir été invité au défilé de John Galliano. Et puis, tout d'un coup, voici que je meurs *de chagrin*. (ADT, 22)

Нешто најболније што ме је задесило у последње време било је то да ме нису позвали на ревију Џона Галијана. А онда, ето ти наједном, умирем *од туге*. (ЈТТ, 16)

Из наведеног примера издвојићемо реченицу *Je meurs de chagrin*. Уколико бисмо изоставили конструкцију *de + N*, значење глагола *mourir* би се у потпуности променило – глагол више не би имао метафоричко, него своје основно значење (*Je meurs*). Глагол *mourir* овде, дакле, представља интензификатор, односно реферише о интензитету агенсових осећања:

- (1a) *Je ressens un tel chagrin que j'ai l'impression de pouvoir en mourir*.

У следећем примеру глагол *crever* има исту функцију:

- (2) Il crève *de trouille*. (ADT, 38)

Цркава *од прпе*. (ЈТТ, 25)

Можемо да закључимо да у овим и сличним примерима конструкција *de + N* заправо нема право узрочно значење, те би се пре могло говорити о колокацијама типа *V + de + N*. Именица уведена предлогом *de* најчешће означава неко психолошко стање или осећај, док глагол који остварује

синтаксичко-семантички однос са предлогом *de* не представља директну последицу садржаја исказаног конструкцијом *de* + N.

У другу категорију Д. Леман сврстава синтаксичке структуре у којима конструкција *de* + N тешко мења место у реченици (пример 3б), али може да се уклони из исказа, без мењања значења глагола (пример 3а). Предлошка синтагма овде представља узрок радње исказане глаголом – у питању је спонтана радња коју агенс не контролише. И овде глагол добија додатно семантичку компоненту квантификације интензитета именице којом је означен процес или стање које се појављује као узрок (пример 3в). У наставку наводимо неколико примера ових конструкција забележених у корпусу.

- (3) Une nouvelle mariée [...] souriait *de plaisir*. (ADS, 194)

Једна нова млада [...] смешкала се *од задовољства*. (ЈСЉ, 192)

- (3а) Une nouvelle mariée souriait.

- (3б) **De plaisir*, une nouvelle mariée souriait.

- (3в) → Elle éprouvait du plaisir au point d'en sourire.

- (4) Il est là, il est revenu. Je devrais pleurer *de joie*. (TF, 150)

А ево га, вратио се. Требало би да плачем *од радости*. (ФЗ, 93)

- (5) Swann entendait le bruit des vagues qui sautaient et son cœur qui, avec la même violence, battait *d'anxiété* dans sa poitrine. (ADS, 250)

Сван је чуо шум таласа што запљускују и како му срце, *од стрепње*, са истом жестином туче у грудима. (ЈСЉ, 245)

Трећу категорију чине конструкције у којима сегмент *de* + N може да се уклони из исказа, као и да промени позицију – да стоји на почетку реченице (пример 6а), што представља најбоље решење. Ова предлошка конструкција се и даље интерпретира као каузална, а глагол је аутономан – означава конкретну радњу, усмерену према предмету изван субјекта:

- (6) * Max est parti *de peur*. (Leeman 1991: 80)

Макс је отишао из страха.

- (6а) *De peur*, Max est parti.

У овом случају предлог *de* може да се замени, на пример, предлошким изразом *sous l'effet de* (Leeman 1991: 91):

(66) Marc est parti *sous l'effet de la peur*.

Конструкције овог типа нисмо забележили у нашем корпусу.

4.1.1.1.1. Формална и семантичка својства конституената у конструкцијама са предлогом *de*

Да бисмо имали јасан увид у специфичности изражавања каузалних односа конструкцијама са предлогом *de* које садрже именицу без детерминатора, неопходно је сагледати синтаксичко-семантичка својства елемената који окружују овај предлог.

Анализа нашег корпуса показала је да именице које уводи предлог *de* припадају различитим семантичким категоријама, при чему најчешће означавају: осећања и осећаје (*anxiété* – *стрепња*, *chagrin* – *туга*, *жалост*, *colère* – *бес*, *dépit* – *бес*, *frayeur* – *страх*, *honte* – *срамота*, *joie* – *радост*, *peur* – *страх*, *trouille* – *страх*, *пана*; *chaleur* – *врућина*, *douleur* – *бол*, *faim* – *глад*, *plaisir* – *задовољство*, *soif* – *жеђ*, итд.), стања (*fatigue* – *умор*, *ennui* – *досада*, итд.) или пак карактерне особине (*amabilité* – *љубазност*, *bonté* – *доброта*, *orgueil* – *понос*, *timidité* – *стид*, итд.).

У свим примерима из корпуса глаголи којима се изражава последична ситуација су интранзитивни (*battre* – *тући*, *crever* – *цркавати*, *gémir* – *јечати*, *mourir* – *умрети*, *pleurer* – *плакати*, *ramper* – *пузати*, *rire* – *смејати се*, *sangloter* – *ридати*, *sauter* – *поскакивати*, итд.). Именски израз у функцији агенса најчешће има обележје живо (+), али није ограничен само на особе, већ може да означава и животиње или називе делова тела.

Тако се у следећим примерима, забележеним у делу корпуса који се односи на српски језик, појављују именице *срце* и *ноздрве* у функцији агенса.

(7) Осети како му се стеже срце од жалости. (PJ, 35)

Il sentit sa gorge se serrer de tristesse. (CP, 56)³⁸

(8) Ноздрве му се слепљују од прашине. (PJ, 47)

³⁸ Напоменимо да се у преводу на француски језик уместо именице *срце* појављује именица *gorge* – *грло*, за коју се преводилац определио како би што адекватније пренео значење овог израза, узимајући у обзир разлике између двају језика.

Ses narines se collent *de poussière*. (CP, 64)

Примери у којима агенс нема обележје живо (+) су изузетно ретки, на пример:

- (9) Земља уоколо замирала је *од врућине*. (ЗЦД, 84)
Alentour, la terre languissait *de chaleur*. (JFB, 67)

У оквиру ових конструкција придеви се знатно ређе јављају као делови предиката управног глагола којим се означава последична ситуација. Неки од придева које смо забележили у корпусу су следећи: *fou* – *избезумљен*, *lourd* – *тежак*, *noir* – *црн*, *pâle* – *блед*, *rond* – *широм отворен [очи]*, *vibrant* – *треперав*, итд.

- (10) Je regardai donc cette apparition avec des yeux tout ronds *d'étonnement*. (PP, 16)
Гледао сам, дакле, то привиђење очима широм отвореним *од изненађења*. (МП, 10)

- (11) – Mais où volent-ils tous comme ça? soupira la fille en écarquillant ses yeux lourds *de sommeil*. (TF, 135)
– Али куда лете толики авиони? – уздахнула је кћи, раширивши очи тешке *од сна*. (ФЗ, 84)

Важно је да напоменемо да у конструкцијама V / Adj + *de* + N било која именица не може да остварује синтаксичко-семантички однос са било којим глаголом, односно придевом као делом предиката управног глагола. Ово ограничење везује се првенствено за конструкције V + *de* + N где се често сваком глаголу може придружити само једна именица, најчешће са значењем психолошких стања и осећаја, те се овде, у извесном смислу, може говорити о колокабилности.

4.1.1.1.2. Семантички еквиваленти у српском језику

– ОД + N_{Gen}

Најзаступљенији семантички еквивалент примера који чине наш корпус јесте генитив са предлогом *од*.

- (12) Marie sautait *de joie* et n'arrêtait pas de dire qu'il faisait beau. (ETR, 78)
Марија је поскакивала *од радости* и стално је говорила како је дивно време. (СТР, 48)
- (13) Le petit prince était maintenant tout pâle *de colère*. (PP, 33)
Мали принц је сад био сав блед *од беса*. (МП, 25)
- (14) Elle était toute visqueuse *d'eau salée*. (ETR, 83)
Била је сва лепљива *од слане воде*. (СТР, 52)
- (15) C'est derrière les fourrés de la Stalinka que passait ce chemin de fer à voie étroite ; on eût dit une voie ferrée miniature, avec une petite locomotive toute noire *de suie*. (TF, 172)
А иза шикаре Стаљинке пролазила је железничка пруга уског колосека; као некаква минијатурна пруга, са малом локомотивом сасвим поцрнелом *од чађи*. (ФЗ, 106)

Овом конструкцијом најчешће се означава узрок типа унутрашњи ефектор (примери 1–5, 7. и 10–13). Именицом у генитиву означавају се психичка или физиолошка стања која представљају спонтане изазиваче последице (нпр. *туга, страх, задовољство, радост, бол*, итд.). Последична ситуација се манифестује као ново стање или несвесна, аутоматска, реакцијска акција агенса (*смењати се, плакати, поскакивати*, итд.). На тај начин су и узрок и последица везани за сферу агенса (Kovačević 1988a: 100–101).³⁹

³⁹ У појединим примерима којима се исказује овај тип узрока у преводу на српски језик нисмо забележили предлошко-падежне конструкције, већ придев у комбинацији са одређеним интензификатором:

Il est descendu vers la Volga, il mourait *de soif*. (TF, 276)

Сишао је до Волге страховито *жедан*. (ФЗ, 169)

односно прилогом:

Je lui ai dit qu'elle était belle, elle a ri *de plaisir*. (ETR, 77)

Казао сам јој да је лепа, а она се *задовољно* насмејала. (СТР, 48)

У појединим примерима (8, 14. и 15) бележимо сличан тип узрока, који је познат као ефектор физиолошког стања или својства (Kovačević 1988a: 94). И овде је реч о последичној ситуацији до које долази спонтано и која је увек неко физиолошко стање бића или неко својство предмета. Овакав узрочно-последични однос је перцептиван – може се спознати визуелно.

Коначно, тип узрока који је најмање заступљен у нашем корпусу у односу на претходно наведена два јесте спољашњи ефектор (пример 9). Овим типом узрока означава се нека непожељна околност или ситуација, тј. неки спољашњи фактор, односно процес изван човека који доводи до промене стања особе или предмета (Kovačević 1988a: 97).

Да резимирамо, генитивом са предлогом *од* који представља семантички еквивалент француске конструкције *de* + N увек се означава узрок типа ефектор. Било да је реч о спољашњем или унутрашњем ефектору, у овом типу генитивских конструкција посебан акценат се ставља на квантификацију интензитета или квалификацију начина испољавања процеса или стања које представља узрок, на пример:

(8a) Ноздрве му се слепљују *од прашине*.

→ Има *толико* прашине да му се ноздрве слепљују.

(13a) Мали принц је сад био сав блед *од беса*.

→ Мали принц је био *толико* бесан да је пребледео.

– 3A + N_{Acc}

Акузатив уведен предлогом *за* појављује се једино као семантички еквивалент у примерима у којима се последична ситуација формализује помоћу придева *accusé* / *оптужен* или глагола *accuser* / *оптужити*:

(16) Qu'importait si, accusé *de meurtre*, il était exécuté pour n'avoir pas pleuré à l'enterrement de sa mère ? (ETR, 184)

Шта мари, ако га, оптуженог *за убиство*, погубе зато што није плакао на погребу своје мајке? (СТР, 118)

Решење за које се определио преводилац у првом примеру само потврђује чињеницу да овде није реч о конструкцијама са чисто узрочним значењем. Глагол *mourir* у реченици на француском језику нема своје основно значење, већ само упућује на интензитет манифестације радње. Приликом превођења на српски језик јавља се интензификатор прилошког типа (*страховито*).

Овом конструкцијом означава се узрок типа мотив, тачније „мотив замерања” (Kovačević 1988a: 120).

4.1.1.2. Конструкција V / Adj + DE + SN

За овај тип конструкција са каузалним значењем карактеристично је да се предлогом *de* успоставља синтаксичко-семантички однос између номиналне синтагме са детерминатором, којом се именује узрочна ситуација, и глагола, односно придева као семантичког језгра управне предикације, којима се формализује последична ситуација.

У циљу утврђивања специфичности изражавања каузалних односа, сматрамо да је и овде неопходно сагледати семантичка својства елемената које повезује предлог *de*. Пре свега, фокусираћемо се на елементе предиката управног глагола, будући да именице које следе предлогу *de* припадају различитим семантичким категоријама, те их је практично немогуће систематизовати.

У позицији управне предикације могу да се нађу различити глаголи (најчешће индиректно транзитивни или интранзитивни), као и глаголски изрази, који углавном упућују на неко човеково унутрашње психолошко стање, односно расположење или на промену стања: *avoir des remords* – *осећати грижу савести*, *éprouver le malaise* – *осећати бол*, *éprouver le regret* – *осећати жаљење*, *mourir* – *умрети*, *rougir* – *(по)црвенети*, *s’effrayer* – *уплашити се*, *(s’)en vouloir* – *пребацивати (себи)*, *se réjouir* – *радовати се*, *souffrir* – *патити*, итд. Придеви који контролишу употребу предлога, такође, најчешће означавају емоције (*éti* – *узбуђен*, *étonné* – *изненађен*, *fier* – *поносан*, *gêné* – *збуњен*, *heureux* – *срећан*, *honteux* – *постуђен*, *jaloux* – *љубоморан*, *ravi* – *очаран*, *surpris* – *изненађен*), али се у тој позицији могу наћи и придеви којима се означава одређено стање или својство агенса (*noir* – *црн*, *poicrneo* и сл.).

Именски израз у функцији агенса увек има обележје живо (+) и у нашем корпусу ограничен је само на особе.

4.1.1.2.1. Семантички еквиваленти у српском језику

– Ø N_{Instr}

- (17) Oui, chez M. Grévy, répondit Swann, un peu gêné *de l'effet* que sa phrase avait produit. (ADS, 42)
Да, код господина Гревија – одговори Сван, помало збуњен *утиском* који је произвело то што је рекао. (ЈСЛЈ, 42)
- (18) Il paraissait d'ailleurs lui-même étonné *de sa propre décision*. (TF, 88)
Чинило се, уосталом, да је и сам изненађен *својом одлуком*. (ФЗ, 54)
- (19) À une autre question, il a répondu qu'il avait été surpris *de mon calme* le jour de l'enterrement. (ETR, 137)
На једно друго питање одговорио је да је био изненађен *мојом смиреношћу* на дан сахране. (СТР, 87)
- (20) Ravi *de ce changement*, je ne voulais surtout pas compromettre un tel privilège. (TF, 128)
Очаран *том променом* нисам нипошто хтео да проиграм такву повластицу. (ФЗ, 80)

Наведени примери, у којима се у позицији надређеног члана синтагме налазе различите придевске лексеме, припадају категорији узрока разлога психолошких стања и расположења човека (Ковачевић 1988а: 164–165). Код овог типа узрока одређено стање, тј. последица јавља се спонтано, али никада не представља непосредан ефекат деловања узрока. Из наведеног разлога овде се може говорити о узроку индиректног типа (Ковачевић 1988а: 164).

Инструментал са узрочним значењем у савременом српском језику представља непродуктиван синтаксички модел (Ивић 1954а: 78, Radovanović 1977: 140–141). Према М. Радовановићу, у примерима овог типа, поред значења узрока, присутно је и значење инструмента, средства. Такође, интересантно је да се овај тип инструментала може заменити номинативом, будући да припада категорији „инструментал субјекта пасивних конструкција” (Radovanović 1977: 141), на пример:

- (19а) Био је изненађен *мојом смиреношћу* на дан сахране.
→ *Моја смиреност* на дан сахране га је изненадила.

– ОД + N_{Gen}

- (21) Alors, encore tout ému *de son rêve*, il bénit les circonstances particulières qui le rendaient indépendant. (ADS, 217)
И тада, још сав узбуђен *од тога сна*, благосиљао је оне нарочите околности које су га чиниле независним. (ЈСЉ, 214)
- (22) Un soldat montait le perron de l'isba, son regard se noyait dans celui de sa femme, et il avait juste le temps de dire: « Je suis revenu, tu vois... », avant de tomber et de mourir *de ses blessures*. (TF, 152)
Један војник ступа на трем избе, поглед му се стапа са погледом његове жене и има само толико времена да изговори : „Видиш, вратио сам се...” пре него што се сруши и умре *од задобијених рана*. (ФЗ, 94)
- (23) De l'autre côté de la cour recouverte du feuillage des tilleuls et des peupliers se dressait une grande maison en bois de deux étages, toute noire *du temps*. (TF, 39)
На другом крају дворишта прекривеног лишћем липа и топола налазила се велика дрвена двоспратница, сва поцрнела *од времена*. (ФЗ, 25)

У примерима 21. и 22. узрочним јединицама обележава се узрок типа унутрашњи ефектор, при чему и узрок и последица припадају сфери агенса. Пример 23. илуструје употребу ефектора физиолошког стања или својства – последична ситуација се огледа у спољашњем стању предмета (*дрвена двоспратница је поцрнела*) које је настало спонтаним деловањем узрока (*време*).

– ЗБОГ + N_{Gen}

- (24) J'étais heureux aussi *de cette couleur de miel*. (PP, 85)
Био сам сретан и *због те боје меда*. (МП, 69)
- (25) À l'automne, quelques jours à peine séparèrent le temps où, honteux de l'avouer à moi-même, je me réjouissais *de l'absence* de ma mère. (TF, 197)
Те јесени је прошло само неколико дана од времена кад сам се, стидећи се да то признам себи, радовао *због одсуства* моје мајке. (ФЗ, 123)

- (26) En l'embrassant, je me sentis honteux *de cette pensée* qui m'avait pris au dépourvu moi-même. (TF, 167)
Грлећи је осетио сам се постиђен *због те помисли* која је и мене самог изненадила. (ФЗ, 103)
- (27) Il sourit et bredouilla quelques remarques sur le temps comme pour s'excuser *de l'accueil qu'il venait de nous faire*. (TF, 290)
Осмехнуо се и промрмљао неколико опаски о времену, као да се извињава *због начина на који нас је дочекао*. (ФЗ, 177)
- (28) J'étais déçu, je m'en voulais à moi-même *de cette indifférence obtuse*. (TF, 215)
Био сам разочаран и пребацивао сам себи *због те тупе равнодушности*. (ФЗ, 134)

Генитивом са предлогом *због*⁴⁰ најчешће се исказује узрок разлог психолошких стања и расположења човека (Kovačević 1988a: 164).⁴¹ У позицији надређеног члана најчешће се јављају придевске или глаголске лексеме са значењем психолошког стања и расположења које настаје спонтаним деловањем узрока (примери 24, 25. и 26). У примеру 26. последична ситуација исказана је лексемом са значењем стида (*постуђен*) – стид представља последицу „конфликта” између стварности и жеља агенса.

Конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen} може се обележити и узрок мотив. Забележили смо два подтипа овог узрока: мотив „кајања”, који се везује за лексеме са значењем извињења, кајања и опраштања (Kovačević 1988a: 119), исказан у примеру 27, и тзв. мотив „компромитације”⁴² (Kovačević 1988a: 120), заступљен у примеру 28.

⁴⁰ „Предлог *због* је једини узрочни предлог који има искључиво узрочно значење” (Марић у Пипер и др. 2018: 679).

⁴¹ Овај подтип узрока разлога може бити исказан и сложеном реченицом са допунском клаузом уведеном везником *што*:

Neureux *de ma solitude*, je mis mon plan à exécution. (TF, 58)

Срећан *што сам сâм*, кренуо сам да извршавам свој план. (ФЗ, 37)

⁴² Овај подтип узрока мотива типичан је за реченичне структуре у којима се у позицији управног глагола јавља нека од лексема са значењем замерања (нпр. *замерати*, *пребацивати*, *оптужити* и сл.).

– 3A + N_{Acc}

- (29) L’homme qui est assis sur ce banc est coupable aussi *du meurtre* que cette cour devra juger demain. (ETR, 157)
Човек који седи на овој клупи крив [је] и *за убиство* које овај суд треба да суди сутра. (СТР, 99)
- (30) Ils se battaient [...] pour se venger *de la vie. De sa cruauté, de sa bêtise. Et de ce ciel de mai* au-dessus de leur tête... (TF, 260)
Тукли су се [...] да се освете *за свој живот. За његову суровост, његову глупост.* И *за оно мајско небо* изнад њихових глава. (ФЗ, 160)

Овом предлошко-падежном конструкцијом „увек [се] упућује на индиректни узрок типа разлог, подстицај или основ” (Антонић у: Пипер и др. 2005: 231). Узрочна јединица из примера 29. могла би да се сврста у узрок критериј, тачније критериј „кривице” (Kovačević 1988a: 135), док је у примеру 30. реч о узроку мотиву, тзв. мотиву „освете” (Kovačević 1988a: 117).

– HA + N_{Loc}

- (31) Je te remercie de tout mon cœur *de tout le bien* que tu m’as fait. (ADS, 231)
Захваљујем ти од свег срца *на добру* које си ми причинила. (ЈСЉ, 227)

Свега један пример у нашем корпусу преведен је каузалним локативом, уз глаголску лексему *захвалити* у позицији управног глагола. Локативом с предлогом *на* упућује се на узрок мотив (Kovačević 1988a: 116).

4.1.1.3. Конструкција V / Adj + DE + V_{Inf}

Трећи и последњи тип конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *de* представљају синтаксичке структуре у оквиру којих се предлогом *de* успоставља синтаксичко-семантички однос између глагола, односно придева као семантичког језгра управне предикације, којима се формализује последична ситуација, и глагола у инфинитиву, којим се именује узрочна ситуација.

Глаголи и глаголски изрази који су синтаксички надређени предлогу *de* и овде се најчешће односе на различита психолошка стања и расположења (*avoir des remords* – *осећати грижу савести*, *avoir peur* – *плашити се*, *s’en vouloir* – *љутити се*, *faire plaisir* – *бити драго*, *regretter* – *бити жао*, *s’enorgueillir* – *бити поносан*, *s’étonner* – *(за)чудити се*, *se réjouir* – *радовати се*, *souffrir* – *патити* и

сл.), на ставове (*demander pardon* – *молити (некога) да опрости*, *plaindre* – *сажаљевати*, *reprocher* – *пребацивати, замерати*, *remercier* – *захваљивати*, *s'excuser* – *извинити се* и сл.) или на понашање агенса (*pleurer* – *плакати*, *trembler* – *дрхтати* и сл.). Слично глаголима, придеви који контролишу употребу предлога углавном означавају осећања и расположења, односно став агенса (*content* – *задовољан*, *fâché* – *љут*, *fier* – *поносан*, *heureux* – *срећан*, *inquiet* – *забринут*, *malheureux* – *несрећан*, *ravi* – *очаран*, *одушевљен*, *stupéfait* – *запрепаућен*, *surpris* – *изненађен*, *triste* – *тужан*, итд.).

Именски израз у функцији агенса увек има обележје живо (+) и у нашем корпусу ограничен је само на особе. Још једна од специфичности ових конструкција јесте да узрок и последица увек припадају сфери агенса.

4.1.1.3.1. Семантички еквиваленти у српском језику

– каузална клауза уведена везником ШТО⁴³

- (32) Les camarades qui m'ont revu ont été bien contents *de me revoir vivant*. (PP, 95)

Другови који су ме поново видели били су врло задовољни *што ме виде живог*. (МП, 77)

- (33) Dès lors, il ne s'étonna plus que Swann, aussi bien qu'un autre, fréquentât l'Élysée, et même il le plaignait un peu *d'aller* à des déjeuners que l'invité avouait lui-même être ennuyeux. (ADS, 43)

И тако се није више чудило што Сван иде у Јелисејску палату као што би и било ко могао, него га је чак помало и сажаљевао *што иде* на ручкове за које и сама званица признаје да су тако досадни. (ЈСЈБ, 43)

- (34) Comme je regrette aujourd'hui *de ne pas l'avoir serrée dans mes bras* ! (ADT, 40)

Како ми је данас жао *што је тада нисам загрлио*! (ЈБТТ, 27)

Будући да је везник *што* семантички поливалентан (њиме могу да се уведу и друге зависне реченице), никако се не може сматрати изворно узрочним везником. Овај везник је контекстуално условљен: клаузе уведене

⁴³ У овом потпоглављу нећемо посебно разматрати каузалне клаузе које се јављају као еквиваленти синтаксичких конструкција уведених предлозима које имају каузално значење, будући да ћемо се овом проблематиком подробније бавити у потпоглављу посвећеном узрочним клаузама.

везником *што* стичу статус узрочних у случајевима када се управном предикацијом означава последица која представља неко стање или расположење агенса.⁴⁴

Узрочном клаузом уведеном везником *што* у наведеним примерима означава се узрок типа разлог (Kovačević 1988a: 182).

– клауза уведена везником КАД

- (35) Elle se souvint qu'enfant elle était si heureuse *de retrouver cette neige* en sortant dans la rue, après sa leçon avec la fille du gouverneur. (TF, 94)
Сетила се како је као дете била срећна *кад би* изишавши на улицу после часа код губернаторове кћери *затекла такав снег*. (ФЗ, 58)
- (36) Et je fus stupéfait *d'entendre* le petit bonhomme me répondre : « Non ! Non ! Je ne veux pas d'un éléphant dans un boa. » (PP, 18)
И био сам запрепашћен *кад сам чуо* како ми малишан одговара:
– He! He! Heћу ја слона у змијском цару. (МП, 11)

На формалном плану, у наведеним примерима реч је о временским клаузама. Међутим, из перспективе семантике, евидентно је да се овим клаузама заправо истовремено изражава и узрок ситуације исказане у суперординираној реченици. Дакле, у наведеним примерима присутна је интерференција временског и узрочног значења.

– глаголски прилог прошли

- (37) Et quand, par bonheur, elle trouvait une place dans un couloir bondé, il ne fallait pas s'étonner *de voir* un enfant apeuré que les gens tassés sur le sol se transmettaient les uns aux autres en direction de la sortie. (TF, 85)
А када би којом срећом нашла место у претрпаном ходнику, не би се зачурила *видевши* престрављено дете које људи, стиснути на поду, предају једно другом преносећи га према вратима. (ФЗ, 52)

Попут примера са зависном реченицом уведеном везником *кад*, и овде долази до преплитања временског и узрочног значења, при чему глаголски прилог прошли јасно означава антериорност узрока у односу на последицу.

⁴⁴ У Речнику српскога језика као синоними наведеног везничког средства у овом контексту наводе се везници *јер* и *зато што* (РМС: 1555).

– допунска клауза уведена везником ДА

- (38) J'eus peur *de ne plus pouvoir revenir à moi, de rester dans ce soir parisien.* (TF, 58)
Уплашио сам се *да више нећу моћи да се вратим себи, да ћу остати у тој париској вечери.* (ФЗ, 37)
- (39) Cela lui ferait grand plaisir *de te voir.* (ADS, 191)
Било би му веома драго *да те види.* (ЈСЈБ, 189)
- (40) Et au bout des onze mois qu'a duré cette instruction, je peux dire que je m'étonnais presque *de m'être jamais réjoui* d'autre chose que de ces rares instants où le juge me reconduisait à la porte de son cabinet en me frappant sur l'épaule. (ETR, 110–111)
И после једанаест месеци, колико је трајала истрага, могу рећи да ме је готово чудило *то да сам се уопште могао радовати* и нечем другом сем оним ретким тренуцима кад ме је судија отпраћао до врата канцеларије тапшући ме по рамену. (СТР, 69)

Посматрано са аспекта форме, ове клаузе се могу тумачити као допунске. Тако у примеру 38. бележимо допунску објекатску клаузу, у примеру 39. допунску субјекатску клаузу, а у примеру 40. допунску клаузу уз корелатив *то*. Међутим, на плану семантике, захваљујући значењу садржаја управне и зависне реченице лако се уочава узрочно-последични однос. Наиме, садржај субординиране реченице се интерпретира као узрочна ситуација, док садржај суперординиране реченице представља, заправо, последичну ситуацију. На основу анализе језичког материјала нашег корпуса може се закључити да се овај тип допунских клауза комбинује са управном предикацијом која садржи лексеме са значењем човековог стања или расположења.

– каузална клауза уведена везником ЈЕР

- (41) J'avais un peu mal au cou *d'être resté longtemps appuyé sur le dos de ma chaise.* (ETR, 41)
Помало ме је болео врат, *јер сам дуго остао наслоњен на столицу.* (СТР, 25)

У свега неколико примера као семантички еквивалент конструкције *de* + *V_{Inf}* јавља се каузална клауза уведена општеузрочним везником *јер*.

4.1.2. Предлог *PAR*

Конструкцијама са предлогом *par* може се исказати широк спектар значења. Нека од њих су следећа: спацијално (*sortir par la fenêtre*), темпорално (*partir par une belle matinée de printemps*), инструментално (*apprendre la nouvelle par la radio*), а у одређеним условима и каузално значење (*travailler par plaisir*).

4.1.2.1. Формална и семантичка својства конституената у конструкцијама са предлогом *par*

У оквиру конструкција са каузалним значењем чији је конститутивни елемент предлог *par*, овај предлог, попут предлога *de*, може да уведе именице без детерминатора, али и, ређе, именице које се комбинују са одређеним и неодређеним чланом и/или појединим придевима. Конституенти који управљају избором предлога углавном су глаголи, али се – изузетно ретко – срећу и придеви као делови предиката управног глагола.

Анализа нашег корпуса показала је да се глаголима који су синтаксички надређени конструкцији уведеној предлогом *par* означава вољна радња, која се увек изводи свесно и промишљено. Ови глаголи скоро увек упућују на динамички процес или на неко резултативно стање. У примерима у којима се у позицији елемента синтаксички надређеног предлогу јавља придев као део управне предикације, њиме се обично упућује на неко човеково расположење или стање.

Именски израз у функцији агенса увек има обележје живо (+) и означава неку особу. Другим речима, каузални односи исказани предлогом *par* односе се искључиво на бића која имају способност расуђивања и анализе, за разлику, рецимо, од животиња, које следе своје инстинкте и не размишљају (Hamma 2006: 77).⁴⁵

⁴⁵ За разлику од предлога *par*, предлог *de* може да се комбинује са агенсом који може да означава и неку животињу или, на пример, део тела. О сличностима и разликама између конструкција са каузалним значењем са предлозима *de* и *par* и њиховим еквивалентима у српском језику, више видети у: Поповић 2015.

- (42) * Le chat mange la souris *par mépris*. / * Мачка једе миша *из презира*.

Када је реч о именицама које регира предлог *par*, оне често означавају различита осећања (*amitié* – пријатељство, *amour* – љубав, *amour-propre* – самољубље, *colère* – гнев, *crainte* – бојазан, *dépît* – инат, *désespoir* – очајање, *jalousie* – љубомора, *peur* – страх, бојазан, *tristesse* – туга, *vanité* – сујета, итд.), упућују на карактер, особине личности (*amabilité* – љубазност, *caprice* – ђуд, *curiosité* – радозналост, *coquetterie* – кокетерија, *indécision* – неодлучност, *méchanceté* – злоба, *modestie* – скромност, *paresse* – лењост, *politesse* – учтивост, итд.), на неко стање или став (*embarras* – несналажење, *inadvertance* – непажња, *inexpérience* – неискуство, *méfiance* – подозрење, *plaisanterie* – шала, *prudence* – опрез, *superstition* – сујеверје, итд.), или, изузетно ретко, на одређене појаве (*miracle* – чудо). Ове именице уводе се без посредства детерминатора и никада се не употребљавају у множини: **par amours*, **par amitiés*, **par de pures curiosités*, **par des caprices inconscients*, итд.

4.1.2.2. Семантички еквиваленти у српском језику

– ИЗ + N_{Gen}

Највећи део анализираних примера конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *par* преведен је генитивом са предлогом *из*.

У примерима који следе именица која је уведена предлогом *par* употребљена је самостално, без специфичног детерминатора:

- (43) Entre M. de Charlus et elle, Swann savait qu'il ne pouvait rien se passer, que quand M. de Charlus sortait avec elle, c'était *par amitié* pour lui. (ADS, 168)
Сван је знао да се између г. Де Шарлиса и Одете не може ништа догодити, да г. Де Шарлис, кад изиђе с Одетом, чини то *из пријатељства* према њему. (ЈСЉ, 166)
- (44) Mais la princesse voyant que M. de Froberville continuait à regarder Mme de Cambremer, ajouta moitié *par méchanceté* pour celle-ci, moitié *par amabilité* pour le général : « Pas agréable... pour son mari ! » (ADS, 196)

Али видећи да г. Де Фробервил и даље гледа гђу Де Камбремер, принцеза дода, упола *из злобе* према њој, а упола *из љубазности* према генералу:

– Није пријатно... за њеног мужа! (ЈСЈ, 194)

- (45) Tu sais, [...] je crois que nous faisons fausse route quand *par modestie* nous déprécions ce que nous offrons au docteur. (ADS, 24)

Знаш, [...] чини ми се да смо на погрешном путу кад *из скромности* омаловажавамо оно што пружамо доктору. (ЈСЈ, 24)

- (46) « Mais pourquoi ne me laissez-vous pas venir plus souvent ? » [...] « *Par peur de souffrir.* » (ADS, 207)

„Али зашто ме не пуштате да чешће дођем?“ [...] „*Из страха* да не патим.“ (ЈСЈ, 204)

У свим наведеним примерима конструкцијом *par* + N у француском, односно ИЗ + N_{Gen} у српском језику, исказан је узрок мотив, тачније директни узрок типа стимулатор. Овај узрок је најчешће унутрашња побуда која доводи до реализације свесне, вољне акције агенса, која представља последиичну ситуацију. Очигледно је, дакле, да су узрок и последица у сфери истог лица. Мада свесна, оваква акција агенса се схвата као спонтана реакција на узрочну ситуацију, тј. психолошко стање субјекта. Напоменимо да у овим и сличним конструкцијама вољни ефектор није експлицитно исказан, већ се подразумева (Ковачевић 1988а: 109).

Упоредимо претходне примере са следећим:

- (47) Aujourd’hui j’évite la place Dauphine, sauf quand je suis suffisamment cassé pour l’affronter, comme ce soir par exemple, où je suis assis sur notre banc, *par pur masochisme.* (ADT, 118)

Ових дана избегавам Трг Дофин, изузев у случајевима кад сам довољно разбијен да могу да се суочим с тим местом, као вечерас на пример, кад поново, ево, седим на нашој клупи, *из пуког мазохизма.* (ЈБТТ, 82)

- (48) Oui, cette minuscule Française qui fête ce jour-là ses deux ans, cette enfant qui regarde le photographe et *par un caprice inconscient* crispe ses orteils incroyablement petits et me permet ainsi de pénétrer dans cette journée, de goûter son climat, son temps, sa couleur... (TF, 25)

Да, та мајушна Францускиња која је тога дана напунила две године, дете које гледа у фотографа и *из неког несвесног* ината грчи своје

невероватно малене ножне прстиће и тако ми омогућава да завири-
м у тај дан, да осетим његову климу, његово време, боју... (ФЗ, 17)

- (49) Et soit méfiance, soit *par le sentiment inconsciemment diabolique qui nous pousse à n'offrir une chose qu'aux gens qui n'en ont pas envie*, mes grands-parents opposaient une fin de non-recevoir absolue aux prières les plus faciles à satisfaire qu'il leur adressait. (ADS, 14)

И, било из подозрења, било из оне враголасте побуде која нас наводи да нешто пружимо само онима који за тим немају никакве жеље, моји деда и баба би дочекали с неумољивим одбијањем и оне његове молбе којима је најлакше било удовољити. (ЈСЉ, 15)

У наведеним примерима исказан је исти тип узрока као и у горенаведеним (стимулатор). Међутим, за именице којима се именује узрок везују се одређене специфичности: ове именице више нису употребљене самостално. Тако у примеру 47. бележимо употребу придева *pur / нуки* уз именицу *masochisme / мазохизам*, којим се додатно наглашава интензитет узрока (потпуни, апсолутни мазохизам). У примеру 48. именицу *caprice* ближе одређује придев *inconscient* којом се указује на то да се узрочна ситуација реализује несвесно. Употреба овог придева намеће и употребу неодређеног члана. Коначно, у примеру 49. уз именицу *sentiment* употребљен је одређени члан, будући да је ова именица ближе одређена не само придевом *diabolique*, већ и релативном клаузом, којом се дају додатне информације у вези са наведеном именицом.

Да закључимо, у ова два типа конструкција бележимо исти тип узрочног значења, при чему између њих нема веће разлике у значењу. У конструкцијама у којима је именица уведена предлогом *par* ближе одређена, дају се додатне информације о самој природи, односно начину деловања узрока.

– ЗБОГ + N_{Gen}

Као семантички еквивалент конструкција са каузалним значењем уведеним предлогом *par* знатно ређе се јавља генитив са предлогом *због*. Због релативно малог броја примера овог типа забележених у француском делу корпуса, навешћемо и одговарајуће примере из српског дела корпуса, како бисмо што прецизније могли да утврдимо који типови узрока могу да се означе конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen}.

- (50) Tu as déjà souffert *par amour* ? (ADT, 152)
 Јеси ли у животу патио *због љубави*? (ЈБТТ, 108)
- (51) Une chambre qu'on peut traverser en trois pas, où les objets, *par manque de place*, s'agglutinent, empiètent les uns sur les autres, s'enchevêtrent: vieille machine à écrire, réchaud électrique, chaises, étagère, douche, table, spectres de vêtements accrochés aux murs. (TF, 325–326)
 Соба која се може прећи у три корака, у којој се ствари *због тескобе* спајају, нагомилане једна преко друге, преплићу се: стара писаћа машина, електрични решо, столице, полица, туш, сто, нарогушена одела окачена о зидове. (ФЗ, 199)
- (52) То је било рањаво и болно место [...], на коме невоља постаје јавна и очита, где човек [...], постиђен *због своје немоћи*, мора да увиди и јасније сагледа и своју и туђу беду и заосталост. (НДТ, 333)
 C'était le point le plus vulnérable et le plus douloureux [...], l'endroit où le malheur devenait manifeste et évident, où l'homme [...], humilié *par son impuissance*, ne pouvait pas ne pas voir sa misère et celle des autres, ainsi que le retard de la région. (PSD, 22)
- (53) Моја мајка би се згрозила *због таквог понашања*. (МА, 152)
 Ma mère aurait été horrifiée *par un tel comportement*. (APP, 123)

У овим примерима генитивом са предлогом *због* изражава се узрок типа разлог, и то најчешће узрок разлог психолошких стања и расположења агенса (Ковачевић 1988а: 164), у примерима 50, 52. и 53. Стања која се спонтано јављају као последице не представљају непосредан ефекат деловања узрока. Издвојићемо пример 52, у којем се као елемент управне предикације јавља лексема са значењем стида (*постиђен*), којом се истиче неадекватност узрочне ситуације у односу на жеље агенса, тј. у односу на оно што би агенс желео да буде. У примеру 53. у управној предикацији употребљена је глаголска лексема са значењем гнушања (*згрозити се*), која се везује за неко негативно својство или поступак изражен узрочном јединицом (овде: понашање).

У примеру 51. генитивом са предлогом *због* исказан је, такође, узрок разлог, али нешто другачији од претходног подтипа. Овде се узрочном генитивском конструкцијом означава недостатак места, што условљава специфичан тип реализације последичне ситуације (*ствари се спајају, гомилају, преплићу*).

Као семантички еквивалент конструкције *par* + N са каузалном вредношћу понекад се јавља и слободан инструментал:

- (54) Il avait voulu dire, en plaisantant, « votre héritage ». *Par erreur, par ce relâchement verbal* surtout que je constatais souvent chez les « nouveaux Russes » dont l'anglais devenait la principale langue d'usage, il parla du « testament ». (TF, 334–335)

Хтео је да шаливо каже „ваше наследство”. *Грешком*, а посебно *неком језичком немарношћу* што сам је често запажао код тих „нових Руса” којима је енглески постао главни језик за свакодневну употребу овај човек је говорио о „завештању”. (ФЗ, 204–205)

- (55) La vérité, c'est la photo d'une autre femme trouvée *par inadvertance* dans mon sac de voyage, à Rio de Janeiro (Brésil), la veille du Jour de l'An. (ADT, 39)

Истина – то је фотографија неке друге жене која је, *мојом непажњом*, пронађена у мојој путној торби у Рио де Жанеиру (Бразил), дан уочи Нове године. (ЈѢТТ, 27)

У наведеним примерима инструментална беспредлошка синтагма са лексемама *грешка*, *немарност* и *непажња* изражава случајни, нехатни узрок као разлог непожељних последица (Ковачевић 1988а: 162). У примерима овог типа у инструменталу се најчешће среће девербативна именица која представља кондензатор узрочне клаузе – на пример, *мојом непажњом* → *зато што сам био непажљив*.

- (56) Мало-помало те жене су заостајале и, заморене *нешачењем*, [...] једна пре, друга после, напуштале безизгледан напор. (НДЋ, 332)
 Peu à peu, ces femmes, perdaient du terrain et, épuisées *par la marche*, [...] renonçaient tôt ou tard à ces efforts vains. (PSD, 22)

У примеру 56. беспредлошки инструментал је употребљен са значењем узрока ефектора физиолошког стања или својства (Ковачевић 1988а: 95). Последична ситуација (*замор*) настаје спонтано, у току реализације агенсове акције (*нешачење*).

- (57) Seulement la chaleur était beaucoup plus forte et comme *par un miracle* chacun des jurés, le procureur, mon avocat et quelques journalistes étaient munis aussi d'éventails de paille. (ETR, 136–137)

Само је врућина била још много јача и, као неким чудом, сви поротници, тужилац, мој адвокат и неколико новинара били су опремљени сламним лепезама. (СТР, 86)

У примеру 57. није исказан узрок у правом смислу те речи. Наиме, у идиоматизованом изразу *неким чудом* приметни су трагови некадашњег каузалног инструментала. Ова тврдња се у потпуности може применити на, такође идиоматизовани, израз *грешком* из примера 54. Овим језичким средствима „се углавном упућује на читав сплет повољних или неповољних ситуационих околности које су узроковале реализацију реченичне предикације” (Антонић у: Пипер и др. 2005: 270).

Међу семантичким еквивалентима конструкција са каузалним значењем уведеним предлогом *par* издвојићемо још један модел у оквиру каузалног инструментала:

- (58) Émerveillée *par la virtuosité des exécutants*, la comtesse s'écria en s'adressant à Swann : « C'est prodigieux, je n'ai jamais rien vu d'aussi fort... » (ADS, 215)

Удивљена *виртуозношћу* извођача, грофица узвикну обраћајући се Свану: „Ово је чудесно, никада још нисам чула ништа тако снажно.” (ЈСЉ, 212)

- (59) Mais lui, intimidé *par sa réponse* [...], s'écria :

– Oh ! non, surtout, ne parlez pas ! (ADS, 64)

Али он, збуњен њеним одговором [...], узвикну:

– О, не, само немојте говорити! (ЈСЉ, 63)

- (60) Напросто сам збуњен, запрепашћен *брзином којом ми тло измиче испод ногу*. (МА, 132)

Je suis simplement troublé, stupéfait *par la vitesse à laquelle le sol se dérobe sous mes pieds*. (APP, 109)

У наведеним примерима именица која следи предлогу *par* увек је праћена неким детерминатором (одређеним чланом, присвојним придевом), те се и као семантички еквивалент у српском језику јавља инструментал именице с обавезним детерминатором. Овде се слободним инструменталом

изражава узрок разлог психолошких стања и расположења агенса (Kovačević 1988a: 164). У оквиру управне предикације уочава се употреба придевских лексема које означавају различита расположења (*удивљен, збуњен, запрепашћен*). Та расположења агенса се спонтано јављају као последице и не представљају непосредан ефекат деловања појма у инструменталу, већ резултат агенсовог знања у вези са значајем ситуације означене узрочном јединицом (Kovačević 1988a: 164).

– УСЛЕД + N_{Gen}

Изузетно ретко синтаксичка структура *par* + N са каузалним значењем има за семантички еквивалентну конструкцију у српском језику генитив са предлогом *услед*⁴⁶:

- (61) Mais toujours la pensée de l'absente était indissolublement mêlée aux actes les plus simples de la vie de Swann – déjeuner, recevoir son courrier, sortir, se coucher – *par la tristesse même* qu'il avait à les accomplir sans elle. (ADS, 144)

Али мисао о Одетиној одсутности била је увек нераздвојно присутна и у најпростијим радњама у Свановом животу – кад је ручао, примао пошту, излазио у град, легао да спава – *услед туге* што све то ради без ње. (ЈСЈ, 142)

- (62) *Par cet amour* Swann avait été tellement détaché de tous les intérêts. (ADS, 160)

Услед те љубави Сван беше постао толико равнодушан за сваку практичну корист. (ЈСЈ, 158)

И овде је именица који следи иза предлога *par* увек праћена одређеним детерминатором. Корелативном структуром у српском језику, генитивом именице са обавезним детерминатором, изражава се узрок типа разлог.

– РАДИ + N_{Gen}

Најмање заступљен семантички еквивалент конструкције *par* + N у нашем корпусу је генитив са предлогом *ради*:

⁴⁶ О овој предлошко-падежној конструкцији видети одељак посвећен предлошком изразу *à cause de*.

- (63) [...] comme il aurait couru avec joie passer les journées chez telle de ces petites gens avec lesquelles Odette gardait des relations, soit *par intérêt*, soit par simplicité véritable. (ADS, 172)
 [...] како би с радошћу отрчао да проведе дан код некога од оног ситног света с којим је Одета остала у вези било *користи ради*, било из истинске простодушности. (ЈСЉ, 171)
- (64) *Par plaisanterie*, il avait eu l'idée de prendre une chambre. (ETR, 124)
Шале ради, смислио је да изнајми собу. (СТР, 78)

Овај синтаксички модел се у савременом српском језику сматра супстандардним. Њиме се заправо исказује интенционалност, односно намера и циљ (нпр. Отишла је у град *ради куповине*), што потврђује и његово лексикографско одређење (РМС: 1102). Додатни аргумент у прилог овоме јесте и чињеница да у делу корпуса у којем је полазни језик српски нисмо забележили ниједну конструкцију са предлогом *ради* у значењу узрока.

Сагласно овоме, како би се значење узрока транспоновало у српски језик у горенаведеним примерима, чини нам се да би адекватнији превод био *из интереса* (пример 63), односно *из шале / у шали* (пример 64).

4.1.3. Предлог *POUR*

Конструкцијама са предлогом *pour* могу да се исказу различита значења: место (*Il est parti pour la France*), циљ (*J'ai bu un café pour ne pas dormir*), трајање у времену (*Elle est partie pour deux semaines*), као и узрок, у одређеним условима (*Le magasin est fermé pour congés annuels ; Il est apprécié pour sa gentillesse ; Il a été condamné pour vol*, итд.)⁴⁷.

Важно је, пре свега, скренути пажњу на чињеницу да су узрок и циљ комплементарне семантичке категорије (Charaudeau 1992: 393)⁴⁸. Како наводи М. Ковачевић, „та veza kauzalnog i ciljnog značenja ogleда se kroz upotrebu jezičkih modela koji su i uzročni i ciljni ili su kontekstualno predodređeni samo kao uzročni ili samo kao ciljni” (Ковачевић 1988а: 44).⁴⁹ Овај аутор напомиње и да су се форме за изражавање циља развиле у језику раније него форме за изражавање узрока, због чега се данас у бројним језицима узрок и циљ често

⁴⁷ О предлогу *pour* и о његовим различитим употребама видети у: Станковић 2016.

⁴⁸ О вези каузалности и других семантичких категорија видети у: Роровић 2011.

⁴⁹ Занимљиво је истаћи и да А. Назаренко (Nazarenko 2000: 26) дефинише циљ као „финалну каузалност” (фр. *causalité finale*).

изражавају идентичним конструкцијама (Kovačević 1988a: 44). Стога у појединим случајевима уочавамо постојање двосмислених исказа у којима се преплићу каузално и финално значење:

(65) Le musée est fermé *pour travaux*.

Наведена реченица може да се интерпретира на два начина:

а) Уколико су радови већ започети, конструкција *pour travaux* има каузално значење:

(65a) Le musée est fermé *pour cause de travaux* (= *parce qu'on fait des travaux*).

Музеј је затворен *због радова* (= *зато што се изводе радови*).

б) Ако радови у музеју још увек нису почели, значење ове конструкције је финално (Poročić 2012: 215):

(65б) Le musée est fermé *pour qu'on fasse des travaux*.

Музеј је затворен *ради извођења радова*.

Корелативне конструкције у српском језику (генитив са предлозима *због* и *ради*), у суштини, јасно указују на разлику између ова два значења.

Када је реч о семантичким еквивалентима конструкције *pour* + N са каузалном вредношћу у српском језику, у нашем корпусу смо забележили следеће моделе: генитив са предлогом *због* и, знатно ређе, акузатив са предлогом *за*.

– ЗБОГ + N_{Gen}

Конструкцијом *pour* + SN, односно ЗБОГ + N_{Gen} могу се означити различити типови узрока.

(66) Le docteur Cottard qui, appelé en province *pour un cas grave* [...], dit, le lendemain de ce dîner, en se mettant à table chez eux :

– Mais, est-ce que nous ne verrons pas M. Swann, ce soir ? (ADS, 135)

Доктор Котар, кога су били позвали у унутрашњост *због неког хитног случаја* [...], рекао је сутрадан по тој вечери, седајући за сто код њих:

– Али зар нећемо видети г. Свана вечерас? (ЈСЈ, 132–133)

- (67) Није могла, на пример, да разуме да је неко спреман да умре *због својих снова или идеала*. (МА, 119)

Elle ne concevait pas, par exemple, que quelqu'un fût prêt à mourir *pour ses rêves ou ses idéaux*. (APP, 98)

- (68) Je trouve ridicule au fond qu'un homme de son intelligence souffre *pour une personne de ce genre*. (ADS, 203)

Налазим да је смешно да човек његове памети пати *због једне такве особе*. (ЈСЈ, 200)

- (69) Un homme d'esprit ne devrait être malheureux que *pour une personne* qui en valût la peine. (ADS, 203)

Паметан човек [би] смео бити несрећан само *због особе* која то заслужује. (ЈСЈ, 201)

- (70) Mais non, elle devinerait bien que c'était *pour elle* qu'il était là. (ADS, 142)

Али не, она би савим погодила да је он тамо *због ње*. (ЈСЈ, 140)

У свим наведеним примерима исказан је узрок типа разлог. У примерима 66. и 67. реч је о узроку разлогу који доводи до свесног понашања агенса, при чему се под понашањем подразумева могућност избора одлуке агенса (Ковачевић 1988а: 141–142). У примерима 68. и 69. реч је о узроку разлогу психолошких стања и расположења човека (Ковачевић 1988а: 164) – у оквиру управне предикације заступљене су лексеме *патити* и *несрећан* којима се упућује на психолошка стања и расположења самог агенса. Коначно, у примеру 70. је такође исказано значење разлога, при чему је експлицитно наведено само лице за које се везује овај тип узрока, док сам разлог није експлицитно исказан.

- (71) [...] Елијас Леви, звани Хаџи Лијачо, јеврејски хамбаша, познат и надалеко изван касабе *због свог здравог суда и отворене природе*. (НДЋ, 371)

[...] Elias Levi, dit Hadži Liačo, le rabbin, connu bien au-delà de la ville *pour son bon sens et son naturel avenant*. (PSD, 83)

- (72) Il allait lui devenir moins cher, car c'était *pour ces qualités-là*, qu'elle ne trouvait ni à Forcheville ni à aucun autre, qu'elle l'aimait. (ADS, 152)
 Постаће јој мање драг, јер она га воли баш *због тих особина*, које не налази ни у Форшвила ни у икога другог. (ЈСЈ, 150)

У примерима 71. и 72. конструкцијом *pour* + SN, односно ЗБОГ + N_{Gen} обележава се узрок типа критериј – последична ситуација представља закључак који је изведен на основу садржаја исказаног узрочном јединицом. Овај тип узрока експлицитније је изражен у примеру 71. у којем је у оквиру управне предикације заступљена придевска лексема *познат*.

- (73) Лотика је осуђена и платила је глобу *због увреде части*. (НДЋ, 513)
 Lotika avait été condamnée à payer une amende *pour outrage à l'honneur*. (PSD, 303)

У примеру 73. реч је о узроку типа мотив, тачније мотив казне (Kovačević 1988a: 117).

– 3A + N_{Acc}

- (74) Écouter Val Grig serait une façon de le remercier *pour le service rendu*. (TF, 335)
 Слушати Вала Грига био би начин да му се захвалим *за учињену услугу*. (ФЗ, 205)

Овим синтаксичким моделом као семантичким еквивалентом конструкције *pour* + N изражава се узрок типа мотив (Kovačević 1988a: 116), уз глагол *захвалити се* који се јавља као део управне предикације.⁵⁰

Када је реч о конструкцијама са каузалним значењем уведеним предлогом *pour*, поменућемо и синтаксичке структуре у оквиру којих се

⁵⁰ Напоменимо да глагол *remercier* може да регира два типа допуна именичког типа, уведених предлозима *de* и *pour*, односно предлозима који су потпуно различити по својој основној семантици. У речнику француског језика *Le Nouveau Petit Robert* наведено је да се допуна уведена предлогом *pour* односи на конкретну ствар или акцију (NPR: 1921). За семантички еквивалент овог глагола у српском језику, глагол *захвалити се*, такође се везују два типа допуна: НА + N_{Loc} и 3A + N_{Acc}. У речницима српског језика нисмо пронашли разлику у значењу ових двеју конструкција.

прелогом *pour* успоставља синтаксичко-семантички однос између управне предикације, која представља последичну ситуацију, и глагола у инфинитиву перфекта, којим се именује узрочна ситуација. Као семантички еквивалент ових конструкција у српском језику јавља се каузална клауза уведена везничким изразом *зато што* или везником *што*:

- (75) C'étaient quelques mots de condoléances, des excuses [...] *pour ne pas avoir pu me remettre le colis personnellement.* (TF, 336)
 Било је ту неколико речи саучешћа, извињења [...] *што није лично могао да ми преда пакетић.* (ФЗ, 205)
- (76) Можда би ти чак плънуо у њушку, *зато што си ме напустио.* (PJ, 39)
 Peut-être même qu'il te cracherait au museau *pour m'avoir abandonné.* (CP, 15)
- (77) Нико, убеђен сам, не силази с ума *зато што није сазнао истину, него зато што јесте.* (ЈЛАГ, 74)
 On ne perd pas la tête *pour n'avoir pas découvert la vérité,* j'en suis convaincu, mais bel et bien *pour l'avoir découverte.* (DLN, 69)

Инфинитивом перфекта уведеним предлогом *pour*, односно каузалном клаузом са везничким средставом (*зато*) *што* увек се означавају неке завршене радње, односно прошле ситуације, које представљају узрок ситуације исказане предикатом управног глагола. У примерима овог типа узрок је, дакле, увек антериоран последици.

4.1.4. Предлог À

У савременом француском језику, синтаксичким конструкцијама уведеним предлогом *à* могу да се искажу различита значења: спацијално (*Il est à la faculté*), темпорално (*Mon cours de français commence à 9 heures*), начинско (*Je suis venue à pied*), инструментално (*Il écrit au crayon*), финално (*Ils travaillent à des fins lucratives*), итд.

У структурама са каузалним значењем, овај предлог може да уведе два типа допуна: допуне номиналног типа и, ређе, допуне у виду инфинитива. У већини примера нашег корпуса ове конструкције се налазе на почетку реченице, односно антепониране су у односу на предикат, што је у потпуности у складу са природним редоследом узрока и последице. Како

наводи Е. Валма, „синтаксичка позиција предлошке синтагме у реченици омогућава јој да створи „сценарио” у оквиру којег ће се реализовати последица” (Valma 2004: 187)⁵¹.

4.1.4.1. Конструкција V + À + SN

Семантички еквиваленти конструкција у којима предлог *à* уводи допуну номиналног типа, а које су употребљене у функцији изражавања узрочно-последичног односа у српском језику су следећи:

– НА + N_{Acc}

Овом конструкцијом означава се спољашњи узрок (Пипер и др. 2005), односно индиректни узрок типа подстицај (Антонић у: Пипер и др. 2005: 231) и њиме се практично налаже агенсу да реализује радњу означену предикатом.

- (78) Il s'est levé *à ce mot* et m'a regardé droit dans les yeux. (ETR, 178)
На ме речи је устао и погледао ме право у очи. (СТР, 114)

- (79) Tout en fouillant ma poche pour en tirer mon revolver, je pris le pas de course, mais, *au bruit* que je fis, le serpent se laissa doucement couler dans le sable. (PP, 88)
Грозничаво пребирајући по џепу да бих извукао револвер, стадох трчати, али *на шум* мојих корака змија полако ишчезе у песку. (МП, 72)

- (80) *À ce récit*, tout se révoltait en moi. (TF, 145)
На ту причу се све у мени бунило. (ФЗ, 90)

Можемо констатовати да се у наведеним примерима преплићу каузално и временско значење, при чему је посебно наглашена непосредна временска anteriornost узрока у односу на последицу. Тачније, почетак реализације последичне ситуације директно се надовезује на узрочну ситуацију.

У примеру који следи – а који смо забележили у делу корпуса који се односи на српски језик – конструкцијом НА + N_{Acc} уводи се индиректни узрок типа подстицај који је, такође, временски anteriornost у односу на

⁵¹ « La position syntaxique du groupe prépositionnel dans la phrase lui permet de créer un « scénario » au sein duquel se déroule l'effet » (Valma 2004: 187).

последичну ситуацију. Међутим, овде последична ситуација не почиње обавезно да се реализује непосредно након реализације узрочне ситуације. М. Ковачевић конструкције овог типа сврстава у категорију узрока критерија (Ковачевић 1988а: 137). Именицом која чини конститутивни део синтагме уведене предлогом *на* означава се спољашњи подстицај који истовремено представља и налог агенсу да реализује радњу означену предикатом (Ковачевић 1988а: 136).

- (81) Неке сам поново читала и памтила их са значењем које добијају у времену данашњем, тек недавно када ми је кћи, *на моју молбу*, снимила у Народној библиотеци бројеве „Политике”, „Правде” и „Времена” од 3. септембра 1939. године. (ЈАГ, 61)
 Les autres, je les ai relus, et je n'en ai gardé le souvenir, avec tout le relief qu'ils ont acquis entre-temps, que récemment, lorsque ma fille, *à ma demande*, a emprunté à la Bibliothèque nationale les numéros de *Politika*, de la *Vérité* et du *Temps* datés du 3 septembre 1939. (DLN, 58)

– ЗБОГ + N_{Gen}

И овом предлошко-падежном конструкцијом означава се спољашњи узрок (Пипер и др. 2005), односно „појам који је изван сфере агенса и индиректно изазива неко психолошко или физиолошко стање у човеку, или неку његову акцију” (Антонић у: Пипер и др. 2005: 167). М. Ковачевић ове конструкције сврстава у категорију узрока разлога (Ковачевић 1988а: 169).

- (82) Oui, si, *à la mort de mes parents*, il m'arriva de pleurer c'est parce que je me sentis Russe. (TF, 204)
 Да, када бих заплакао *због смрти својих родитеља* било је то зато што бих се осетио Русом. (ФЗ, 127)

– ПРИ + N_{Loc}

Занимљиво је напоменути да аутори *Синтаксе савременог српског језика* (Пипер и др. 2005) не наводе ову предлошко-падежну конструкцију у поглављу у коме разматрају каузални локатив, што би се могло оправдати чињеницом да ни овде није реч о чистом узрочном значењу, већ да долази до његовог преплитања са временским значењем. У примеру који следи временски однос јасно имплицира узрочни, односно узрочно значење се

развија преко значења временске антериорности узрока у односу на последицу.

- (83) Et tout d'un coup il se mit à trembler à la pensée que le jour de cette fête de Paris-Murcie où il avait reçu d'elle la lettre qu'il avait si précieusement gardée, elle déjeunait peut-être avec Forcheville à la Maison d'Or. (ADS, 237)

Па одједном задрхта *при помисли* да је на дан те светковине Париз-Мурсија, кад је он примио од ње оно писмо које је тако љубоморно чувао, она можда ручала са Форшвиллом у „Златној кући”. (ЈСЉ, 233)

Конструкцијом ПРИ + N_{Loc} овде се уводи посебан тип узрока ефектора, који М. Ковачевић назива ефектор „латентне мисли” – ефектор који узрокује спонтане последице типа психолошког дистанцирања. Последична ситуација означава заправо психолошко стање агенса, које је увек обележено лексемом „страха”. Овакво психолошко стање настаје као резултат могућег „додира” агенса са ситуацијом исказаном посредством семантичке допуне именице *мисао* због неког ранијег негативног искуства самог агенса (Ковачевић 1988а: 102–103).

Анализа корпуса ексцерпираног у оквиру српског језика показала је и да се конструкција са предлогом *à* којем следи именица *pensée* јавља као семантички еквивалент предлошко-падежне конструкције ОД + N_{Gen}, са именицама *мисао* и *помисао*, којом се у овом случају означава исти тип узрока ефектора (Ковачевић 1988а: 103):

- (84) *Od te misli* неодољиви ватрени трнци су му се ширили из груди. (НДЋ, 352)

À cette pensée, des fourmillements brûlants et irrésistibles parcouraient sa poitrine. (PSD, 53)

- (85) А у сумрак [...] Абидагин бес порасте до врхунца; и немајући више на коме да га искали, једе сам себе и не може да спава *од помисли на толике послове* који мирују и *толики народ* који дрежди и дангуби. (НДЋ, 338)

Et au crépuscule [...], la fureur d'Abidaga atteint son paroxysme ; comme il n'a plus personne sur qui la décharger, il ronge son frein et ne peut trouver le sommeil à la pensée de tant de tâches en suspens et de tous ces hommes qui restent sans rien faire. (PSD, 30)

И у овим примерима је психолошко стање агенса означено лексемама које упућују на страх или на друге негативне емоције.

Насупрот претходним примерима, и у француском и у српском делу корпуса забележили смо случајеве који показују велике сличности са горенаведеним, с тим што је последична ситуација означена лексемама са значењем позитивних емоција (нпр. *радовати се, обрадовати се* и сл.):

- (86) Cette nécessité d'une activité [...] lui était si cruelle qu'un jour, apercevant une grosseur sur son ventre, il ressentit une véritable joie à la pensée qu'il avait peut-être une tumeur mortelle. (ADS, 170)

Нужност свега тог делања [...] била је за њега тако свирепа да се једног дана, приметивши отеклину на трбуху, истински порадовао *при помисли да можда има неки смртоносан тумор*. (ЈСЈ, 168–169)

- (87) И он се искрено обрадовао *при помисли да ће поново видети босанске пропланке и варошице* у којима је проживео и тешких и веселих дана. (НДЋ, 433)

Il se réjouissait sincèrement à la pensée de revoir les clairières de Bosnie et les bourgades où il avait passé tant de journées à la fois difficiles et joyeuses. (PSD, 178)

Последичном ситуацијом овде се означавају позитивна стања и расположења агенса која настају као резултат могућности да се агенс нађе у ситуацији која је исказана конструкцијом са узрочним значењем, а која, по његовом мишљењу, представља неки позитиван исход. У наведеним примерима на синтаксичком нивоу је доминантна темпоралност, при чему се истовремено успоставља и узрочно-последични однос због природе и односа двеју предикација. Другим речима, како наводи М. Ковачевић, овде се каузално значење развија преко темпоралног и преплиће се са њим (Kovačević 1988a: 198–199).

4.1.4.2. Конструкција V + À + V_{Inf}

Овај синтаксички модел је знатно мање заступљен у нашем корпусу од претходног. Семантички еквиваленти конструкција у којима предлог *à* уводи инфинитивну допуну у српском језику су следећи:

– глаголски прилог садашњи

Глаголски прилог садашњи овде представља истовремено начинску, временску и узрочну јединицу, при чему „*čuva osnovno, otogučivačko značenje glagolskog priloga*” (Kovačević 1988a: 208).

- (88) J'ai senti mes yeux se fatiguer à *regarder les trottoirs* avec leur chargement d'hommes et de lumières. (ETR, 40)
Осетио сам како ми се очи замарају *гледајући плочник*, с његовим товаром људи и светлости. (СТР, 25)

– допунска клауза уведена везником ДА

Уз појмове којима се означавају психолошка стања и расположења (овде: придев *срећан*), поред предлошке конструкције, могуће је употребити и узрочну клаузу, у функцији узрока разлога (Kovačević 1988a: 181). Уз овај тип лексема често се користе клаузе уведене везницима који нису узрочно маркирани (нпр. *да*) и које су по форми допунске. Ове клаузе тада изражавају узрочни чинилац ситуације исказане управном реченицом.

- (89) Même avant d'y voir Odette, même s'il ne réussissait pas à l'y voir, quel bonheur il aurait à *mettre le pied sur cette terre*. (ADS, 141)
Већ и пре но што би видео Одету, па чак и ако не би успео да је види, како би био срећан *да ступа ногом по томе тлу*. (ЈСЉ, 139)

4.1.5. Предлог DANS

Примарно значење предлога *dans* је конкретно, спацијално, и то локационо. Тачније, овим предлогом се исказује однос *бити садржан* – објекат локализације је садржан у локализатору. Другим речима, како наводи Д. Леман (Leeman 1999: 84), прототипично значење овог предлога долази од

идеје *контроле* објекта локализације (фр. *cible*) од стране локализатора (фр. *site*)⁵²:

- (90) Les puits sahariens sont de simples trous creusés *dans le sable*. (PP, 84)
Сахарски бунари су обичне рупе издубљене у *песку*. (МП, 67)

У овом примеру *бунари* представљају објекат локализације који је садржан у локализатору *песак*.

Употреба предлога *dans* се, затим, из домена спацијалности проширила и на непросторне сфере, односно апстрактније категорије.⁵³ Тако, овим предлогом могу да се уведу и структуре које имају функцију прилошке одредбе за узрок:

- (91) La valise était remplie de vieux journaux! *Dans l'affolement de ce matin*, elle avait emporté la valise sibérienne. (TF, 139)
Ковчег је био пун старих новина. У *престрављеној јурњави* тога јутра понела је сибирски ковчег. (ФЗ, 87)

У наведеном примеру, аналогно конструкцијама са спацијалним значењем, може се говорити о семантичкој локализацији, при чему би именица *affolement* / *јурњава* представљала локализатор, а радња *emporter la valise sibérienne* / *понети сибирски ковчег* – објекат локализације.

За именицу коју уводи предлог *dans* када је употребљен у конструкцијама са каузалним значењем везују се одређена ограничења: она у том случају увек означава неко стање или процес који је у току реализације (Vaguer 2006: 98), тј. који се одвија истовремено када и радња саме реченице (*Док је престрављено јурила тога јутра, понела је сибирски ковчег*). Такође, именице које следе никада не означавају особе или предмете, тј. неке конкретне ентитете, већ само одређена стања, емоције, околности и слично. У том смислу, може се рећи да одређено психолошко стање, односно околност (локализатор) директно утиче на објекат локализације (радња).

Семантички еквиваленти конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *dans* у српском језику забележени у нашем корпусу су следећи:

⁵² Појмови *cible* и *site* преузети су од К. Ванделоаза (Vandeloise 1986).

⁵³ О овој проблематици у вези са предлогом *dans* видети у: Popović i Mihailović 2011.

Све горенаведене констатације које се тичу предлога *dans* могу се применити и на његов семантичко-структурни еквивалент у српском језику – предлог у. То потврђује и релевантна литература коју смо консултовали.

Д. Гортан-Премк наводи да конструкција у + локатив има узрочно значење када су именице у локативу „по правилу апстрактни појмови” који „означавају унутрашња стања субјекта или пак околности у којима се они налазе” (Гортан-Премк 1964: 452–453). М. Стевановић (1989: 501) пак наводи примере у којима се у позицији у локативу налазе конкретније именице (*лаган лахор*), стања (*мука, страх, чудо*), али и активности (*певање*). Примери које налазимо код М. Ковачевића (1988а: 196) још су разноврснији, а неки од њих упућују и на конкретне ентитете (*тврде ципеле, мрак*). Д. Кликовац истиче да се у позицији лексеме коју уводи предлог у могу наћи како конкретни (просторија, насељено место, одећа, итд.) тако и апстрактни ентитети (околности, стање, положај, активност, време, итд.) (Кликовац 1997: 27).

У следећем примеру у којем именица у локативу означава природну околност може се говорити о локационо-узрочном значењу синтагме Y + N_{Loc}:

- (92) On respirait à peine *dans la chaleur* de pierre qui montait du sol. (ETR, 85)

Једва се дисало у *јари* која је била из каменог тла. (СТР, 53)

Наиме, овом локативном синтагмом првенствено се указује на локациону смештеност, те је месно значење доминантније него узрочно. Приликом каузалне интерпретације наведеног примера, *јара* се схвата као узрок отежаног дисања – у питању је узрок ефектор. И овај пример недвосмислено указује на пут језичког формирања узрока преко категорије места.

У следећем примеру бележимо узрок типа стимулатор:

- (93) Ma mère mourait et moi, *dans un contentement égoïste*, je me réjouissais de ma liberté, créant l'automne parisien sous les fenêtres du musée de l'athéisme ! (TF, 199)

⁵⁴ Локатив с предлогом у употребљен самостално или праћен семантичком допуном у форми именице у генитиву или клаузе с везником *да*.

Мајка је умирала, а ја сам се у *себичњачком задовољству* радовао слободи, замишљајући јесен у Паризу под прозорима Музеја атеизма! (ФЗ, 124)

Карактеристика овог примера и њему сличних јесте идентичност агенса корелативних предикација, пошто се узрок и последица обично налазе у сфери истог лица.

Разматрајући услове под којима конструкције са предлогом у стичу узрочно значење, Д. Кликовац долази до следећег закључка: „Узрочно значење предлога у није условљено ни врстом ситуације (означене глаголом), ни врстом места на којем се ситуација реализује (означеног именицом у локативу); а ипак је, очигледно, контекстуално условљено” (Кликовац 1997: 28). Ауторка истиче значај позиције конструкције У + N_{Loc} у реченици: уколико се ова конструкција нађе пре глагола (тј. на почетку реченице), већа је вероватноћа да ће се интерпретирати у свом узрочном значењу него ако се нађе иза њега (Кликовац 1997: 31). Ово запажање се потврђује и у нашем корпусу, где у скоро свим примерима узрочна ситуација претходи глаголу у функцији предиката, што одговара и природном редоследу узрока и последице.

У следећем примеру узрок представља унутрашњу побуду вољне, свесне радње као последице. У питању је директни узрок типа стимулатор⁵⁵ – психолошко стање агенса стимулише, односно предодређује тип свесне акције као последице (Kovačević 1988a: 109).

- (94) Il savait qu'elle allait être effrayée, lui répondre, et il espérait que *dans la contraction que la peur de le perdre* ferait subir à son âme, jailliraient des mots qu'elle ne lui avait encore jamais dits. (ADS, 55)

Знао је да ће се она уплашити, одговорити му, па се надао да ће јој, у *грчу страха да га не изгуби*, који ће јој стегнути душу, провалити речи које му још никад није рекла. (ЈСЉ, 54)

⁵⁵ Овај тип узрока може се исказати и конструкцијом ИЗ N_{Gen}:

Car c'est une ressemblance de l'amour et de la mort, plutôt que celles, si vagues, que l'on redit toujours, de nous faire interroger plus avant, *dans la peur que sa réalité se dérobe*, le mystère de la personnalité. (ADS, 159-160)

Јер једна од сличности између љубави и смрти, још и више него по свему оном неодређеном што сви увек понављају, у томе је што нас наводе да што дубље испитујемо тајну личности, *из бојазни да нам њена стварност не измакне*. (ЈСЉ, 157)

Синтаксичким моделом $У + N_{Loc}$ уз одређене лексеме (нпр. *жеља, намера, нада, настојање*) значење мотива стимулатора се преплиће са пропратнооколношним значењем (Ковачевић 1988а: 113). Допуна наведених лексема је увек зависна клауза уведена везником *да*:

- (95) À partir de ce moment, *dans l'espoir* que Swann la remarquerait, la princesse ne fit plus, [...] que tourner sa figure [...] dans la direction où était. (ADS, 193)

Почев од тога тренутка, у *нади* да ће је Сван опазити, принцеза је [...] само кретала лицем [...] у правцу у коме се налазио Сван. (ЈСЛЈ, 191)

Д. Кликовац посебно наглашава да узрочно значење предлога у зависи од контекста, али на другачији начин него што је то случај са предлозима *из*, *од* и *са*: „није потребно да глагол и именица буду *тачно одређеног* значења; они могу бити *било ког* значења, под условом да се *однос међу њима* може разумети као узрочно-последични” (Кликовац 1997: 32). Контекст је, дакле, општији и неодређенији него у случају осталих наведених предлога. Стога је значење локатива са предлогом у више или мање узрочно, односно мање или више месно.

„Ако је узрок акције изражен конструкцијом $у +$ локатив, акција, иако је обично свесна и вољна, у овом случају се представља као спонтана и „неодољива”: агенса његово стање потпуно обузима, он своју акцију изводи под његовим дејством, „у његовим границама”, не могући да види ништа „изван њега”. Он је, тако, вођен силом која је јача од њега, па његова акција није ствар његове одлуке” (Кликовац 1997: 34).

То потврђује и следећи пример у коме се синтагмом $У + N_{Loc}$ означава случајни, нехатни узрок као разлог непожељних или нежељених последица (Ковачевић 1988а: 162), односно несвесни, неконтролисани и непрорачунати поступци агенса:

- (96) Sur le papier étaient marqués des noms que nous avons pris, *dans notre ignorance*, pour d'énigmatiques appellations minéralogiques: Fécamp, La Rochelle, Bayonne... (TF, 21)

На замотуљцима су била исписана нека имена за која смо ми у *свом незнању* мислили да су загонетни називи минерала: Фекам, Ларошел, Бајон... (ФЗ, 15)

– каузална клауза уведена везником ПОШТО:

Други могући семантички еквивалент конструкција са предлогом *dans* јесте зависна реченица уведена везником *пошто*:

- (97) Mais *dans son ivresse*, elle confondait la suite de ces petits intermèdes.
(TF, 241)

Али *пошто је била пијана* побркала је делове своје представе. (ФЗ, 149)

Напоменимо да у примерима у којима је узрочна ситуација означена именичком синтагмом уведеном предлогом *dans* радње означене управним глаголом најчешће нису вољног карактера. Битно је нагласити и да се почетак ових радњи увек дешава спонтано, без контроле агенса.

4.1.6. Предлог *DEVANT*

Исказивање каузалних односа није примарна семантичка функција конструкција са предлогом *devant*. Иако је основно значење овог предлога месно (оријентационо), при одређеним условима и он може да означи каузални однос између локализатора и објекта локализације. Предлог *devant*, пре свега, подразумева релативно малу удаљеност између ова два просторна ентитета – објекат локализације је смештен у непосредну близину локализатора.

Семантички еквиваленти конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *devant* могу да се реализују у виду следећих синтаксичких модела:

– ПРЕД + N_{Instr}

- (98) À ce récit, tout se révoltait en moi. Mon corps tressaillait *devant cette image de désagrégation*. (TF, 145)

На ту причу се све у мени бунило. Тело ми се тресло *пред том сликом распадања*. (ФЗ, 90)

- (99) Quelques infirmières, plongées dans une torpeur d'impuissance *devant le nombre de corps étendus*, marchaient le long du convoi. (TF, 139)

Неколико болничарки, потиштених и немоћно скамењених *пред* толиким разбацаним телима, корачало је дуж вагона. (ФЗ, 87)

У наведеним примерима конструкцијом ПРЕД + N_{Instr} уводи се узрок ефектор који изазива спонтану последицу типа психолошког дистанцирања (Ковачевић 1988а: 102–103). Последица представља психолошко стање које је обележено неком од лексема са значењем страха (*трести се, скамењен*).

- (100) *Пред његовом бесном ревности* сви су се склањали и повлачили, само није Алихоца. (НДЋ, 402)
Tous s'effaçaient et battaient retraite devant cette véhémence et cette fureur. (PSD, 131)

Попут претходних примера, и овде се узрочно значење спонтано развија преко месног, тачније преко значења аблативности, удаљавања од „локализатора”. За разлику од примера 98. и 99, где се уочава психолошко дистанцирање агенса, у примеру 100. реч је о његовом физичком дистанцирању (Ковачевић 1988а: 104). Наиме, под непосредним деловањем узрока ефектора агенс се удаљава од садржаја исказаног предлошко-падежном конструкцијом ПРЕД + N_{Instr}.

- (101) Погодио сам да је то градска кућа. Окренуо сам јој леђа, осетивши наједном замор и муку *пред том светином* која са својим замршеним имовинским пословима пуни загушљиве канцеларије. (ЗЦД, 33)
Je devinai que c'était la mairie. Je lui tournai le dos, pris de fatigue et de nausée devant tous ces gens qui envahissaient l'air confiné des bureaux, avec leurs problèmes complexes de propriété. (JFB, 28–29)

У примеру 101. инструменталом са предлогом *пред* изражава се узрок ефектор физиолошког својства. Последична ситуација настаје спонтано – замор и мука које осећа агенс изазвани су присуством мноштва људи.

У свим наведеним примерима, инструменталом са предлогом *пред* означава се спољашњи узрок, који је ван сфере агенса и који упућује на извесне околности. Овде је, поред каузалног, присутно и спацијално, аблативно значење, што потврђује да је узрочно значење настало механизмом метафоризације просторних односа у оба посматрана језика. Т. Ашић и В. Станојевић указују на неке специфичности овог типа семантичких

локализација. Пре свега, истичу значај визуелног контакта који се успоставља између локализатора и објекта локализације „без кога не би ни дошло до реакције изражене предикатом” (Ашић и Станојевић 2008). Затим, у примерима овог типа „предикат означава да објекат локализације психолошки или физички реагује на присуство локализатора” (Ашић и Станојевић 2008), што потврђује и анализа нашег корпуса.

– ЗБОГ + N_{Gen}

Ретко се као семантички еквивалент конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *devant* јавља и генитив са предлогом *због*:

- (102) Oui, si je pleurais, c'était *devant leur résignation silencieuse*. Ils n'en voulaient à personne, ne demandaient pas de réparations. (TF, 203)
Да, када сам плакао, било је то *због њиховог тихог мрења са судбином*. Нису ником ништа пребацивали, нису тражили надокнаду. (ФЗ, 126)

Генитивском конструкцијом са предлогом *због* овде се исказује узрок разлог психолошких стања и расположења човека.

4.1.7. Предлог SOUS

Основно значење овог предлога је спацијално (нпр. *Le chat est sous la table*), али се њиме могу изразити и нека друга, апстрактнија значења, као што је темпорално (нпр. *La monarchie française atteint son apogée sous le long règne de Louis XIV*), а у одређеним условима и каузално.

Конструкције са каузалним значењем уведене предлогом *sous* су релативно слабо заступљене у анализираној грађи.

Семантички еквиваленти ових конструкција реализују се у виду следећих синтаксичких модела:

– ОД + N_{Gen}

- (103) Je marchais lentement vers les rochers et je sentais mon front se gonfler *sous le soleil*. (ETR, 91)
Ишао сам полако према стенама и осећао како ми је чело набрекло *од сунца*. (СТР, 58)

- (104) Да, свет је велик, огроман је свет и дању, кад вишеградска долина трепти *од жеге*. (НДЋ, 395)
 Oui, le monde est grand, le monde est immense même pendant le jour, lorsque la vallée de Višegrad vibre *sous la chaleur*. (PSD, 121)
- (105) Зноје се *од напора*. (НДЋ, 338)
 Ils transpirent *sous l'effort*. (PSD, 30)

Конструкцијом *sous* + SN, односно генитивом са предлогом *од* у наведеним примерима означава се узрок ефектор физиолошког стања или својства (Ковачевић 1988а: 94). У примерима 103. и 104. у функцији узрока ефектора јављају се атмосферске прилике (*сунце* и *жега*), те последица представља резултат њиховог деловања, односно „situiranosti agensa u te prilike” (Ковачевић 1988а: 95).

За пример 105. карактеристично је да последица, тачније физиолошко стање, настаје спонтано, у току реализације акције агенса. Овде су и узрок и последица у сфери истог лица.

– ПОД + N_{Instr}

- (106) Et *sous le vent glacé des steppes*, ce ruissellement s'était figé en un immeuble aux étranges œils-de-bœuf ovales, aux tiges de rosiers décoratifs entourant les entrées. (TF, 38)
 И *под леденим ветром степе*, то протицање се зауставило у облику грађевине са чудним овалним прозорским отворима, стабљикама украсних ружа које су обавијале улазе. (ФЗ, 25)
- (107) Elle finissait sa pénible tournée, courbée *sous le poids des énormes bidons*. (TF, 34)
 Завршавала је свој напоран обилазак кућа, повијена *под теретом великих канти*. (ФЗ, 22)

У оба наведена примера синтаксичким моделом *sous* + SN, односно ПОД + N_{Instr} изражава се спољашњи узрок типа ефектор. У примеру 106. ефектор истовремено представља инструмент помоћу којег се врши радња управне предикације, као и непосредни изазивач стања означеног управном предикацијом (Ковачевић 1988а: 98).

У примеру 107. реч је о ефектору којим се означава физичко оптерећење (Ковачевић 1988а: 97). Реализација последичне ситуације одвија

се спонтано, а последица представља промену физичког стања или облика агенса који је изложен деловању тежине.

С обзиром на то да су предлози *sous* и *под* изворно спацијални, поставља се питање да ли се у овим примерима може говорити о вези између категорија спацијалности и каузалности. Да бисмо дошли до одговора на ово питање, навешћемо својства предлога *sous* у функцији исказивања просторних односа која издваја К. Ванделоаз:

- 1) положај на вертикалној оси: објект локализације се налази ниже од локализатора,
- 2) контакт између објекта локализације и локализатора није увек обавезан (упоредити: *La clé est sous la neige* и *Les pantoufles sont sous la table*),
- 3) локализатор, у начелу, покрива/скрива објект локализације и
- 4) објект локализације је обично мањи од локализатора (Vandeloise 1986: 186–192).

Све ове карактеристике односе се и на семантички еквивалент предлога *sous* у српском језику, предлог *под* у конструкцијама са значењем места.

У циљу утврђивања да ли се наведена својства преносе и на семантичку категорију каузалности, условно ћемо говорити о семантичкој локализацији, при чему би последична ситуација представљала објект локализације, а узрочна локализатор. С обзиром на то да је каузалност апстрактна семантичка категорија, тешко је утврдити положај објекта локализације и локализатора на вертикалној оси. Међутим, што се тиче њиховог контакта, у примеру 106. присутно је „додиривање” ефектора инструмента и ентитета за који се везује последица, а у примеру 107. јасно је истакнут контакт између тежине, тј. терета и агенса. У фигуративном смислу се такође може говорити и о трећем и о четвртом наведеном својству.

На основу свега наведеног, можемо да констатујемо да се у овим конструкцијама узрочно значење развија преко спацијалног, локационог, метафоризацијом просторних односа.

– **HA** + **N_{Loc}**

- (108) Je clignais des yeux *sous le soleil* qui perçait à travers les branches. (TF, 186)

Жмиркао сам *на сунцу* које се пробијало кроз гране. (ФЗ, 114)

Локациона и узрочна семантичка компонента овде би се могле сматрати равноправним. Другим речима, локативном предлошком синтагмом примарно се указује на ситуираност у простору, али се исто тако уводи и узрок ефектор (*сунце*, које изазива *жмиркање*). У овом примеру реч је о узроку ефектору физиолошког стања или својства (Kovačević 1988a).

4.1.8. Предлог *SUR*

Предлог *sur* је изворно спацијални предлог. Наиме, његова примарна функција је означавање просторних односа, нпр. *La tasse est sur la table, Il se promène sur la place de la Concorde*. Међутим, њиме се такође могу означити и апстрактнија значења, попут темпоралног, *Il a plu un jour sur deux pendant deux semaines*, где се конструкцијом са овим предлогом означава временски интервал у којем се понавља одређена радња.

Овим предлогом се ретко може изразити и узрочно-последични однос. О каузалној вредности конструкција са предлогом *sur* може се говорити у контекстима у којима овај предлог остварује синтаксичко-семантички однос са именичким лексемама типа *conseil* – *савет*, *ordre* – *заповест*, *наређење*, *indication* – *упутство* и сл. Репертоар именица које могу да се нађу у овој конструкцији је прилично ограничен.

У свим примерима забележеним у нашем корпусу као семантички еквивалент ових конструкција јавља се синтаксички модел **ПО** + **N_{Loc}**. Илустрације ради, у наставку наводимо неколико примера ових синтаксичких структура:

- (109) Mais *sur le conseil* du médecin visiteur, je lui ai interdit la veillée d'hier.
(ETR, 24)
Али, *по савету* лекара који их редовно прегледа, забранио сам му јучерашње бдење. (СТР, 15)
- (110) Un soir qu'il était ainsi, *sur l'ordre* qu'elle lui en avait donné, rentré avec elle [...], il crut tout d'un coup entendre du bruit. (ADS, 240)
Једно вече кад се тако, *по њеној заповести*, вратио с њоме [...], њему се одједном учини да је чуо неки шум. (ЈСЉ, 236)
- (111) Још исте године отпочела је, *по везировом наређењу* и о његовом трошку, градња великог моста на Дрини. (НДТ, 333)

La même année, *sur l'ordre du vizir* et à ses frais, on entreprit la construction du grand pont sur la Drina. (PSD, 24)

Именицама које следе предлогу *sur* у француском, односно предлогу *по* у српском језику означава се спољашњи подстицај који најчешће представља налог агенсу да изврши радњу означену управном предикацијом. Овим конструкцијама означава се узрок типа критериј (Kovačević 1988a: 136–137).

Сви разматрани предлози који су саставни део конструкција са каузалним значењем јесу контекстуално условљена језичка средства. Од тога четири предлога (*dans, devant, sous* и *sur*) имају спацијално као примарно значење. Напоменимо да је основна функција предлога *de* исказивање спацијалних односа, иако се он сврстава у категорију апстрактних или десемантизованих предлога. Примарна семантичка функција ових, као и преосталих анализираних предлога (*à, par* и *pour*) није, дакле, исказивање узрочних односа, будући да конструкције са овим предлозима могу да имају широк дијапазон значења – а међу њима, у одређеном контексту, и каузално. Поједини предлози (*de, pour* и *à*), поред именичких допуна, могу да уведу и допуне инфинитивног типа.

Француској каузалној конструкцији са предлогом *de* у српском језику углавном одговара генитивна конструкција са предлогом *од*, којом се исказује узрок ефектор. Најчешћи семантички еквивалент конструкција са предлогом *par* јесте генитивна конструкција са предлогом *из* која има значење стимулатора. Конструкцијама са предлогом *pour*, односно њима еквивалентним конструкцијама у српском језику, генитивом са предлогом *због*, обележава се узрок типа разлог. Када је реч о конструкцијама са предлогом *à*, најфреквентији семантички еквивалент је акузатив са предлогом *на* којим се означава спољашњи узрок. Конструкцијама чији је конститутивни елемент предлог *sur*, односно њима еквивалентним структурама у српском језику, локативом са предлогом *по*, исказује се узрок критериј.

Анализа појединих предлога који чине део конструкција са каузалним значењем, а чије је примарно значење спацијално, показала је да се у извесном смислу о семантичкој категорији каузалности може говорити као о метафори спацијалности. Другим речима, каузално значење појединих синтаксичких конструкција изведено је од конкретних, просторних значења помоћу метафоре као когнитивног механизма. Веза између ове две категорије

огледа се, пре свега, у следећим синтаксичким моделима: *dans* + SN / *y* + N_{Loc} (којима се обележавају узрок ефектор и стимулатор) и *sous* + SN / *под* + N_{Instr} (са значењем узрока ефектора), где последична ситуација представља објекат локализације, а узрочна ситуација – локализатор. У оквиру каузалних конструкција са предлозима *dans* и *y* објекат локализације је садржан у локализатору, односно локализатор контролише објекат локализације, док у конструкцијама са предлозима *sous* и *под* локализатор у извесном смислу покрива објекат локализације и на тај начин има контролу над њим. У синтаксичким моделима *devant* + SN / *пред* + N_{Instr} (којима се означава узрок ефектор) и *de* + (S)N / *од* + N_{Gen} узрочно значење се такође развија преко месног, тј. преко значења аблативности, односно удаљавања од локализатора⁵⁶, при чему је у оквиру конструкција са предлозима *devant* и *пред* објекат локализације смештен у непосредну близину локализатора.

4.2. Предлошки изрази

За разлику од предлога, предлошки изрази имају лако препознатљиво и релативно стално и прецизно значење.

Пре него што детаљно представимо конструкције уведене предлошким изразима којима се изражава семантичка категорија каузалности, указаћемо на разлику између везника за субординацију и предлошких израза, будући да они не означавају узрочно-последични однос на исти начин. Наиме, док везник за субординацију уводи реченицу којом се означава ситуација или догађај који представља узрок (пример 112), конструкција уведена предлошким изразом не представља дату узрочну ситуацију (или догађај) у целини, већ само један њен елемент, који се издваја као најважнији (примери 112а, 112б, 112в) (Nazarenko 2000: 60).

(112) Il est sorti *parce que son patron l'a appelé d'urgence au téléphone*.

(112а) Il est sorti *à cause du téléphone*.

(112б) Il est sorti *à cause du patron*.

⁵⁶ О вези између аблативности и каузалности, поред П. Пипера (Пипер и др. 2005: 788), говори и Д. Гортан-Премк (1964: 438), која тврди да је то сасвим „природно и разумљиво, јер оно од чега глаголска радња потиче лако може бити схваћено и као узрок саме радње. Али и извесне падежне и предлошко-падежне одредбе глаголске радње које означавају опште или пак специфичне околности у којима се одвија глаголски процес могу се у извесним случајевима схватити као оно што условљава вршење радње, или бар условљава посебан начин вршења радње”.

(112в) Il est sorti *à cause d'un appel téléphonique*.

(112г) * Il est sorti *à cause d'un appel téléphonique urgent de son patron*.

У наведеним примерима, конструкције уведене предлошким изразом *à cause de*, заправо представљају кондензаторе каузалне клаузе, али ниједна од њих није у потпуности еквивалентна наведеној реченици (пример 112), с обзиром на то да не преносе у потпуности садржај исказан каузалном клаузом у оквиру зависносложене реченичне структуре. Последња реченица (пример 112г), граматички и семантички исправна, представља целовиту узрочну ситуацију. Међутим, мале су могућности да реченица оваквог садржаја буде изречена.

У овом потпоглављу биће анализиране конструкције са каузалним значењем уведене предлошким изразима *à cause de*, *grâce à*, *à force de*, *faute de* и *du fait de* и њихове семантички еквивалентне конструкције у српском језику.

4.2.1. Предлошки израз *À CAUSE DE*

Контекстуално неусловљени предлошки израз *à cause de* увек је конститутивни део конструкција којима се формализује каузално значење – њиме се обавезно упућује на неповољан узрок који најчешће изазива негативну, односно непожељну последицу.

Што се тиче њему еквивалентних конструкција у српском језику, у нашем корпусу смо забележили следеће моделе:

– **ЗБОГ** + **N_{Gen}**

Генитив са предлогом *због* је веома фреквентан синтаксички модел – појмом у генитиву означава се узрок радње, стања или расположења агенса или неке његове акције.

(113) Le soir, *à cause de* la pluie, Charlotte alluma sa lampe à l'intérieur. (TF, 61)

Увече је Шарлота *због кише* упалила сијалицу унутра. (ФЗ, 39)

(114) D'ailleurs, dans ce pays exotique, le culte de l'amour ne connaissait pas de frontières sociales, et loin de ces boudoirs regorgeant de luxe, dans les

faubourgs populaires, nous voyions deux bandes rivales de Belleville s'entre-tuer *à cause d'une femme*. (TF, 123)

Уосталом, култ љубави у тој необичној земљи није знао за друштвене границе, па бисмо далеко од будоара препуних луксуза, у народним квартовима, наилазили на две супарничке групе из Белвила како се међусобно убијају *због једне жене*. (ФЗ, 77)

- (115) Et toujours sur ce ton neutre, toujours en français, bien que, pendant les repas (*à cause des amis ou des voisins* qui venaient souvent à l'improviste), nous parlions la plupart du temps en russe, elle nous raconta le défilé de la Grande Armée et l'histoire du petit caillou brun nommé « Verdun ». (TF, 26)

И даље тим неутралним тоном, и даље на француском – иако смо за време обеда (*због пријатеља и суседа* који би често изненада наишли), најчешће говорили руски – причала нам је о паради Велике армије и историји крхког каменчића мрке боје названог „Верден”. (ФЗ, 18)

У наведеним примерима конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen} уводи се узрок акције коју предузима агенс.

У примерима који следе, генитивом са предлогом *због* означава се узрок разних психолошких стања и расположења човека. Ова стања се као последице јављају спонтано, а не као непосредни ефекат деловања узрочне ситуације.

- (116) Peut-être *à cause des ombres* sur son visage, il avait l'air de rire. (ETR, 94)

Можда *због сенки* на његовом лицу изгледало је као да се смеје. (СТР, 59)

- (117) Ce que le petit prince n'osait pas s'avouer, c'est qu'il regrettait cette planète bénie *à cause, surtout, des mille quatre cent quarante couchers de soleil* par vingt-quatre heures ! (PP, 57)

Мали принц се није усуђивао да сам себи призна да је за том блаженом планетом жалио највише *због оних хиљаду четресто четрдесет сунчевих залазака* за двадесет четири сата! (МП, 46)

У свим овим примерима конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen} уводи се узрок типа разлог. Разлог потпомаже и делује, али никада не представља директни, непосредни узрок последичне ситуације (Ковачевић 1988а: 141–142).

У језику – како у говорном тако и у писаном – често се меша употреба предлога *због* и *услед*⁵⁷, који се у начелу могу сматрати синонимима. Генитивске конструкције са овим предлозима означавају „појам који је изван сфере агенса и индиректно изазива неко психолошко или физиолошко стање у човеку, или неку његову акцију” (Антонић у: Пипер и др. 2005: 167). Обема конструкцијама означава се узрок типа разлог, уз напомену да се у оквиру синтаксичког модела УСЛЕД + N_{Gen} узрочним јединицама обележавају различите ситуације или околности за које се везују спонтане последице (Kovačević 1988a: 143).

- (118) Je questionnai l'écrivain russe sur sa méthode de travail et m'étonnai qu'il ne fît pas lui-même ses traductions, car il parlait un français très pur, avec un soupçon de lenteur, à cause de la subtilité de son esprit. (TF, 11)

Питао сам тог руског писца како ради и зачудио сам се што своја дела не преводи сам јер француски говори веома правилно, једва нешто успореније *услед истанчаности свога духа*. (ФЗ, 7)

Проблематику која се тиче разлике између предлога *због* и *услед* подробније разматра И. Грицкат (1957). Она наводи примере у којима ова два предлога могу равноправно да се употребљавају, будући да то допуштају њихове семантичке вредности (*Није дошао због / услед болести*), али исто тако напомиње да предлог *услед* може да стоји само уз именице које означавају неко стање или ситуацију, чак и у ширем смислу, тј. фигуративном значењу: *услед болести грла, услед болесног грла, услед јаког сунца, услед претераног пића*, итд. Ово потврђује и наведени пример 118. (*услед истанчаности свога духа*). Важно је истаћи и следећу дистинкцију између двају предлога: у позицији централног дела синтагме са узрочним значењем уведене предлогом *због* може се наћи и особа (примери 114 и 115), што није случај са предлошко-падежном конструкцијом уведеном везником *услед*.

Генитивском конструкцијом са предлогом *услед* увек се означава нешто што је актуелно у тренутку када се реализује последица (Грицкат 1957: 237). Стога се не може рећи *Затворено услед инвентара*, већ *Затворено због инвентара*. Конструкција *услед инвентара* би упућивала на стање хаоса од

⁵⁷ Предлог *услед* се у савременом језику често користи у формалнијим комуникативним ситуацијама.

којег се затварају врата, као нпр. *Затворено услед промаје* (Грицкат 1957: 238). Предлог *због*, дакле, означава каузалност у ширем смислу, за разлику од предлога *услед* који „исказује у јачој мери оно специфично значење, које бисмо могли назвати значењем природне, непосредне, логичне узрочности” (Грицкат 1957: 238). Стога предлог *услед* увек може бити замењен предлогом *због*, али обрнута ситуација није увек могућа.

Коначно, додајмо да се овим предлогом најчешће исказују неутралне околности или неповољни узроци.

– ИЗ + N_{Gen}

- (119) Ils ont dû se rejoindre en bas de la côte, mais n’ont pas voulu dire adieu ensemble *à cause des convenances*. (ADS, 249)

Мора бити да га је сачекала доле, на обали, али *из пристojности* нису хтели да се заједно опросте. (ЈСЉ, 244)

- (120) Dans les premiers jours où elle était à l’asile, elle pleurait souvent. Mais c’était *à cause de l’habitude*. (ETR, 12)

Првих дана у дому често је плакала. Али било је то *из навике*. (СТР, 7)

- (121) Mais toujours la pensée de l’absente était indissolublement mêlée aux actes les plus simples de la vie de Swann [...], comme ces initiales de Philibert le Beau que dans l’église de Brou, *à cause du regret qu’elle avait de lui*, Marguerite d’Autriche entrelaçait partout aux siennes. (ADS, 144)

Али мисао о Одетиној одсутности била је увек нераздвојно присутна и у најпростијим радњама у Свановом животу [...], попут оних иницијала Филибера Лепог које је цркви у Бруу, *из жалости за њим*, Маргерита Аустријска испреплетла свуда са својима. (ЈСЉ, 142)

Овим конструкцијама означава се активни (Ивић 1954а: 79, Ивић 1954б: 188), односно унутрашњи узрок (Пипер 2005), тј. стимулатор (Ковачевић 1988а). Именицом у генитиву именује се појам који подстиче реализацију последице – најчешће је реч о унутрашњим побудама и различитим психолошким стањима. Последица је увек нека вољна, свесна радња, али истовремено и спонтана (Ковачевић 1988а: 109).

У наведеним примерима узрок типа стимулатор означен је именицама *пристойност* и *навика* (примери 119 и 120), којима се упућује на облике

понашања, као и именица *жалост* која припада категорији осећања (пример 121). Узрок, дакле, припада сфери агенса лица и представља покретачку снагу за неку његову акцију, тј. последицу.

– каузална клауза уведена везником ЗАТО ШТО

- (122) Dans la rue, à cause de ma fatigue et aussi parce que nous n'avions pas ouvert les persiennes, le jour, déjà tout plein de soleil, m'a frappé comme une gifle. (ETR, 77)

На улици, *зато што сам био уморан*, а и зато што нисмо отварали капке на прозорима, дан, већ препун сунца, деловао је на мене као шамар. (СТР, 48)

– каузална клауза уведена везником КАКО

- (123) À cause de la distance entre les grilles, les visiteurs et les prisonniers étaient obligés de parler très haut. (ETR, 115)

Како су решетке биле далеко једна од друге, посетиоци и затвореници морали су да говоре врло гласно. (СТР, 71)

Каузалне клаузе уведене општеузрочним везницима јављају се као семантички еквиваленти, претпостављамо, из стилских разлога. О овим синтаксичким средствима за исказивање узрочних значења биће више речи у потпоглављу посвећеном зависносложеним реченицама.

4.2.2. Предлошки израз GRÂCE À

Конструкцијама са предлошким изразом *grâce à* најчешће се упућује на присуство повољног узрока, који је означен именичком синтагмом уведеном овим предлошким изразом. Другим речима, узрочна ситуација је позитивна околност која најчешће доводи до реализације позитивне последице.⁵⁸

⁵⁸ Битно је нагласити да конструкције уведене предлошким изразом *grâce à* могу да имају и инструментално значење, у зависности од лексичког значења именице која му следи, нпр:

Le cinquième jour, toujours grâce au mouton, ce secret de la vie du petit prince me fut révélé. (PP, 31)

Петог дана, *опет захваљујући овци*, открио сам тајну о животу малог принца. (МП, 24)

У овом и сличним примерима, значење узрока и средства се преплићу. Овде бисмо се сложили са констатацијом М. Радовановића да се „značenje sredstva, odnosno

Најфреквентнији семантички еквивалент конструкције уведене предлошким изразом *grâce à* у српском језику је датив уз предлог глаголског порекла *захваљујући*.

– ЗАХВАЉУЈУЋИ + N_{Dat}

- (124) *Grâce à la vertu de ces paroles* intérieures, elle rejetait fièrement en arrière ses épaules détachées de son buste. (ADS, 186)
Захваљујући дејству тих речи, изговорених у себи, она је поносито забацивала рамена, која су јој се издвајала од погрсја. (ЈСЈ, 184)
- (125) La perspective des maisons s'estompa derrière un voile d'eau – et *grâce à cette odeur*, on pouvait se croire dans une grande ville, le soir, sous une pluie d'automne. (TF, 124)
Низ оних кућа је кроз водену завесу добио некако разливен изглед, а *захваљујући томе мирису*, човек је могао поверовати да се налази у неком великом граду, из вечери, под јесењом кишом. (ФЗ, 78)
- (126) C'est à ce moment-là, en marchant vers elle, que j'eus cette intuition: elle n'avait plus rien de nouveau à m'apprendre sur la France, elle m'avait tout raconté et, *grâce à mes lectures*, j'avais accumulé des connaissances plus vastes peut-être que les siennes. (TF, 167)
И управо сам у том тренутку, идући према њој, схватио: она нема више ништа ново да ми прича о Француској; све ми је испричала, а *захваљујући читању*, ја сам сакупио знања можда и већа од њених. (ФЗ, 103)

Овим синтаксичким моделом исказује се узрок разлог (Kovačević 1988a: 163), при чему се упућује на присуство позитивне околности означене именицом у дативу. Овом конструкцијом обележавају се, дакле, позитивни узроци, који доводе до реализације позитивне последице.

У прилог претходно изреченим тврдњама наводимо и следећи пример из српског дела корпуса:

- (127) Тако је почео мој послератни живот илегалног преводиоца *захваљујући*, без сумње, *заузимању другарице министар*. (ЈАГ, 119)

instrumenta može, u krajnjoj liniji, na logičkom planu posmatranja interpretirati u osnovi „kauzalnim” terminima tipa „izazivač”, „prouzroковач” i sl.” (Radovanović 1977: 141).

Ainsi commença après guerre ma vie de traductrice clandestine, sans doute *grâce à l'intérêt que m'avait porté la camarade ministre*. (DLN, 109)

Овде се именицом у дативу уведеном предлогом *захваљујући* означава позитиван узрок (*заузимање другарице министар*) који се везује за позитивну последицу (*почетак преводилачке активности агенса*). Напоменимо да се у овом примеру конструкцијом ЗАХВАЉУЈУЋИ + N_{Dat} обележава узрок критериј, тј. спољашњи подстицај (Kovačević 1998a: 136).

Ове синтаксичке структуре сличне су онима са негативном последицом, које су у француском језику обично уведене предлошким изразом *à cause de*, а у српском предлогом *због*, уз напомену да је овде – поред узрочног – присутно и омогућивачко начинско значење.

У нашем корпусу забележили смо само један пример у којем се предлошким изразом *grâce à* уводи негативна околност, те се у том случају као семантички еквивалент у српском језику јавља генитив са предлогом *због*:

– ЗБОГ + N_{Gen}

- (128) Il se plaisait à pousser de plus en plus loin ses imaginations mauvaises, parce que, *grâce aux perfidies* qu'il prêtait à Odette, il la détestait davantage. (ADS, 150)

Уживао је у томе да иде што даље у ономе што је злурадо замишљао, пошто ју је, *због покварености* коју јој је приписивао, мрзео још више. (ЈСЈ, 148)

За разлику од модела *захваљујући* + N_{Dat} који се везује за повољну последицу⁵⁹, у овом и сличним примерима појмом у генитиву се именује негативан узрок који изазива нежељену последицу.

Упоредимо претходни пример са следећим, забележеним у српском делу корпуса:

⁵⁹ Употребљена иронично, конструкција *захваљујући* + N_{Dat} може да упућује на негативан узрок, а самим тим и неповољну последицу, нпр. *Захваљујући неспособности руководства*, предузеће је у милионским дуговима.

- (129) Сваки је знао да у том њиховом животу има нешто што одолева свакој стихији и што *због несхватљивог склада својих облика и невидљиве, мудре снаге својих темеља* излази из сваког искушења неуништиво и непромењено. (НДЋ, 374)

Tous savaient qu'il y avait dans leur vie quelque chose qui résistait aux éléments et qui, *grâce à l'insaisissable harmonie de ses formes et à la force invisible et sage de ses fondations*, sortait de chaque épreuve intact et inchangé. (PSD, 88)

Овај пример је посебно интересантан будући да се генитивом са предлогом *због* овде уводи позитиван узрок, при чему семантичка компонента „позитивности узрока” није експлицитно исказана, већ се до ње долази дубљом анализом наведене реченице. Према нашем тумачењу, управо захваљујући неуништивом складу облика и снаге, агенс успешно превазилази сва искушења. На тај начин се реализује и позитивна последица.

4.2.3. Предлошки израз *À FORCE DE*

Овај предлошки израз може да уведе допуне номиналног и инфинитивног типа. У нашем корпусу забележили смо само примере у којима се инфинитив јавља као допуна.

Конструкцијама уведеним овим предлошким изразом означава се узрок који се редовно понавља и/или дуго траје⁶⁰. Могућности превођења на српски језик су разноврсне и практично их је немогуће систематизовати. Навешћемо два примера ових структура у којима се као корелативне структуре у српском језику јављају каузална клауза уведена везником *како* (пример 130) и глаголски прилог садашњи (пример 131).

- (130) *À force de vivre avec lui*, seuls tous les deux dans une petite chambre, le vieux Salamano a fini par lui ressembler. (ETR, 45)

Како већ дуго живи с њим, обојица сами у једној собици, стари Саламано је најзад почео и да личи на њега. (СТР, 28)

- (131) Il fait tout pour ressembler à sa réputation, afin de ne décevoir personne. *À force de vouloir grossir son press-book*, il est devenu, petit à petit, une caricature de lui-même. (ADT, 19)

⁶⁰ У речницима *Le Nouveau Petit Robert* и *Le Petit Larousse illustré* наведено је да се предлошким изразом *à force de* у случајевима када му следи инфинитив означава понављање и интензитет (NPR: 948, PLI: 470).

Марк чини све да би био на висини своје репутације, да никога не разочара. *Све настојећи да напавирчи што дебљи прес-бук*, временом је, мало-помало, постајао карикатура самога себе. (ЈТТ, 14)

У наведеним реченицама временским прилозима *дуго* и *све*⁶¹ наглашава се дуго трајање радње која представља узрочну ситуацију. Поред тога, у семантичком садржају глагола *настојати* (пример 131) садржана је компонента дуративност.

Ово запажање се потврђује и у примерима ексцерпираних из српског дела корпуса, где су заступљене одређене временске одреднице које реферишу о радњама или стањима која су дуго трајала и редовно се понављала:

- (132) *Гледајући све то, из дана у дан, из године у годину*, наш свет је почео да губи рачун о времену и стварним намерама градитеља. (НДЋ, 360)

À force d'observer tout cela, de jour en jour, d'année en année, les gens commencèrent à perdre la notion du temps et à oublier les véritables intentions du bâtisseur. (PSD, 65)

- (133) У Београду их је венчао рабин, не онај који је мајку превео на јеврејску веру пре рата, већ неки други, млађи, премда човек никада не може да буде сигуран када су рабини у питању, рекао сам Доналду, јер им се *од непрекидног* читања збрчка лице. (МА, 57)

Un rabbin les avait mariés à Belgrade, pas celui qui avait converti ma mère au judaïsme avant la guerre, mais un autre, plus jeune, bien que l'on ne puisse jamais être sûr quand il s'agit des rabbins, ai-je dit à Donald, car *à force de lire sans cesse* leur visage se ratatine. (APP, 50)

У наведеним примерима то су израз *из дана у дан* и придев *непрекидан*.

4.2.4. Предлошки израз *FAUTE DE*

Предлошким изразом *faute de* упућује се на недостатак нечега, што потврђују и његова речничка одређења: « *par manque de* » – у *недостатку* (NPR: 898, PLI: 447):

⁶¹ Прилог *све* овде је употребљен у значењу „увек, свакад, стално, непрестано” (РМС: 1198).

- (134) Il n'a pas pu partir en voyage, *faute d'argent*.⁶²
 Није могао да отпутује *због недостатка новца / зато што није имао довољно новца*.
- (135) *Faute de place*, ils sont restés debout.⁶³
Како није било места / у недостатку слободних места, остали су да стоје.

Конструкција уведена овим предлошким изразом има узрочно значење. У следећем примеру у позицији конституента којим управља овај предлошки израз налази се прилог:

- (136) Certaines fenêtres du théâtre avaient été brisées et bouchées, *faute de mieux*, avec des pans du décor en contreplaqué. (TF, 87)
 На позоришту су неки прозори били разбијени, па у *недостатку бољег* затворени комадима декора од шперплоче. (ФЗ, 54)

Када предлошки израз *faute de* уводи допуну номиналног типа, увек је реч о именици без детерминатора:

- (137) Alors, *faute de patience*, comme j'avais hâte de commencer le démontage de mon moteur, je griffonnai ce dessin-ci. (PP, 18)
 И тако, *како више нисам имао стрпљења* и како ми се журило да почнем да растављам мотор, ја нашарах овај цртеж. (МП, 12)

Као семантички еквиваленти предлошког израза *faute de* у српском језику јављају се конструкција **У** + **N_{Loc}** (*у недостатку*), у примеру 136, и каузална клауза уведена везником **КАКО** са глаголом *имати* у негираној форми, у примеру 137.

Упркос изузетно малом броју примера које смо забележили, а узимајући у обзир и лексикографска одређења предлошког израза *faute de*, можемо да закључимо да се овим конструкцијама увек уводи индиректни узрок типа разлог. Специфичност овог подтипа узрока разлога (Kovačević 1988a: 145) састоји се у томе што се узрочном јединицом увек исказује недостатак нечега, те она може да доведе до немогућности реализовања

⁶² Пример је преузет из француског речника *Le Nouveau Petit Robert*.

⁶³ Пример је преузет из француског речника *Le Petit Larousse illustré*.

последнице (пример 134), односно може да проузрокује последницу супротну од очекиване (примери 135, 136. и 137).

4.2.5. Предлошки израз *DU FAIT DE*

Овај предлошки израз није типичан за књижевни стил, што објашњава чињеницу да смо у нашем корпусу забележили свега три примера његове употребе (један у француском делу корпуса, а два у српском).

Као семантички еквивалент конструкције *du fait de* + SN у српском језику јавља се конструкција **ЗБОГ** + N_{Gen}:

- (138) Odette était sur le point de partir en voyage, – c'était après quelque petite querelle dont il choisissait le prétexte, qu'il se résolvait à ne pas lui écrire et à ne pas la revoir avant son retour, donnant ainsi les apparences, et demandant le bénéfice d'une grande brouille, qu'elle croirait peut-être définitive, à une séparation dont la plus longue part était inévitable *du fait du voyage* et qu'il faisait commencer seulement un peu plus tôt. (ADS, 156)

Ако се Одета спремила да пође на неко путовање – он би се после неке ситне заваде, коју би узео као повод, одлучио да јој не пише и да је не посети све док се она не врати, дајући тако привид велике заваде – коју ће она можда сматрати коначном и из које би он извукао неку корист – једноме растанку који би највећим делом био неизбежан већ и *због самог њеног путовања* и који је он само започињао нешто мало раније. (ЈСЈ, 154)

Што се тиче примера из дела корпуса на српском језику, поред генитива са предлогом **ЗБОГ** (пример 139), забележили смо и конструкцију **УСЛЕД** + N_{Gen} (пример 140), чији семантички еквивалент у француском језику представља именичка синтагма уведена предлошким изразом *du fait de*.

- (139) Коста Баранац, који је највише пострадао, *због своје сувише дрске спекулације са шљивама*, није преживео ту зиму. (НДЋ, 374)
Kosta Baranac, qui avait subi les plus grosses pertes *du fait de ses spéculations éhontées sur les prunes*, ne survécut pas à l'hiver. (PSD, 88)
- (140) Цене које су прошле јесени скочиле, *услед присуства толике војске*, остале су непромењене. (НДЋ, 486)

Les prix qui, l'automne précédent, avaient fait un bond *du fait de la présence de tant de troupes*, se stabilisèrent. (PSD, 261)

С обзиром на веома мали број примера ових конструкција у нашем корпусу и на немогућност извођења валидних закључака, у овој студији се нећемо детаљније бавити предлошким изразом *du fait de*. Нагласићемо само да је у питању каузално маркиран предлошки израз којим се, судећи по нашим малобројним примерима, уводи узрок типа разлог. У сваком случају, оно што можемо са сигурношћу да констатујемо јесте да се конструкцијом уведеном овим предлошким изразом обележава узрок којим се упућује на неко чињенично стање.

За разлику од предлога, сви анализирани предлошки изрази су контекстуално неусловљени, односно каузално маркирани. Конструкцијама чији је конститутивни део везнички израз *à cause de* и којима се означава неповољан узрок у српском језику углавном одговарају генитивне конструкције са предлогом *због* и, знатно ређе, са предлогом *услед* – обема конструкцијама се исказује узрок разлог. Најфреквентнији семантички еквивалент конструкција уведених везничким изразом *grâce à* јесте датив са предлогом *захваљујући*, којим се најчешће упућује на повољан узрок и којим се исказује узрок разлог или, ређе, критериј. У конструкцијама овог типа постоји интерференција каузалног и инструменталног значења. Специфичност предлошког израза *à force de* огледа се у томе што он може да оствари синтаксичко-семантички однос како са именичким допунама тако и са допунама инфинитивног типа. Каузалним конструкцијама са овим предлошким изразом означава се узрочна ситуација која се редовно понавља и која често дуго траје. Када је реч о српском језику, тешко је систематизовати њима еквивалентне конструкције – у нашем корпусу то су каузалне клаузе или глаголски прилог садашњи. Међутим, интересантно је да се у српском језику увек јављају временске одреднице којима се указује на дуго трајање узрочне ситуације. Конструкције са предлошким изразом *faute de* углавном упућују на неки недостатак. У оквиру њихових семантичких еквивалената у српском језику, које је такође практично немогуће систематизовати, увек се јављају лексеме које упућују на негацију или недостатак, било да је у питању негирани глагол или, рецимо, конструкција у *недостатку*. Овим конструкцијама увек се уводи узрок типа разлог. Коначно, најмање заступљен у нашем корпусу, предлошки израз *du fait de* има за

семантичке еквиваленте у српском језику генитивне конструкције са предлозима *због* и *услед* којима се означава узрок разлог.

4.3. Реченица

У овом потпоглављу разматраћемо међуреченичне каузалне односе, тј. изражавање семантичке категорије каузалности на нивоу сложене реченице, са циљем утврђивања сличности и разлика између француског и српског језика.

Као што смо већ истакли, каузалност је релациона категорија будући да представља однос између најмање двају елемената. Како наводи К. Милошевић (1986а: 281), „у каузалне односе ступају првенствено *ситуације*, тј. *догађаји*, а не предмети, па се као примарно, тј. најадекватније језичко средство њихове репрезентације може сматрати *сложена реченица*, тј. комплексни исказ”.

Опште је познато да се сложена реченица састоји од две или више простих или простопроширених реченица које су међусобно повезане смислом или/и синтаксичким функцијама (Стевановић 1989: 777). Уколико свака од тих простих реченица може да стоји самостално, односно уколико су синтаксички независне једна од друге, такву сложену реченицу зовемо *независносложена* или *напоредносложена реченица*⁶⁴. Однос међу овим простим реченицама назива се *паратакса*. Када је једна проста реченица у потпуно зависном односу од друге, реч је о *зависносложеној реченици*, а однос међу простим реченицама познат је као *субординација* или *хипотакса*. Ове врсте односа могу се остварити и у француском и у српском језику.

У оквиру независносложених реченичних структура, на основу начина удруживања простих реченица у сложену, у оба посматрана језика разликују се два типа реченица: *јукстапониране*, односно *асиндетске* (у питању су реченице које се нижу једна уз другу, без посредства везника, али уз одређене интерпункцијске знаке) и *координиране*, тј. *синдетске* (реченице које се међусобно повезују координативним везницима).

Дакле, јукстапозиција, координација и субординација представљају начине удруживања простих реченица у сложену реченицу као већу језичку јединицу. Координација и субординација се, у начелу, разликују од јукстапозиције по присуству везника. Са друге стране, може се рећи да се

⁶⁴ Пипер и Клајн (2013: 468) користе термин *напоредносложена реченица* који означава независносложене реченичне структуре.

субординиране структуре супротстављају координираним и јукстапонираним – критеријум који овде треба узети у обзир јесте статус реченица.

Међу овим поступцима, свакако се истиче субординација као типичан синтаксички поступак за изражавање каузалности, пре свега захваљујући бројним узрочно маркираним везницима. Али, није редак случај да се овај тип релације искаже и посредством координираних и јукстапонираних структура. Како би се каузални односи препознали у језичким конструкцијама, од пресудног значаја је „закључивање на основу знања о појавама ванлингвистичке стварности – и њиховим односима – стварним или могућим” (Милошевић 1986а: 281). Улога логичког закључивања у идентификацији каузалних односа између појава о којима је реч је већа уколико је допринос конкретних језичких средстава мањи.

4.3.1. Независносложене реченице

Каузална зависност може се исказати и у оквиру независносложених реченица. Реч је о имплицитном модалитету изражавања каузалности који има веома важну улогу на стилском нивоу. Овај поступак исказивања каузалних односа најзаступљенији је у књижевним текстовима у којима се приказују међуљудски и друштвени односи на основу искуства и знања о њима (Милошевић 1986а: 282).

Пре свега, овде је важно истаћи разлику између функционалне (синтаксичке) и смисаоне (семантичке) зависности простих реченица у оквиру сложене. Када је реч о простим, односно простопроширеним реченицама које су у напоредном односу, оне су на синтаксичком плану међусобно равноправне и могу бити самостално употребљене, будући да не зависе једна од друге. Међутим, на семантичком плану ове реченице се никако не могу сматрати апсолутно независним једна од друге, што је условљено њиховим смислом, значењем (Стевановић 1989: 777).⁶⁵ Наиме, повезивањем простих или простопроширених реченица у сложену износи се

⁶⁵ Како наводи М. Стевановић, „самосталност напоредних реченица треба правилно схватити [...]. Њихова независност је у томе што оне не објашњавају, не одређују, нити допуњавају оно што се износи у другим реченицама с којима су везане. [...] Оно што се у њима износи на неки начин ипак стоји у међусобној вези, било да једно из другог проистиче, да једно друго условљава, да једно друго изазива, да се врши у исто време или узастопно једно за другим, на истом месту, од истог једног или истог већег броја субјеката (одн. проузроковача) или на истим објектима. [...] А све су те посебне реченице у једној сложеној везане и посебном интонацијом” (Стевановић 1989: 777–778).

целовита сложена мисао (Стевановић 1989: 779, Silić & Pranjković 2005: 321). Уколико би се ове реченице издвојиле из сложене реченице, као веће језичке целине, њихово значење би се потпуно променило услед изостављања логичко-семантичког односа који је иначе имплицитно исказан на нивоу сложене реченице.

Анализом језичких средстава у књижевним изворима који чине наш корпус уочили смо велику заступљеност каузалних односа између различитих ситуација и догађаја на нивоу независнослужених реченичних структура. Приликом ексцерпираниа примера релевантних за наше истраживање, а у одсуству каузално маркираних језичких средстава, у знатној мери смо се руководили и знањима о појавама ванлингвистичке стварности, која су заснована на општем или индивидуалном искуству, а не само текстом.

4.3.1.1. Јукстапониране реченице

Као посебан тип независнослужених структура, *јукстапониране* или *асиндетске реченице* представљају један од начина имплицитног изражавања семантичке категорије каузалности.

М. Гревис (Grevisse 2001: 365) дефинише јукстапозицију као имплицитну координацију (фр. *coordination implicite*). Пипер и Клајн (2013: 521) дају следећу дефиницију асиндетских реченица: то су „сложене реченице у којима се веза међу предикацијским деловима исказује, пре свега, интонацијски, редоследом предикацијских делова и њиховим лексичко-семантичким саставом као и усклађеношћу граматичких категорија у предикацијским деловима сложене реченице”.

За овај поступак удруживања простих реченица у сложену карактеристично је одсуство везника. Како констатује С. Кордић, „povezivanje rečenica bez upotrebe veznika starije je od povezivanja s veznicima. Ono je posebno karakteristično za razgovorni jezik” (Kordić 2008: 190). Такође, Пипер и Клајн (2013: 521) истичу да су асиндетске реченице „обично експресивније од синдетских, и чешће се употребљавају у усменој комуникацији и разговорном стилу, или у књижевноуметничком стилу, него у научном или административном стилу”. С друге стране, М. Ковачевић истиче да се јукстапозиција, по правилу, везује само за књижевни стил (Kovačević 1988a: 102).

Посредством јукстапонираних реченичних структура, семантичка категорија каузалности може да се означи на два начина, у зависности од редоследа којим се наводе информације.

Први тип јукстапонираних реченица формира се по следећем моделу: клауза у антепозицији описује неки догађај или стање, док њој постпонирана клауза објашњава појаву приказану у претходној клаузи, односно има функцију прилошке одредбе за узрок.

- (141) Je le connais un peu, *nous avons des amis communs*. (ADS, 43)
Познајемо се помало, *имамо заједничких пријатеља*. (ЈСЈ, 43)
- (142) Nous ne pouvons pas nous voir demain soir, *il y a un souper chez les Verdurin*. (ADS, 136)
Нећемо се моћи видети сутра увече, *Вердиренови приређују вечеру*. (ЈСЈ, 133)
- (143) J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé : *je n'aime pas le dimanche*. (ETR, 36)
Помислио сам да је недеља и то ми баш није било пријатно: *не волим недељу*. (СТР, 22)

Синтаксички поступак јукстапозиције може да се реализује не само између простих реченица у оквиру сложене реченичне структуре, већ и између потпуно независних реченица које су одвојене тачком, а међу којима такође може да постоји узрочно-последични однос. Аутори се опредељују за овакву организацију реченица, односно идеја, како би постигли додатне уметничке ефекте. Тачније, употребом тачке посебно се наглашава пауза међу реченицама, да би се другом реченицом имплицитно увео узрок ситуације исказане првом реченицом:

- (144) Je lui ai demandé si on pouvait éteindre une des lampes. *L'éclat de la lumière sur les murs blancs me fatiguait*. (ETR, 17)
Запитао сам га да ли се нека сијалица може угасити. *Замарао ме је сјај светлости по белим зидовима*. (СТР, 10–11)
- (145) Peut-être faudrait-il que nous vivions séparés. *La vie à deux, c'est trop usant*. (ADT, 185)
Можда не би требало да живимо заједно. *Живот удвоје превише је напоран*. (ЈБТТ, 135)

Наведене јукстапониране реченичне структуре у говору су раздвојене на прозодијском плану (паузама и одговарајућом интонацијом), а у писању одређеним знацима интерпункције – у нашем корпусу то је најчешће тачка (примери 144. и 145), али се појављује и запета (примери 141. и 142), као и две тачке (пример 143)⁶⁶. А. Назаренко (Nazarenko 2000: 107) скреће пажњу на чињеницу да ови интерпункцијски знаци, иако су семантички неутрални, имају различиту функцију. У примерима у којима су реченице раздвојене тачком (модел *P1. P2*) друга реченица следи као објашњење првој. На питање *Зашто P1?* Може се одговорити *Зато што P2*. Реченице могу и да промене редослед, а да притом не буде нарушена каузална интерпретација.

Са друге стране, у исказима типа *P1: P2* друга реченица не уводи фактички (фр. *cause factuelle*), већ енунцијативни узрок (фр. *cause énonciative*), који се манифестује на плану дискурса, односно представља оправдање тврдње исказане првом реченицом. Каузални однос између ових клауза могао би експлицитно да се означи прилошким изразом *en effet* (Nazarenko 2000: 107), којим се такође, као и двома тачкама, уводи објашњење, односно допуна претходне реченице:

- (143a) J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé. *En effet*, je n'aime pas le dimanche.

Важно је да напоменемо да коришћење две тачке, за разлику од запете и тачке, упућује на експлицитно увођење каузалне информације.

Сви наведени примери могу да се преформулишу коришћењем неког експлицитног знака хипотаксе, тј. неког каузално маркираног везника, чиме се лако доказује да међу њима постоји каузални однос.

- (141a) Je le connais un peu, *nous avons des amis communs*.
 → Je le connais un peu *car nous avons des amis communs*.
 Познајемо се помало, *имамо заједничких пријатеља*.
 → Познајемо се помало *jер имамо заједничких пријатеља*.

- (143b) J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé : *je n'aime pas le dimanche*.

⁶⁶ А. Назаренко (Nazarenko 2000: 107) наводи и тачку са запетом као интерпункцијски знак који може да раздваја две јукстапониране клаузе. Међутим, сличне примере нисмо забележили у нашем корпусу.

→ J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé *parce que je n'aime pas le dimanche.*

Помислио сам да је недеља и то ми баш није било пријатно: *не волим недељу.*

→ Помислио сам да је недеља и то ми баш није било пријатно *зато што не волим недељу.*

Забележили смо и примере тропредикатских сложених реченичних структура у којима се клаузе такође удружују синтаксичким поступком јукстапозиције, нпр:

- (146) Ils entrèrent sans avoir à frapper, *la porte était ouverte, on attendait les invités.* (TF, 130)

Нису морали да куцају, *врата су била отворена – очекивали су госте.* (ФЗ, 82)

У овом примеру друга реченица (*Врата су била отворена*) представља узрок ситуације исказане првом реченицом (*Нису морали да куцају*), док трећа реченица (*Очекивали су госте*) уводи узрок ситуације исказане другом реченицом.

Други тип јукстапонираних реченичних структура, знатно заступљенији у нашем корпусу од претходног, представљају примери двопредикатских сложених реченица у којима ситуација исказана реченицом у антепозицији представља узрок догађаја или стања означеног њој постпонираном реченицом.

- (147) *Elle ne connaissait personne, elle n'a parlé à personne.* (ADS, 169)
Није познавала никога, ни са ким није разговарала. (ЈСЉ, 167)

- (148) *Le ciel était vert, je me sentais content.* (ETR, 45)
Небо је било зелено, осећао сам се пријатно. (СТР, 27)

- (149) *Tout d'un coup ses palpitations de cœur redoublèrent de vitesse, il éprouva une souffrance, une nausée inexplicables.* (ADS, 250)
Одједном ти срчани откуцаји удвостручише брзину, он осети бол, неку неодређену мучнину. (ЈСЉ, 245)

- (150) *Elles adorent les chiffres : ça leur plaira.* (PP, 63)

У наведеним реченицама јасно се уочава веза између семантичких категорија темпоралности и каузалности. Тиме се потврђује чињеница да узрок најчешће претходи последици – као у примерима 149. и 150. или је, пак, симултан са њом (примери 147. и 148).

Паузе између ових реченица у писању означене су запетом или, изузетно ретко, двома тачкама, а на прозодијском плану одређеном интонацијом. Употреба запете, којој у говору обично одговара пауза без спуштања гласа, додатно доприноси да се логичка веза између реченица схвати као узрочно-последична. Дакле, у јукстапонираним реченичним структурама прозодија практично преузима улогу конектора.

И ови примери могу да се преформулишу коришћењем неког каузално маркираног везника, чиме се лако доказује да прва реченица има каузалну функцију. На пример:

- (147a) *Elle ne connaissait personne, elle n'a parlé à personne.*
→ *Comme elle ne connaissait personne, elle n'a parlé à personne.*
Није познавала никога, ни са ким није разговарала.
→ *Пошто није познавала никога, ни са ким није разговарала.*

Каузална интерпретација анализираних јукстапонираних реченичних структура условљена је превасходно семантичким садржајем реченица, а други битан фактор је и употреба глаголских времена којима се исказује сукцесивност, односно симултаност узрочне и последичне ситуације. Оба типа јукстапонираних реченица преводе се скоро увек на српски језик истоветним структурама. Један од ретких изузетака представља пример 150, где се у преводу на српски језик јављају реченице координиране везником *па* који упућује на значење временске сукцесије, односно узрочно-последичног односа.

4.3.1.1.1. Јукстапониране реченице са прилогом *tant*

Занимљиво је истаћи чињеницу да у француском језику реченице које су на формалном плану јукстапониране могу да буду истовремено и у зависном односу. А. Назаренко (Nazarenko 2000: 108) ову појаву назива

⁶⁷ У овом примеру везник *па* представља верификатор значења, односно јасно указује на узрочно-последичну везу између две реченице.

имплицитна субординација (фр. *subordination implicite*), будући да изостаје употреба везничких средстава за субординацију.

Реченица која може да се интерпретира као каузална најчешће садржи прилог за количину (нпр. *tant*) и постпонирана је у односу на реченицу која наизглед представља главну реченицу.

- (151) Instinctivement, Charlotte l'évita, *tant cet inconnu ressemblait à un homme sortant de la terre*. (TF, 257)

Шарлота га је по нагону заобишла, *толико је тај непознати личио на човека који израња из земље*. (ФЗ, 158)

- (152) Je frissonnai *tant la tiédeur de cette intimité entrevue me parut tout à coup ancienne et familière*. (TF, 299)

Уздрхтао сам, *толико ми се благост ме једва виђене присности одједном учинила старинска и блиска*. (ФЗ, 184)

- (153) Je me retrouvai dans le climat de ses odeurs automnales, mes narines palpitérent *tant l'arôme amer des feuilles était pénétrant*. (TF, 186)

Обрео сам се усред њихових јесењих мириса, моје ноздрве су их осећале, *толико је опори мирис лишћа био продоран*. (ФЗ, 114)

Каузални однос међу овим реченицама може се лако потврдити додавањем одређених каузално маркираних конектора:

- (153a) Je me retrouvai dans le climat de ses odeurs automnales, mes narines palpitérent *car l'arôme amer des feuilles était pénétrant*.

Обрео сам се усред њихових јесењих мириса, моје ноздрве су их осећале *јер је опори мирис лишћа био продоран*.

У српском језику ове реченице су најчешће преведене идентичним структурама – јукстапонираним реченицама, при чему реченица са каузалним значењем садржи прилог *толико*. У знатно мањем броју примера, као семантички еквивалент јавља се каузална клауза уведена везником *јер*, чиме се додатно поткрепљује тврдња да је реч о каузалном односу.

- (154) Éclairé comme par la lumière de la rampe, à la place nouvelle où il figurait, ce mot de « marbre » qu'il avait perdu la faculté de distinguer *tant il avait l'habitude de l'avoir souvent sous les yeux*, lui était soudain redevenu visible. (ADS, 224)

Осветљена као да је на светлости позорнице, на томе новом месту, та реч „ледене”, коју беше већ изгубио способност да уочи *јер му је тако често бивала пред очима*, одједном му је поново постала видљива. (ЈСЈ, 221)

4.3.1.2. Координиране реченице

Попут асиндетских структура, и координиране реченице представљају један од модалитета имплицитног изражавања семантичке категорије каузалности. И овај начин каузалног повезивања клауза у сложеној реченици нужно је заснован „на уочавању каузалног карактера веза између ситуација, стања или догађаја у *ванлингвистичкој* стварности” (Милошевић 1986а: 284).

У овом потпоглављу наша пажња ће најпре бити усмерена на сложене структуре у оквиру којих су просте реченице између којих је присутан каузални однос повезане везником *et* – као типичним везником за координацију, и на одговарајуће корелативне структуре у српском језику, а затим ћемо размотрити и координиране реченичне структуре са везником *car*⁶⁸.

4.3.1.2.1. Везник *ET*

У одређеном контексту логичко-семантички однос каузалности може да се успостави и између реченица координираних везником *et*.

Погледајмо следеће примере:

- (155) *Le concierge a tourné le commutateur et j'ai été aveuglé par l'éclaboussement soudain de la lumière.* (ETR, 17)
Настојник је окренуо прекидач и мене је заслепео изненадан блесак светлости. (СТР, 10)
- (156) *Le ciel était déjà plein de soleil. Il commençait à peser sur la terre et la chaleur augmentait rapidement.* (ETR, 26)
*Небо је већ било обасјано сунцем. *Почињало је да притиска земљу и* врућина је брзо постајала све већа.* (СТР, 16)
- (157) *J'étais épuisé et je me suis jeté sur ma couchette.* (ETR, 185)

⁶⁸ Типични везници за координацију у француском језику чине малу и затворену групу речи: *et, ni, ou, mais, donc, or* и *car*. У овом раду изоставили смо анализу везника *donc* с обзиром на то да се њиме експлицитно уводи последица.

Био сам исцрпљен и сручио сам се на дрвени кревет. (СТР, 118)

- (158) *J'avais bu près d'un litre de vin et j'avais très chaud aux tempes.* (ETR, 52)

Попио сам готово литар вина и оно ми је ударило у главу. (СТР, 32)

- (159) *Le général de Froberville lui demanda à connaître Mme de Cambremer et il fut obligé de rentrer avec lui dans le salon pour la chercher.* (ADS, 203)

Генерал Де Фробервил га замоли да га упозна са гђом де Камбребер, па је био принуђен да се врати у салон да је потражи. (ЈСЉ, 201)

- (160) *Un instant Swann sentit que son esprit s'obscurcissait, et il pensa à autre chose pour retrouver un peu de lumière.* (ADS, 220)

Сван за тренутак осети да му се памет замрачује, те помисли на друге ствари, да би повратио мало светлости. (ЈСЉ, 217)

Одговарајуће корелативне конструкције у српском језику одговарају саставним реченицама са везницима *и*, *па* и *те*. „Саставни или копулативни односи јављају се међу реченицама чија је садржина, како се то обично каже, истог смера, тј. ситуација означена другом реченицом смисаоно је паралелна са ситуацијом прве реченице или се наставља на њу” (Станојичић и Поповић 2002: 354). Чини се да М. Ковачевић нешто прецизније дефинише ове реченице, наглашавајући да се њима исказују „или смисаоно паралелни, или узастопни или садржаји са односом импликације” (Ковачевић 1998: 13). Према мишљењу С. Кордић, у поступку координације велику улогу имају следећи фактори: 1) значење сваке реченице, 2) логички однос између тих значења и 3) значење везника (Kordić 2008: 190).

Координиране реченичне структуре могу да се интерпретирају каузално само када су испуњени одређени услови. Пре свега, важно је напоменути да је редослед реченица строго утврђен и да одговара логичком редоследу: узрок – последица. Тачније, садржај друге реченице представља последицу онога што је исказано реченицом која јој непосредно претходи. Затим, неопходно је да семантички садржај обе реченице и употребљена глаголска времена буду компатибилни са таквом анализом. Коначно, занимљива је и опаска И. Прањковића да, уколико је у првој клаузи вршилац радње нека особа, онда се у другој клаузи саопштава о стању које представља

результат дате радње. Обрнуто, ако се у првој клаузи саопштава о неком стању, онда је у другој клаузи обично наведена радња која је резултат, односно закључак или последица стања о којем је реч у првој клаузи (Pranjković 1984: 67–68).

Попут радњи, односно стања која се исказују асиндетским структурама, и радње и стања у реченицама координираним везником *et* могу бити истовремена или сукцесивна. Тако су ситуације приказане у двама реченицама симултане у примеру 156 – у обе реченице на француском језику користи се имперфекат, а у српском перфекат глагола несвршеног вида, делимично симултане у примеру 157 – коришћена времена у француском језику су имперфекат и перфекат, а у српском перфекат глагола несвршеног и свршеног вида.

Сукцесивност ситуација присутна је у свим осталим наведеним примерима, кроз комбинације следећих глаголских времена: перфекат – перфекат у оба језика, при чему је у српском језику у обе реченице реч о глаголима свршеног вида (пример 155); плусквамперфекат – имперфекат у француском језику, а у српском перфекат глагола свршеног вида у обе реченице (пример 158); аорист (*passé simple*) у француском, односно перфекат глагола свршеног вида у обе реченице у српском језику (пример 159); аорист (*passé simple*) у француском, такође аорист у српском језику у обе реченице (пример 160). Временска сукцесивност радњи природно произлази из природе односа последице према њеном узроку – најпре се врши радња која представља узрок, а затим њена последица. У примеру 159. сукцесивност двеју ситуација је додатно наглашена везником *na*⁶⁹.

У примеру 160. јавља се везник *me*⁷⁰, који се по правилу користи у писаном језику (Kordić 2008: 190) и чија је употреба најфреквентнија у

⁶⁹ Како истиче С. Кордић, везник *na* подлеже одређеним семантичким ограничењима, односно има значење временске сукцесије или последице (Kordić 2008: 190). Њено мишљење деле и Симић и Јовановић (Симић и Јовановић 2007: 181), као и Силић и Прањковић, који додају да се овај везник често користи и за исказивање узрочно-последичних односа (Silić & Pranjković 2005: 323). М. Стевановић констатује да се саставне реченице чешће везују везником *na* него везником *и* када се другом реченицом изражава последица садржаја исказаног првом реченицом (Стевановић 1989: 785).

⁷⁰ Силић и Прањковић наводе да је везник *me* по општем значењу и функцији сличан везнику *и*, будући да њиме могу да се повезују како реченице са значењем истовремености, тако и оне са значењем временске сукцесије. Међутим, везник *me* је у језику мање заступљен него везник *и* и често се употребљава као стилска резерва том везнику (Silić & Pranjković 2005: 323). Симић и Јовановић подсећају да се овим

примерима саставних напоредних реченица „у којих садржина друге проистиче из садржине прве, као последица из узрока” (Стевановић 1989: 787).

На основу свега наведеног долазимо до закључка да се никако не можемо сложити са ставом који заступају Вагнер и Пеншон, а који се тиче семантике везника за координацију: „координација се остварује помоћу непроменљивих речи које не врше никакву функцију у реченици. Њихова улога се састоји само у томе да означе везу између појмова или елемената које повезују” (Wagner & Pinchon 1962: 430)⁷¹. Константација К. Милошевић да везници *и*, *па* и *те* „имају заједничку семантичку компоненту која се може дефинисати као „настављање”, „развијање”, „резултирање”, тј. „нешто што слиједи након нечега” – у простору или времену” (Милошевић 1986а: 285) може се неоспорно применити и на француски везник *et*. Семантици ових везничких средстава у оба језика нужно се мора приписати значајна улога у означавању каузалних односа између ситуација именованих простим реченицама које се удружују у сложену поступком координације. Уколико се узме у обзир чињеница да временска антериорност узрока у односу на последицу представља иманентно својство каузалних релација, „онда није тешко у семантици поменутих везника и линеарном поретку ситуације „исхода”, односно „посљедице”, – препознати семантичку компоненту која сигнализује „исход”, тј. резултат неке претходне појаве, односно, посљедицу неког догађаја, а, самим тим, и узрочни карактер претходне појаве, која доводи до појаве која јој слиједи” (Милошевић 1986а: 285).

Коначно, желели бисмо да скренемо пажњу на чињеницу да би све координиране структуре које смо анализирали у овом поглављу могле да се схвате и као последичне, у зависности од аспекта са кога се разматрају.

4.3.1.2.2. Везник *CAR*

У граматикама француског језика везник *car* се недвосмислено везује за координиране реченичне структуре (Wagner & Pinchon 1962: 430, Grevisse 2001: 365, Chevalier et al. 2002: 145, Riegel et al. 2006: 527, итд.). Међутим,

везником најчешће указује на неке логичке односе, нпр. узрочно-последични (Симић и Јовановић 2007: 181).

⁷¹ « La coordination s’effectue au moyen de mots invariables qui n’assument pas de fonction dans la phrase. Leur rôle consiste seulement à marquer la liaison des termes ou des membres qu’ils unissent » (Wagner & Pinchon 1962: 430).

иако се традиционално сврстава у категорију координацијских везника, неоспорна је чињеница да је реч о каузално маркираном везничком средству.

Важно је напоменути да се у различитим студијама и научним радовима овај везник најчешће узима у разматрање заједно са преостала два најфреквентнија каузално маркирана везничка средства за субординацију: *parce que* и *puisque*. У том смислу, чини се да П. Шародо и А. Назаренко најбоље расветљавају двојаку природу везника *car*, истичући да се он на синтаксичком нивоу везује за координацију, док на нивоу семантике, заправо, уводи субординирану каузалну клаузу (Charaudeau 1992: 498, Nazarenko 2000: 72).

На синтаксичком нивоу везником *car* се, дакле, остварује координација између двеју простих или сложених реченица. Овај везник „означава реализацију новог говорног чина који је повезан са претходном каузалном релацијом” (Nazarenko 2000: 78)⁷². Са аспекта каузалности, везником *car* се, према томе, попут везника *puisque*, не уводи директно узрок ситуације исказане претходном клаузом (Nazarenko 2000: 75). Овом везнику А. Назаренко приписује статус *аргументативног конектора* (фр. *connecteur argumentatif*), будући да се њиме не уводи фактитивни узрок, већ узрок претходног исказа (Nazarenko 2000: 78).

Поборник оваквог схватања је и М. Рижел који констатује да везник *car* заправо повезује две клаузе, при чему друга представља објашњење (фр. *explication*) или пак оправдање (фр. *justification*)⁷³ садржаја прве реченице (Riegel et al. 2006: 527). Према М. Рижелу, чињеница да се реченицом уведеном везником *car* уводи нови говорни чин који се ослања на говорни чин означен њој антепонираном клаузом објашњава, пре свега, њену фиксирану позицију у сложеној реченици – увек је постпонирана у односу на реченицу са којом је координирана (**Car il n'a pas l'âge requis*, Pierre n'est pas éligible).⁷⁴ Такође, из истих разлога, ова реченица не може да представља

⁷² « Il marque la réalisation d'un nouvel acte de parole, relié au précédent par une relation causale » (Nazarenko 2000: 78).

⁷³ Ф. Бентолила, који је проучавао везник *car* у писаном језику, такође истиче да је фундаментална вредност овог везника да оправда неки исказ (Bentolilla 1986: 111). Овакво схватање заступају и аутори Групе λ-1 (Groupe λ-1 1975: 265).

⁷⁴ Исто схватање заступају и аутори Групе λ-1 који истичу да, насупрот каузалним клаузама уведеним везничким спојевима *parce que* и *puisque*, које могу да се нађу на почетку сложене реченице, везнику *car* увек мора претходити одређени садржај. Ова констатација се односи и на случајеве у којима се везником *car* уводи реченица која је тачком одвојена од претходне реченице (Groupe λ-1 1975: 250).

одговор на питање *Зашто?* (*Pourquoi ?*), нити да стоји у координацијском односу са другом клаузом овог типа или са каузалним клаузама уведеним субординацијским везницима (**Jean était absent car il était malade et car il n'avait pas été autorisé à sortir*) (Riegel et al. 2006: 527). М. Рижел наводи следећи пример како би показао да реченица уведена овим везником није обухваћена негацијом њој антепониране координиране клаузе:

(161) Pierre n'a pas été renvoyé *parce qu'il est l'ami de Jean*.

Пјер није отпуштен *зато што је Жанов пријатељ*.

(162) Pierre n'a pas été renvoyé, *car il est l'ami de Jean*.

Пјер није отпуштен *јер је Жанов пријатељ*.

У примеру 161. износи се констатација да је Пјер отпуштен, али се посебно наглашава да разлог његовог отпуштања није то што је Жанов пријатељ. Насупрот томе, у примеру 162. негација се односи само на прву реченицу, док друга реченица представља њено објашњење (Riegel et al. 2006: 527).

П. Ле Гофик такође истиче да се у савременом француском језику везником *car* означава објашњење садржаја реченице која му претходи, пре него узрок у ужем смислу (фр. *cause proprement dite*), који се везује за *parce que*, или пак оправдање, које је ипак, типичније за *puisque* (Le Goffic 1993: 393).

Према мишљењу Г. Гроса, једна од особености везника *car* јесте да се њиме најчешће оправдава тврдња наведена у претходној реченици (Gross 2009: 330):

(163) Je ne veux pas lui répondre, *car sa question est obscure*.

У овом примеру, реченицом уведеном везником *car* исказују се разлози става који заузима говорник: он не жели да одговори саговорнику јер сматра да је његово питање нејасно. Дакле, овом реченицом се оправдава тврдња, тј. исказ садржан у претходној реченици (*Je ne veux pas lui répondre*). Стога она не представља узрок, разлог или објашњење претходне реченице, већ аргумент који доказује њену валидност (Deléchelle 2002: 106).

Према Гросу (Gross 2009: 331), овде се подразумева да је имплицитно присутан глагол говорења, који је у самој реченици изостављен и који нам заправо потврђује да је говорник присутан:

(163a) Je ne veux pas lui répondre, je dis cela, *car sa question est obscure*.

У оваквој употреби везник *car* је комутабилан са везником *puisque* (Je ne veux pas lui répondre *puisque sa question est obscure*).

Поред ове, Грос наводи још једну, знатно ређу, употребу везника *car* по којој се он приближава везничком изразу *parce que*⁷⁵. У питању је исказивање тзв. експликативног узрока (фр. *cause explicative*), где присуство говорника није неопходно. За разлику од аргументативне каузалне вредности, експликативна каузална вредност је заснована на садржају. Другим речима, садржаји двеју реченица представљају стварне чињенице и између њих је успостављен потпуно објективан узрочно-последични однос, те реченица уведена везником *car* представља прави узрок друге реченице, независно од става говорника или од теме исказа. Овде се, дакле, не успоставља каузална веза између говорних чинова. Као примере овог типа узрока Грос (Gross 2009: 332) наводи различите догађаје у свету и природне појаве:

(164) Il y a eu de nombreux accidents, *car il a plu toute la nuit*.
(*Il y a eu de nombreux accidents, je te dis cela, *car il a plu toute la nuit*.)

(165) Les ours polaires sont en voie de disparition, *car le réchauffement climatique engendre une fonte des glaces*.
(*Les ours polaires sont en voie de disparition, je te dis cela, *car le réchauffement climatique engendre une fonte des glaces*.)

Будући да су исказане каузалне релације у наведеним примерима у складу са објективним законитостима збивања у узрочно-последичној структурираности света, степен импликације говорника је овде практично занемарљив.

У наведеним примерима, *car* се по својој употреби приближава везнику *parce que* који има превасходно експликативну вредност и могуће га је заменити овим везничким изразом:

(164a) Il y a eu de nombreux accidents, *parce qu'il a plu toute la nuit*.

(165a) Les ours polaires sont en voie de disparition, *parce que le réchauffement climatique engendre une fonte des glaces*. (Gross 2009: 332)

⁷⁵ О специфичностима употребе везничких средстава *car* и *parce que* у савременом француском језику, видети у: Поповић 2019.

Везник *car* је, пре свега, елемент писаног језика. Његову функцију у говору преузео је везнички израз *parce que* који се све више користи као синоним везника *car* (Bentolila 1986: 96, Nazarenko 2000: 77). Иако предмет нашег истраживања није разговорни језик, желели бисмо само да скренемо пажњу на чињеницу да се, како наводе А. К. Симон и Л. Деган, у француском разговорном језику овај везник више практично не користи (Simon & Degand 2007: 327). Корпус који се односи на разговорни језик, а којим се поткрепљује ова тврдња ексцерпиран је из базе података сачињене првенствено од интервјуа, медијског дискурса и неформалних разговора. Резултати овог истраживања показују да је у говору везнички израз *parce que* 185 пута учесталији од везника *car*, упркос сличном степену заступљености ових везничких средстава у писаном језику (Simon & Degand 2007: 328).

Семантички еквиваленти:

– каузална клауза уведена везником *JEP*

Занимљива је чињеница да је у нашем корпусу највећи број примера реченица уведених везником *car* (90,4%) преведен на српски језик каузалном клаузом уведеном везником *jer*.

Супротно везнику *car*, у граматикама српског језика везник *jer* се убраја у везнике за субординацију (Стевановић 1989: 890, Станојчић и Поповић 2002: 319, Пипер и Клајн 2013: 513). М. Ковачевић (1998: 129) га назива „општеузрочним” везником, будући да се може употребити за изражавање свих типова узрочних значења. Ово је најфреквентнији везник у савременом језику, у свим његовим функционалним стиливима. У зависности од лексичког суодноса садржаја клауза, њиме се могу изразити различити типови узрочних значења – ефектор, мотив, критериј, разлог, повод (Ковачевић 1998: 129).

Каузалне клаузе уведене везником *jer* показују сличности са њима корелативним структурама у француском језику у погледу њихове позиције у реченици која је фиксирана – увек су постпониране у односу на главну реченицу. Према мишљењу П. Мразовић и З. Вукадиновић, ова блокирана позиција каузалне клаузе уведене везником *jer* произлази из саме природе узрока који се њоме исказује: „ovim subjunktorom se iznosi uzrok koji je sagovorniku najčešće nov, nepoznat, stoga se *jer* rečenice javljaju uvek iza nadređenih” (Mrazović & Vukadinović 1990: 527). К. Милошевић (1986а: 292) и

М. Ковачевић (1998: 129) пак нуде другачије и прихватљивије објашњење: постпонирана позиција клаузе уведене везником *јер* условљена је пореклом овог везника који је настао од релативне заменице.

- (166) Le greffier, qui jusqu'ici tapait régulièrement sur sa machine, a dû se tromper de touches, *car il s'est embarrassé et a été obligé de revenir en arrière.* (ETR, 105)
Писар, који је дотле равномерно куцао на машини, мора да је погрешно дирку, *јер се збунио и био је приморан да се врати напразно.* (СТР, 65)
- (167) Personne ne veut la solitude, *car elle laisse trop de temps pour réfléchir.* (ADT, 111)
Нико не жели самоћу, *јер она оставља и превише времена за размишљање.* (ЈТТ, 78)
- (168) Notre amour est beau *car il est impossible.* (ADT, 122)
Наша љубав је лепа *јер је немогућа.* (ЈТТ, 86)
- (169) D'ailleurs, ce monde qui faisait si peur à Odette ne lui inspirait peut-être pas de grands désirs, *car [...] il était trop éloigné de celui qu'elle connaissait.* (ADS, 76)
Уосталом, тај свет кога се Одета тако плашила није у њој можда ни будио неку велику жељу, *јер је био сувише далеко од онога који је она познавала.* (ЈСЈ, 74–75)
- (170) Il allait les rejoindre n'importe où, quelquefois dans les restaurants de banlieue où on allait peu encore, *car ce n'était pas la saison*, plus souvent au théâtre, que Mme Verdurin aimait beaucoup. (ADS, 42)
Придруживао им се свугде, понекад у ресторанима у околини Париза, куда се још слабо излазило, *јер није још била права сезона*, а чешће у позоришту, које је гђа Вердирен много волела. (ЈСЈ, 42)
- (171) Il m'a appris que son chien était perdu, *car il n'était pas à la fourrière.* (ETR, 73)
Он ми је испричао да је његов пас нестао, *јер га нема у кафиљерији.* (СТР, 45)

Каузалном клаузом уведеном везником *јер* углавном се оправдава тврдња исказана у претходној реченици (примери 166, 167, 168. и 169). Примери 170. и 171. илуструју употребу експликативног узрока: у примеру

170, мала посећеност ресторана у околини Париза представља последицу чињенице да још није била права сезона, а у примеру 171. чињеница да пас није у кафилерији наводи нас на закључак да се изгубио, што одговара узрочном ланцу збивања.

Забележили смо и велики број примера у којима је реченица уведена везником *car*, односно *jep*, употребљена самостално, тј. издвојена је из сложене реченичне структуре, нпр:

- (172) Il bredouillait un peu et paraissait vexé. *Car le roi tenait essentiellement à ce que son autorité fût respectée.* (PP, 41)

Мрмљао је нешто и чинило се да је љут. *Јер, краљ је у првом реду држао до тога да се поштује његов углед.* (МП, 33)

- (173) Не треба мене жалити. *Jep сви ми умиремо само једном а велики људи по два пута:* једном кад их нестане са земље, а други пут кад пропадне њихова задужбина. (НДЋ, 368)

Je ne suis pas à plaindre. Car, nous tous, nous ne mourons qu'une fois, à la différence des grands hommes qui meurent deux fois : la première lorsqu'ils quittent ce monde, la seconde lorsque disparaît leur fondation pieuse. (PSD, 78)

Према мишљењу Е. Валма, у француском језику, тачка која раздваја две реченице односи се само на графички ниво, али не и на семантички; употреба оваквих синтаксичких структура условљена је стилским разлозима (Valma 2004: 101).

Међутим, графички ниво је нужно повезан са интонацијом која прати синтаксичку организацију реченице, као и њену информативну структуру. Употребом тачке на месту где се она не очекује постиже се извесна експресивност. Другим речима, овде се реченица уведена везником *car/jep* интонационо издваја да би се нагласио значај њеног садржаја.

Ову језичку појаву М. Радовановић назива *парцелацијом*, коју дефинише као „*svojevrsno intonaciono i poziciono izdvajanje* (pa, samim tim, i „*isticanje*”) *jezičke jedinice koja na logičkom planu posmatranja iskaza čini koherentnu celinu* (a formalnologički i tradicionalnogramatički *rečenicu*) *sa smisaonom celinom u odnosu na koju se sada intonacijom i pozicijom jezički autonomizuje*” (Radovanović 1990: 118). Да би дошло до поступка парцелације, неопходно је да истовремено буду задовољена два предуслова: интонациони и позициони моменат. Интонационо парцелисање се односи на стављање

одређене језичке јединице у интерјунктурну позицију, док се позициони моменат парцелације остварује постпоновањем дате језичке јединице (Radovanović 1990: 118).

У примерима у којима је реченица уведена везником *car* интонационо и позиционо одвојена од независносложене реченичне структуре везник *car* се најчешће преводи везником *јер* (пример 172), и обрнуто (пример 173). Међутим, дешава се и да приликом превода везник буде изостављен (примери 174 и 175), те се каузални однос остварује посредством јукстапонираних реченичних структура, што би такође могло бити условљено стилским разлозима.

- (174) Cette brève parole provoqua le miracle. *Car soudain, par tous mes sens, je me transportai dans l'instant que le sourire de trois élégantes avait suspendu.* (TF, 185–186)

Овај кратак говор учинио је чудо. *Одједном сам се свим својим чулима пренео у тренутак који су осмесима зауставиле три отмене жене.* (ФЗ, 114)

- (175) Je comprenais qu'Avdotia ne pouvait se permettre un tel abandon que dans l'appartement de ma grand-mère. *Car elle était sûre de ne pas être rabrouée ni mal jugée.* (TF, 34)

Схватио сам да се Авдотја може овако опустити једино у бакином стану. *Била је сигурна да је ту нико неће грдити нити осуђивати.* (ФЗ, 22)

Током анализе дела корпуса који се односи на српски језик приметили смо да се клаузе уведене везником *јер* које су употребљене самостално најчешће преводе реченицом уведенком прилошким изразом *en effet*:

- (176) Отац би желео да му син студира технику или шумарство, а син би хтео да иде на филозофију. *Јер, овај Тома Галус је само својим спољним изгледом налик на оца, а све његове урођене тежње иду у сасвим противном правцу.* (НДЋ, 498)

Le père souhaitait que son fils fasse des études techniques ou de sylviculture, tandis que le fils penchait pour la philosophie. *En effet, ce Thomas Galus ne ressemblait guère à son père que physiquement, ses goûts et ses aspirations le portant au contraire dans une toute autre direction.* (PSD, 280–281)

- (177) Али ако је спољни изглед касабе био миран и непромењен, у духовима су ти догађаји изазвали читаве олује највећих заноса и најдубљих потиштености. *Јер*, као све што се дешавало у свету последњих година, *и то је у касабџи примљено са потпуно супротним осећањима код Срба и код муслимана*. (НДТ, 489)

Mais si la ville, vue de l'extérieur, restait calme et inchangée, ces événements provoquaient dans les esprits de véritables ouragans d'extrême exaltation ou d'abattement profond. *En effet*, comme tout ce qui se passait dans le monde des dernières années, *ces bouleversements furent eux aussi accueillis avec des sentiments tout à fait opposés chez les Serbes et les musulmans*. (PSD, 264–265)

Овим прилошким изразом, попут везника *car*, потврђује се изречени садржај и уводи се неки аргумент, односно објашњење (NPR: 721), те га А. Назаренко с правом назива аргументативним конектором (Nazarenko 2000: 82). *En effet* је најчешће одвојен запетом од остатка реченице. Реченицом уведеном конектором *en effet* у наведеним и сличним примерима уводи се нова информација којом се оправдава тврдња исказана у претходној реченици.

– каузална клауза уведена везничким изразом **ЗАТО ШТО**

У свега неколико примера у нашем корпусу као семантички еквивалент француске реченице уведене везником *car* јавља се каузална клауза уведена сложеним везником *зато што*.⁷⁶

- (178) Les gens parlent *car ils ont peur du silence*. (TF, 176)
Људи говоре *зато што се плаше ћутања*. (ФЗ, 108)
- (179) Et j'allais vivre un début de nuit, le plus extraordinaire de ma vie. *Car Charlotte ne put longtemps mettre la main sur le livre* qu'elle cherchait. (TF, 191)
И тако ћу доживети најдивотније вече у своме животу. *Зато што Шарлота дуго није могла да нађе књигу* коју је тражила. (ФЗ, 117)
- (180) Et moi, je me haïssais! *Car je ne pouvais pas m'empêcher d'admirer ce guetteur de femmes*. (TF, 210)

⁷⁶ О каузалним клаузама уведеним везником *зато што* видети у одељку посвећеном субординираним каузалним реченицама са везничким изразом *parce que*.

А ја сам мрзео себе! Зато што нисам могао себе да спречим да се дивим томе ловцу на жене. (ФЗ, 130)

Независносложене реченице представљају један од модалитета имплицитног изражавања каузалних односа у француском и у српском језику. У оба посматрана језика просте реченице које се налазе у напоредном односу су само на први поглед самосталне. Другим речима, о њиховој аутономности може се говорити само на плану синтаксе, али не и на семантичком нивоу.

У оквиру јукстапонираних реченичних структура забележили смо два модела. Први модел представљају сложене реченице у којима је узрочна ситуација исказана другом реченицом. У оквиру овог модела јављају се и вишечлане (тачније тропредикатске) јукстапониране реченичне структуре. Други модел, знатно фреквентнији, представљају сложене реченице у оквиру којих је узрочна ситуација исказана првом реченицом, док друга реченица означава догађај или стање које произлази из прве, што одговара природном редоследу узрока и последице. У оба модела семантички садржај реченица представља најважнији фактор који доприноси томе да се јукстапониране структуре интерпретирају каузално. Поред тога, велики значај имају и интерпункцијски знаци који раздвајају просте реченице (најчешће запета и две тачке) и који практично преузимају улогу конектора. Коначно, значајна је и употреба глаголских времена, којима се постиже сукцесивност или симултаност узрока и последице. Наведена два модела јукстапонираних реченица су истоветна у француском и српском језику.

Као посебан синтаксички модел у француском језику издвајају се јукстапониране реченичне структуре у којима друга реченица, којом се именује узрочна ситуација, садржи прилог за количину *tant*. Овом моделу у српском језику углавном одговарају идентичне структуре – јукстапониране реченице у којима друга реченица садржи прилог *толико*. Ређе се јављају зависносложене реченице са каузалном клаузом уведеном везником *јер*, чиме се само потврђује постојање каузалног односа.

Велике сличности у посматраним језицима уочавају се и на нивоу координираних реченица у оквиру којих се координација у француском језику остварује везником *et*. Корелативне структуре у српском језику су најчешће саставне реченице са везником *и*, као и са везницима *па* и *те*, који су у нашем корпусу знатно мање заступљени. У овом типу независносложених реченичних структура изузетно је важан редослед

реченица – узрок увек претходи последици. Поред тога, семантички садржај реченица и употреба глаголских времена и овде представљају битне факторе за доношење закључака о заступљености узрочно-последичног односа – узрочна и последична ситуација су најчешће у односу сукцесивности, а могу бити и симултане. Сва три везника у српском језику својом семантиком упућују на резултативност, односно на чињеницу да последична ситуација проистиче из прве реченице, при чему се везником *па* додатно наглашава сукцесивност радњи и/или стања. Везник *те*, типичан за писани језик, показује велике сличности са везником *и*.

Неподударност у језичким системима француског и српског језика уочава се у традиционалној класификацији везника према којој се везник *car* сврстава у везнике за координацију, док везник *jer* као његов најфреквентнији еквивалент у српском језику припада групи везника за субординацију. Упркос овој неподударности на синтаксичком нивоу, са аспекта семантике реченицама са овим везницима недвосмислено се уводи узрочна ситуација, при чему је узрок увек постпониран у односу на последицу. У оба посматрана језика забележили смо и примере где је реченица уведена везником *car*, односно *jer*, одвојена тачком од претходне реченице. Овим интонационим и позиционим раздвајањем, познатим под називом парцелација, наглашава се узрок. Реченицама уведеним везником *car* и њима еквивалентним структурама у српском језику, каузалним клаузама са везником *jer*, најчешће се оправдава садржај исказан у претходној реченици. Знатно ређе ове реченице се употребљавају у функцији исказивања експликативног узрока.

Било да је реч о јукстапонираним или о координираним реченицама, уочавање каузалних односа између догађаја, ситуација и стања засновано је преваходно на знањима која припадају ванлингвистичкој стварности.

4.3.2. Зависносложене реченице са каузалном клаузом

Каузална клауза означава узрок ситуације исказане управним делом зависносложене реченице. У овом делу монографије сагледаћемо везничка средства којима се уводе каузалне клаузе у савременом француском и савременом српском језику, а која испуњавају критеријум фреквентности и релевантности за нашу анализу.

У француској и српској граматичкој литератури овим клаузама није посвећена велика пажња. Углавном се само набрајају најучесталији везници и везнички изрази којима се оне уводе и наводе примери употребе ових клауза.

Пажња је најчешће усмерена на њихове синтаксичке особености, док се знатно ређе говори о типовима исказаног каузалног значења.

М. Гревис (Grevisse 2001: 1640–1644) ове зависне реченице назива адвербијалним каузалним реченицама (фр. *propositions adverbiales de cause*) и наводи главне везнике којима се оне уводе: *comme*, *parce que* и *puisque*. Везник *puisque*, према Гревисовом мишљењу, не уводи прави узрок. Напротив, клауза уведена овим везничким средством представља оправдање изреченог садржаја. Аутор затим само набраја различите везничке комплексе и изразе којима се такође уводи узрок, при чему их не подвргава детаљној анализи већ, углавном, само илуструје њихову употребу низом примера. Коначно, Гревис констатује да је индикатив једини начин који се употребљава у овим клаузама (Grevisse 2001: 1644).

Аутори *La Grammaire d'Aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française* (Arrivé et al. 2005: 110–111) подсећају да је примарна функција појединих везника којима се изражава узрок била означавање времена (*comme, dès lors que*). Као и Гревис, и ови лингвисти међу најфреквентније везнике сврставају *parce que*, *puisque* и *comme*. Они се затим фокусирају на разлике између везничких средстава сличног значења – *parce que* и *puisque*, те констатују да везником *puisque* не може да се уведе одговор на постављено питање, за разлику од *parce que*. У зависним реченицама са везничким изразом *parce que* главна реченица представља чињеницу која је већ позната, док се зависном реченицом уводи нова информација, супротно везнику *puisque*. Аутори закључују да се у зависним каузалним реченицама индикатив употребљава за означавање стварног узрока, било да је познат или не, док сибжонктив упућује на лажни, привидни или неизвестан узрок.

Р.-Л. Вагнер и Ж. Пеншон разликују два типа каузалних реченица:

1) реченице које исказују узрок садржаја главне реченице. Овај узрок може да се припише самом говорнику (*Je ne suis pas venu, parce que j'en ai été empêché au dernier moment*), али, исто тако, говорник може да се позове на неко друго лице (*Il n'est pas venu sous le prétexte qu'il avait été retenu au dernier moment*).

2) реченице којима се исказује разлог, мотив неког осећања, односно стања (чуђење, изненађење, туга, задовољство и сл.) наведеног у управној реченици (*Je m'étonne qu'il ne soit pas venu*) (Wagner & Pinchon 1962: 587).

Ови аутори наводе и два различита модалитета удруживања каузалних реченица са управним: везничка средства *que* и *de ce que*, односно везничке изразе који експлицитно означавају каузални однос и његове различите

нијансе: *parce que, vu que, étant donné que, non que* итд. (Wagner & Pinchon 1962: 588).

А. Мартине се не слаже са становиштем које заступају Р.-Л. Вагнер и Ж. Пеншон и сматра да клаузе које су уведене везницима *que* или *de ce que* и које зависе од глагола осећања (*s'ennuyer, s'étonner, se réjouir* и сл.) не треба сматрати каузалним клаузама. У овим случајевима, према Мартинеу, субординирана клауза не означава узрок, већ каузална вредност произлази из глагола управне предикацијске јединице (Martinet 1979: 215). Мартине истиче да је најфреквентнији везник за означавање каузалних односа *parce que*, за којим следе *non que, puisque* и *comme*. Од сложених везничких средстава, сматра да у анализу треба уврстити и везнички израз *sous prétexte que* (Martinet 1979: 215).

Ж.-К. Шевалије наводи сличну класификацију везничких средстава, засновану такође на степену њихове фреквентности. Најфреквентнији везнички израз је *parce que*, а затим везници *puisque* и *comme*. Будући да је каузалност као логичка релација у тесној вези са временом, за исказивање каузалних односа користе се и везници чија је примарна семантичка функција темпорална, као што су *puisque* и *du moment que* (Chevalier et al. 2002: 145).

Д. Точанац Миливојев (2006: 83–84) разврстава каузалне субјункторе у две групе, према врсти узрока који уводе:

а) субјунктори који уводе каузалну клаузу којом се исказује прихваћени узрок (фр. *cause admise*) – то су, пре свега, везничка средства *parce que, puisque* и *comme*, а затим и *attendu que, vu que, d'autant que, étant donné que, sous prétexte que, surtout que, du moment que, du fait que*.

б) субјунктори којима се уводи каузална клауза којом се исказује негирани узрок (фр. *cause niée*): *non que* и *non parce que*.

Када је реч о употреби глаголских начина, Д. Точанац Миливојев закључује да се индикатив користи скоро у свим каузалним клаузама осим у онима којима се уводи негирани узрок, где се користи сибжонктив.

А. Назаренко ове везнике сврстава у категорију узрочних конектора (фр. *connecteurs de la cause*), која обухвата како везнике за координацију, тако и неке прилоге и прилошке изразе који на исти начин означавају логичку везу између простих или сложених реченица (Nazarenko 2000: 51). Назаренко детаљно сагледава везничка средства *parce que, puisque* и *comme*.

Везницима којима се уводе каузалне клаузе бавили су се многи лингвисти, при чему је највећа пажња посвећена везничким средствима *parce que* и *puisque* која се најчешће анализирају паралелно са везником *car* који је

– као што смо већ истакли – у традиционалној француској лингвистичкој литератури сврстан у везнике за координацију.

Тако, на пример, аутори Групе λ -I детаљно сагледавају ова три везничка средства најпре на синтаксичком нивоу и долазе до закључка да, гледано са тог аспекта, највеће сличности постоје између везника *car* и *puisque*. Разматрајући различите синтаксичке критеријуме, ови аутори закључују да реченицама уведеним овим везницима не може да се одговори на питање *Pourquoi ?*, затим оне не могу да буду модификоване одређеним адвербом (нпр. **Il est sorti, simplement car le médecin le lui avait dit, *Il ne peut pas parler, probablement puisqu'on l'a bâillonné*) и сл. Овом констатацијом доводи се у питање традиционална класификација ова три везничка средства која се тиче координације и субординације (Groupe λ -I 1975: 254). У другом, дужем делу ове студије, пажња аутора је усмерена на семантичку, односно прагматичку анализу која је спроведена превасходно кроз говорне чинове. Ова анализа је показала да говорник, користећи ова везничка средства, успоставља сваки пут специфичан однос са својим саговорником, односно примаоцем поруке.

Предмет интересовања Л. Деган су субјунктори *car* и *parce que*. Ауторка анализира специфичности употребе ових везничких средстава у писаном и говорном језику са семантичког и когнитивног аспекта (Simon & Degand 2007). Затим, кроз дијахрону анализу, разјашњава зашто је дошло до неуравнотежености у употреби везника *car* и *parce que* у савременом језику (Degand & Fagard 2008). Наиме, док је степен фреквентности употребе ова два везничка средства сличан у писаном језику (штампи и савременој књижевности), везник *car* се у говорном језику практично више не користи, већ бива скоро у потпуности замењен везничким изразом *parce que*.

Занимљиво је да нисмо пронашли радове посвећене осталим везничким средствима која су предмет наше анализе у овој студији.

Узрочне реченице у српском језику дефинишу се као „зависне реченице којима се означава узрок онога што се казује предикатом управне реченице од које зависе” (Стевановић 1989: 890). Ове реченице се најчешће уводе следећим везничким средствима: *јер*, *што*, *зато што*, *због тога што*, *услед тога што*, *захваљујући томе што*, *будући да*, *кад(а)*, *како*, *пошто* и сл. Стевановић илуструје употребу појединачних везника конкретним примерима, не разматрајући типове значења узрочних реченица.

Скоро идентичну дефиницију и приказ узрочних реченица налазимо и у граматици српског језика за странце, чији су аутори П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990). Списак каузалних субјунктора овде је нешто дужи: *будући да*, *чим*, *док*, *где*, *јер*, *кад*, *како*, *пошто*, *што*, *услед тога/због тога*

што, зато што, поготову што и захваљујући томе што (Mrazović i Vukadinović 1990: 527).

Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2002: 319) се само кратко осврћу на узрочне реченице, наводећи као њихова обележја следеће узрочне везнике и везничке спојеве: *јер, зато што, стога што, пошто, како и будући да*.

П. Пипер и И. Клајн (2013: 513–514) такође наводе сличан репертоар узрочних везника и везничких израза: *јер, што, пошто, зато што, будући да, с обзиром на то да*.

М. Ковачевић, који се најсвеобухватније бавио семантичком категоријом каузалности у српском језику, сматра да везници, као и предлози, имају и семантички и граматички садржај. Подсетимо да се, помоћу општег логичког релационог модела, каузалне релације могу приказати на следећи начин: $a - P - b$, при чему се елемент P овде формализује као везник. Семантички садржај везника представља „одраз екстралингвистичког статуса каузалне везе (предметна или појмовна веза елемената a и b), а граматички се своди на синтаксички међуоднос језичких јединица у позицији елемената a и b – на однос координације или субординације” (Ковачевић 1998: 123). Попут предлога, везници могу да буду контекстуално условљени и контекстуално неусловљени. Када је реч о *контекстуално условљеним* везницима, тада „семантички суоднос јединица a и b везнику као P -елементу задаје узрочну семантику” (Ковачевић 1998: 123), док у случајевима употребе *контекстуално неусловљених* везника, „везник као P -елемент својом семантиком предодређује у свим контекстима узрочно-последични семантички суоднос јединицама a и b ” (Ковачевић 1998: 123). Заступљеност оба модела у језику је у потпуности оправдана. Наиме, контекстуално условљена везничка средства користе се стога што се каузалност као сложена категорија нужно наслања на првенствено на категорије места и времена. Поред тога, као што је већ речено, језик користи постојећа средства за изражавање сложенијих категорија све док контекст представља довољно диференцијално обележје семантике одређеног релационог елемента. Када то више није могуће, језик ствара и контекстуално неусловљена језичка средства или, ређе, извршава семантичку расподелу између постојећих језичких средстава (Ковачевић 1998: 124). М. Ковачевић (1998: 124) наводи седам контекстуално условљених узрочних везника у данашњем српском стандардном језику који истовремено упућују на везу каузалности са другим категоријама: са категоријом времена (*чим, док, кад и пошто*), са категоријом начина (*како*) и са категоријом изричности (*што, да и где*). Ковачевић напомиње да се везници *чим, док* и *кад* користе по правилу

за означавање узрока критерија (Ковачевић 1998: 124). Према његовом мишљењу, модели са контекстуално условљеним узрочним везницима су све бројнији у већини језика, с обзиром на чињеницу да је каузалност „и мисаоно и језички „најотворенија” категорија: сталној човјековој тежњи да што боље упозна свијет око себе откривањем дотад неоткривених каузалних веза одговара тежња да се и у језику те новооткривене везе што прецизније изразе, што за последицу има богаћење и усавршавање језичких форми каузалности” (Ковачевић 1998: 124). Ковачевић детаљно сагледава употребу свих наведених везничких средстава наводећи њихова различита узрочна значења и значењске нијансе и закључује да, у поређењу са свим осталим категоријама, семантичка категорија каузалности располаже најразвијенијим везничким системом у српском језику (Ковачевић 1998: 131).

Каузалним клаузама у српском језику велику пажњу у својим радовима посветила је и К. Милошевић (1984–1985, 1985, 1986а, 1986б), која је сагледала различите аспекте ове проблематике. Каузалну клаузу дефинише на следећи начин: „Каузална зависна реченица дефинише се као реченица помоћу које се објашњава *узрок, разлог, повод, мотив, основ или неки други узрочни чинилац* онога у чему се саопштава у надређеној реченици, тј. у реченици у коју се каузална укључује као *каузални детерминатор*” (Милошевић 1986б: 67). Предмет анализе К. Милошевић (1986б) су, између осталог, и каузалне клаузе којима се објашњава додатни разлог за реализацију садржаја надређене реченице – у питању су клаузе уведене везничким изразима *тим пре што, утолико пре што, тим више што* и сл. Затим, она проучава и каузалну функцију зависне реченице која се уводи везником *кад* (Милошевић 1984–1985) која представља каузално немаркирано језичко средство, будући да примарно не означава каузалне релације. Милошевић закључује да се значење ових клауза налази на периферији каузалности, али да оне имају значење основа, односно критерија према којем се садржај управне клаузе може сматрати прихватљивим и оправданим. Коначно, у раду посвећеном језичким и ванјезичким сигнаlima каузалне зависности између простих реченица у сложеној, К. Милошевић (1986а) разматра и функцију хипотаксичких везничких средстава у означавању каузалних односа; предмет анализе чине бројни каузално немаркирани и каузално маркирани везници и везнички изрази.

У оквиру овог потпоглавља сагледаћемо каузалне клаузе полазећи од форми везника и везничких израза у француском језику који уводе овај тип реченица – представимо њихове синтаксичке и семантичке особености, а

затим ћемо их упоредити са њиховим семантичким еквивалентима у српском језику са циљем да утврдимо степен подударности. Поред тога, биће речи и о глаголским начинима који се користе у каузалним клаузама у француском језику, као и о позицији каузалних клауза у сложеној реченици у оба посматрана језика.

С обзиром на то да се каузалним клаузама, нарочито онима које су уведене општеузрочним везницима, могу исказати практично сва узрочна значења, а имајући у виду и чињеницу да су неки од анализираних везника недовољно заступљени у нашем корпусу, у овом делу монографије неће бити могуће систематично приказати типове каузалних релација који се исказују каузалним клаузама. Стога ће наша анализа превасходно бити усмерена на специфичности употребе појединачних везника и на сличности и разлике у два посматрана језика, при чему ће бити указано и на специфичне врсте узрочних значења.

Инвентар евидентираних везничких средстава је богат, те смо одлучили да их, у циљу боље прегледности, поређамо према степену заступљености у корпусу, тј. по опадајућој фреквенцији: *parce que, comme, puisque, que, soit que... soit que, d'autant plus que, non que, du moment que, étant donné que* и *vu que*.

4.3.2.1. PARCE QUE

Заједно са *car* и *puisque*, везнички израз *parce que* сврстава се у основна везничка средства за исказивање каузалних релација. Према неким истраживањима, *parce que* је 11 пута фреквентнији у разговорном језику у односу на писани (Simon & Degand 2007: 328).

Зависном реченицом уведен ом везничким изразом *parce que* даје се одговор на питање *Pourquoi?* (*Зашто?*) које је имплицитно постављено у главној реченици:

(181) Elle n'est pas venue *parce qu'il pleuvait*.

Пример 181. илуструје типичну, експликативну употребу овог везничког средства. Наиме, *parce que* овде повезује два семантичка садржаја која представљају две стварне ситуације и објашњава прву ситуацију у односу на другу. Реченица уведена овим везничким изразом заправо представља одговор на питање *Pourquoi?* (*Pourquoi n'est-elle pas venue ?*). У примерима овог типа реч је о чињеницама које се посматрају као узрочно

повезане. Однос међу њима се заснива на нормама деловања, заједничким местима или природним законима који су овде имплицитно присутни (Deléchelle 2002: 105).

У том смислу, аутори Групе λ-1 везнички израз *parce que* називају оператором (*opérateur*), за разлику од везника *car* и *puisque*, који су маркери говорних чинова. Поред тога што повезује два садржаја, везнички израз *parce que* од њих формира и нову идеју – идеју о релацији каузалности, аналогно „операторима” *et*, *ou* и сл, који формирају нови садржај од реченица које повезују. То није случај са *car* и *puisque*, којима се означава да говорник остварује извештај говорни чин (Groupe λ-1 1975: 254–255).

У случајевима у којима говорник не жели да наведе тачне разлоге или пак жели да истакне чињеницу да одређени разлози постоје, али да он са њима није упознат (Deléchelle 2002: 109), сам конектор *parce que* је довољан сам по себи као одговор на питање *Pourquoi?*

(182) *Pourquoi partez-vous ? Parce que.*

Будући да *parce que* не даје никакве информације о самој природи каузалног односа, А. Назаренко (Nazarenko 2000: 54) га сматра неутралним конектором (фр. *connecteur neutre*). Ауторка даље наводи да је овај везнички израз типично средство за изражавање фактичког узрока (Nazarenko 2000: 61). Правећи паралелу између везничких средстава *parce que* и *puisque*, Назаренко наводи и примере у којима су она наизглед комутабилна, стога што узрок одређене чињенице може истовремено да се схвати и као узрок исказа те чињенице:

(183) *J'ouvre la fenêtre parce que tu me le demandes.*

(184) *J'ouvre la fenêtre puisque tu me le demandes.*

Закључује да се ипак не може говорити о потпуној еквивалентности ових везничких средстава, будући да пример 184. садржи извесну субјективност, која изостаје у примеру 183. који је више информативног карактера – говорник представља молбу свог саговорника као узрок своје радње (Nazarenko 2000: 70).

Важно је да напоменемо да *parce que* може у појединим случајевима да се употреби и у функцији исказивања тзв. енунцијативног узрока. Оваква његова употреба је, пре свега, карактеристична за разговорни језик (Поповић 2019: 607). Тада реченица уведена каузалним конектором *parce que* не

објашњава стање ствари исказано у главној реченици, већ оправдава садржај исказа који је изрекао говорник. Овде је реч о аргументативној употреби везника *parce que* у функцији оправдања и он се у овој употреби приближава везнику *puisque* (Gross 2009: 328):

(185) Il a de l'argent, *parce qu'il vient de s'acheter une Ferrari.*

Радња исказана субординираном клаузом уведеном везником *parce que* (куповина аутомобила) не представља узрок ситуације исказане у главној реченици (*он има новца*). Другим речима, чињеница да је вршилац радње купио Ферари не представља разлог његовог богатства, већ је ситуација обрнута:

(185a) Il vient de s'acheter une Ferrari *parce qu'il a de l'argent.*

У наведеном примеру, заправо је изостављен глагол говорења који упућује на присуство говорника, што поткрепљује чињеницу да субординирана реченица уводи аргумент који оправдава тврдњу говорника изречену главном реченицом:

(185b) Il a de l'argent, je dis cela *parce qu'il vient de s'acheter une Ferrari.*

Позиција клауза уведених везничким средством *parce que* у оквиру сложене реченице је релативно слободна, мада су оне скоро увек постпониране у односу на управну реченицу (Nazarenko 2000: 56). У свим примерима у нашем корпусу ове клаузе следе управној реченици. У том смислу, најприхватљивије објашњење дају аутори Групе λ-I који истичу да се у наведеним сложеним реченичним структурама најчешће полази од садржаја главне реченице који се сматра неоспоривом чињеницом која је већ позната примаоцу поруке, да би се каузалном клаузом објаснио овај садржај. Слична ограничења се не везују за садржај каузалне клаузе који не мора обавезно бити познат примаоцу поруке, али може да буде (Groupe λ-I 1975: 260–261).

Као и у већини каузалних клауза, и у клаузама уведеним везничким изразом *parce que* користи се индикатив, који указује на чињеницу да се узрок сматра реализованим.

Семантички еквиваленти

– каузална клауза уведена везником *ЈЕР*

- (186) Je fumais les cigarettes de Raymond *parce qu'il ne m'en restait plus*. (ETR, 52)
Пушио сам Ремонове цигарете, *јер својих више нисам имао*. (СТР, 32)
- (187) Il m'avait dit qu'il fallait l'enterrer très vite, *parce que dans la plaine il faisait chaud, surtout dans ce pays*. (ETR, 15–16)
Казао ми је да је треба покопати што пре, *јер је у равници топло, нарочито у овом крају*. (СТР, 9)
- (188) J'ai eu de la peine à me lever *parce que j'étais fatigué de ma journée d'hier*. (ETR, 33)
Било ми је тешко да устанем, *јер сам био уморан од јучерашњег дана*. (СТР, 20)
- (189) Ils me font penser aux jaloux qui rayent les portes des voitures de luxe *parce qu'ils n'ont pas les moyens de s'en offrir une*. (ADT, 58)
А мене све то подсећа на људе обузете завишћу који, кад пролазе поред луксузних аутомобила, кључем загребу врата, *јер сами немају новца себи да приуште таква кола*. (ЈБТТ, 40)

– каузална клауза уведена везничким изразом *ЗАТО ШТО* / везником *ШТО*

- (190) Nous n'avons pas mangé *parce que nous voulions nous baigner tôt*. (ETR, 77)
Нисмо јели, *зато што смо хтели да се рано купамо*. (СТР, 48)
- (191) Mais vous ne pouvez pas le savoir *parce que vous avez un cœur aveugle*. (ETR, 182)
Али ви то не можете знати *зато што вам је срце заслепљено*. (СТР, 117)
- (192) Mon mari prétend que je n'aime pas les fruits *parce que j'en mange moins que lui*. (ADS, 32)
Мој муж тврди да ја не волим воће *зато што га једем мање него он*. (ЈСЉ, 32)

- (193) J'ai épousé Anne *parce que c'était un ange* – et c'est précisément la raison de notre divorce. (ADT, 19)

Аном сам се оженио *зато што је била анђео* – из истог тог разлога смо се и развели. (ЈБТТ, 14)

У нашем корпусу бележимо и примере употребе две координиране каузалне клаузе од којих је прва уведена везничким изразом *parce que*, а друга везником *que*, да би се избегло понављање истог везничког средства. Семантички еквиваленти ових узрочних реченица у српском језику формализују се такође као узрочне клаузе од којих је прва уведена општекаузалним везничким изразом *зато што*, а друга везником *што* који заправо представља скраћени облик везничког споја *зато што*:

- (194) À vrai dire, je l'avais très mal suivi dans son raisonnement, d'abord *parce que j'avais chaud et qu'il y avait dans son cabinet de grosses mouches* qui se posaient sur ma figure, et aussi *parce qu'il me faisait un peu peur*. (ETR, 107)

Истину говорећи, врло слабо сам га пратио у његовом умовању, најпре *зато што ми је било врућина* и *што је у његовој канцеларији било великих мува* које су ми слетале на лице, а и *зато што ми је некако уливао страх*. (СТР, 66–67)

– допунска клауза уведена везником **ШТО**

- (195) Vous ne vous croyez pas déshonoré *parce que vous n'avez pas vu le portrait de Machard*. (ADS, 243)

Не сматрате да се срамотите *што нисте видели Машаров портрет*. (ЈСЈБ, 239)

- (196) Il m'a dit alors [...] qu'il savait que dans le quartier on m'avait mal jugé *parce que j'avais mis ma mère à l'asile*. (ETR, 75)

Казао ми је тад [...] како он зна да су ме у нашем крају осуђивали *што сам мајку дао у дом стараца*. (СТР, 46)

– каузална клауза уведена везником **ПОШТО**

- (197) – Ah ! je vous crois qu'ils ne doivent pas être amusants ces déjeuners [...], dit Mme Verdurin, à qui le Président de la République apparaissait comme un ennuyeux particulièrement redoutable *parce qu'il disposait de*

moyens de séduction et de contrainte qui, employées à l'égard des fidèles, eussent été capables de les faire lâcher. (ADS, 43–44)

О, верујем да вам нису сигурно забавни ти ручкови [...] – рече гђа Вердирен, у чијим је очима председник републике био особито опасан гњаватор, *пошто располаже средствима привлачности а и принуде која би*, кад би била примењена на њене верне пријатеље, *могла проузроковати да изневере.* (ЈСЉ, 44)

- (198) Quant au peintre, il se réjouissait de l'introduction de Swann chez Mme Verdurin, *parce qu'il le supposait amoureux d'Odette.* (ADS, 25)

Што се тиче сликара, он се радовао што Сван улази у друштво гђе Вердирен, *пошто је претпоставио да је овај заљубљен у Одету.* (ЈСЉ, 25)

– везнички израз **СТОГА ШТО**

- (199) Et si la Russie me subjugue c'est *parce qu'elle ne connaît pas de limites, ni dans le bien ni dans le mal.* (TF, 211)

Ако сам ја обузет Русијом, то је *стога што она не зна за границе ни у добру ни у злу.* (ФЗ, 131)

Можемо да констатујемо да су семантички еквиваленти клауза уведених везничким изразом *parce que* најчешће каузалне клаузе уведене општеузрочним везницима (*јер, зато што, пошто, стога што*) којима се углавном исказује узрок разлог. Поред тога, забележили смо и одређени број примера допунских клауза уведених везником *што*, уз глаголе осећања и мишљења. Везником *што* истиче се узрочни карактер садржаја допунске клаузе (примери 195. и 196).

Интересантна је чињеница да смо у нашем корпусу забележили велики број примера у којима клаузе уведене везничким изразом *parce que* исказују енунцијативни узрок, односно оправдавају садржај исказа из претходне реченице (примери 189, 191, 192, 193, 195, 197, 198, и 199). У примерима 186, 187, 188, 190, 194. и 196. овим клаузама се исказује експликативни узрок, односно објашњава се разлог стања ствари или разлог деловања агенса. Степен импликације говорника у овим клаузама је знатно мањи него у претходним и уочава се извесна субјективност при анализи каузалног односа двеју ситуација.

4.3.2.2. *COMME*

Везник *comme* је полисемичан везник за субординацију којим, у зависности од контекста у коме је употребљен, могу да се означе временски односи (*Juste comme j'allais partir, le téléphone a sonné*), компарација (*Il ment comme il respire*) или каузалност (*Comme il faisait beau, il décida de se promener*). Његова семантичка вредност је изузетно комплексна и често представља комбинацију наведених адвербијалних вредности, при чему ове семантичке нијансе не искључују једна другу, већ се обично међусобно преплићу.

Када је реч о изражавању семантичке категорије каузалности, овај везник најчешће уводи неутралне, односно објективне узроке, који не воде нужно до одређеног резултата. Каузалном клаузом уведеном везником *comme* се, наиме, описује ситуација која омогућава или подстиче каснији развој радњи (Mladenović & Samardžija 2019: 182–183)⁷⁷. Позиција субординиране каузалне клаузе уведене везником *comme* у оквиру сложене реченице је фиксирана, односно она се увек налази у антепозицији у односу на управну реченицу, што потврђује и анализа нашег корпуса. Овај редослед клауза одговара природном редоследу узрока и последице.

Каузална клауза уведена везником *comme* углавном означава неку прошлу ситуацију, те се од глаголских времена најчешће користи имперфекат или, евентуално, плусквамперфекат индикатива (који се употребљава уколико је реч о радњи која претходи ситуацији исказаној управном реченицом). Како наводи Ж.-К. Шевалије, овим временима се наглашава међусобна зависност узрока и последице (Chevalier et al. 2002: 148). Овом мишљењу придружује се и П. Ле Гофик, који тврди да се у овим сложеним реченичним структурама јасно уочава да ситуација исказана управном клаузом природно представља логички наставак, односно продужетак ситуације исказане субординираном каузалном клаузом (Le Goffic 1993: 484).

⁷⁷ За разлику од каузалних клауза са везником *comme*, клаузе уведене везником *puisque* означавају узрок који директно изазива реализацију последичне радње (Mladenović & Samardžija 2019: 183).

Семантички еквиваленти

Као семантичке еквиваленте субординираних каузалних реченица уведених везником *comme* у нашем корпусу забележили смо каузалне клаузе уведене везницима *како*, *пошто* и *будући да*.

– каузална клауза уведена везником КАКО

- (200) *Comme il était occupé, j'ai attendu un peu.* (ETR, 11)
Како је овај био заузет, причекао сам мало. (СТР, 6)
- (201) *Comme je ne comprenais pas, j'ai regardé l'infirmière et j'ai vu qu'elle portait sous les yeux un bandeau qui faisait le tour de la tête.* (ETR, 14–15)
Како нисам разумео, погледао сам болничарку и видео да испод очију има завој који јој је био омотан свуд око главе. (СТР, 9)
- (202) *Mais comme il aimait Odette, comme il avait l'habitude de tourner vers elle toutes ses pensées, la pitié qu'il eût pu s'inspirer à lui-même, ce fut pour elle qu'il la ressentit, et il murmura : « Pauvre chérie ! »* (ADS, 126)
Али, како је волео Одету, како је имао обичај да на њу управља све своје мисли, то сажаљење које је могао осетити према самом себи, осетио је према њој, па је прошаптао: „Сиротице моја!“ (ЈСЉ, 123)

Највећи број примера преведен је каузалном клаузом уведеном везником *како*. Ова клауза увек представља основ одређеног закључка или аргументације. Занимљива је и чињеница да ова клауза, попут зависне реченице уведене везником *comme*, увек заузима иницијалну позицију у оквиру сложене реченице. У зависности од реченичног контекста, везником *како* могу се означити различите врсте узрочних значења, а – како наводи М. Ковачевић – „основна му је карактеристика да [...] никад не изражава „активни” узрок [...] него увијек обиљежава ситуације, стања, збивања као узрочни основ или разлог онеме што је као последица обиљежено основном клаузом” (Ковачевић 1998: 128). Ковачевић (1998: 128) тврди и да узрочна употреба овог везника има своју потпору у његовом начинском значењу, што оправдава чињеницом да је, поред места и времена као простих категорија, начин имао изузетно значајну улогу у формирању како мисаоне тако и језичке категорије каузалности.

Очигледно је да се између везника *comme* и како успоставља потпуна еквиваленција, како на синтаксичком, тако и на семантичком плану.

– **каузална клауза уведена везником ПОШТО**

- (203) *Comme je n'avais jamais dessiné un mouton* je refis, pour lui, l'un des deux seuls dessins dont j'étais capable. (PP, 12–14)
Пошто никад нисам цртао овцу, ја за њега нацртах један од она два цртежа што сам их знао да цртам. (МП, 11)
- (204) *Comme le petit prince s'endormait*, je le pris dans mes bras, et me remis en route. (PP, 82)
Пошто је малог принца почео савладавати сан, узех га у наручје и кренух натраг. (МП, 66)
- (205) *Et comme les qualités qu'il croyait intrinsèques aux Verdurin n'étaient que le reflet sur eux de plaisirs* qu'avait goûtés chez eux son amour pour Odette, ces qualités devenaient plus sérieuses, plus profondes, plus vitales, quand ces plaisirs l'étaient aussi. (ADS, 84)
А пошто су особине за које је веровао да су својствене Вердиреновима биле само одблесак оних радости које је његова љубав према Одети доживљавала код њих, те њихове особине постајале су му истинскије, дубље, суштаственије, уколико су и те радости биле такве. (ЈСЉ, 82)

Нешто мањи број примера има за еквивалент у српском језику каузалну клаузу уведено везником *пошто*. Овај везник је у великој мери заступљен у свим функционалним стилевима стандардног језика и у савременом језику често се употребљава у различитим узрочним значењима (критериј, разлог, аргумент, а чак и ефектор) (Ковачевић 1998: 126).

У нашој граматичкој литератури наводи се да овај везник може да уведе зависне клаузе са временским и узрочним значењем. У том смислу, С. Танасић (2013: 331) указује на постојање јасних разлика у структури временске и узрочне реченице са везником *пошто*. Наиме, за разлику од везника *пошто* као саставног дела временске реченице, где је увек присутан однос сукцесивности међу радњама зависне и управне клаузе, у случајевима када се овај везник употребљава са узрочним значењем, нема никаквог ограничења у погледу глаголског вида у зависној клаузи. Другим речима, однос сукцесивности чак не мора ни да постоји. Управном реченицом могу се

исказивати и истовремене и постериорне радње у односу на радњу предиката каузалне клаузе. У примерима у којима радња зависне реченице претходи радњи управне додатно се потврђује блискост узрочног и временског значења.

– каузална клауза уведена везничким изразом БУДУЋИ ДА

- (206) *Comme elle prenait toujours, quand elle parlait à Swann de mon oncle, des airs poétiques [...], Swann fut embarrassé et ne savait pas à quel ton il devait se hausser pour parler d'elle à mon oncle. (ADS, 164)*
Будући да је она, кад год би Свану говорила о моме деда-стрицу, *прибегавала некаквом поетичном тону [...]*, Сван је био збуњен и није знао до каквог тона да се уздигне говорећи му о њој. (ЈСЈ, 162)

Изузетно мали број примера у нашем корпусу преведен је каузалном клаузом уведенем општекаузалним везничким изразом *будући да*. Овај субјунктор уводи узрочне реченице којима се означава „*neki očigledan uzrok koji je svima poznat ili koji svi treba da prihvate*” (Mrazović & Vukadinović 1990: 527). Типично место ових клауза је испред управне реченице, али је позициона мобилност могућа.

К. Милошевић истиче да су везничка средства *како*, *пошто* и *будући да* синонимна и међусобно комутабилна (Милошевић 1986а: 290). Наиме, везнички израз *будући да* може да се замени везницима *пошто* и *како* уколико је каузална клауза антепонирана у односу на управну. Уколико је каузална клауза уведена везником *будући да* у постпозицији, онда је могућа замена везником *пошто* (Милошевић 1986а: 292).

Треба имати у виду чињеницу да се везнички спој *будући да* више везује за књижевни израз, „док су *како* и *пошто* једнако обични и у колоквијалном и у књижевном језичком изразу“ (Милошевић 1986а: 290).

4.3.2.3. PUISQUE

Насупрот каузалној клаузи са везничким изразом *parce que*, зависна реченица уведена везником *puisque* никада не представља одговор на питање *Pourquoi ? / Зашто?* Овај тип каузалних клауза најчешће уводи узрок који представља чињеницу која је већ позната саговорнику, односно примаоцу поруке, док се управном реченицом уводи нова информација. Аутори *La*

Grammaire d'Aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française наглашавају да се каузалне клаузе уведене везником *puisque* најчешће налазе у антепозицији у односу на управну реченицу (Arrivé et al. 2005: 110–111). Међутим, интересно је да је у нашем корпусу од укупног броја примера зависносложених реченичних структура са каузалном клаузом уведеном везником *puisque*, приближно две трећине ових клауза постпонирано у односу на главну реченицу. Закључујемо да је ова каузална клауза мобилна у оквиру зависносложене реченице.

Граматичари су углавном сагласни у вези са семантичким особеностима клауза уведених овим везником. П. Ле Гофик подсећа да је са аспекта етимологије реч о темпоралном везнику (Le Goffic 1993: 414). Њиме се означава каузалност до које се долази различитим дедуктивним поступцима, будући да се узрочно-последични однос не темељи на самим чињеницама. Такође, овим везником се уводи реченица која представља оправдање одређеног исказа, а не чињеничног стања (Le Goffic 1993: 414). Ле Гофиково мишљење деле и М. Гревис, који констатује да се везником *puisque* не упућује на стварни узрок (Grevisse 2001: 1640), А. Назаренко (Nazarenko 2000: 62), као и М. Рижел (Riegel et al. 2006: 507), који своју тврдњу поткрепљује следећим примером:

- (207) Il vient de pleuvoir, *puisque la chaussée est mouillée*.
Управо је падала киша, *пошто је коловоз мокар*.

У наведеној реченици очигледно је да је коловоз мокар зато што је падала киша, али се заправо тек на основу чињеничног стања *коловоз је мокар* закључује да је управо падала киша. На тај начин се потврђује валидност исказа садржаног у главној реченици (Riegel et al. 2006: 507).

Д. Точанац Миливојев дели слично мишљење, објашњавајући разлику између везничких спојева *puisque* и *parce que* на следећи начин: везник *puisque* уводи зависну реченицу која представља мотив/разлог чије објашњење представља садржај главне реченице, која на извештајан начин представља последицу. С друге стране, везник *parce que* својом семантичком вредношћу експлицитно уводи радњу која представља узрок радње главне реченице (Точанац Миливојев 2006: 82).

Иако се *puisque* сврстава у везнике за субординацију, аутори Групе λ-1 сматрају да је овај везник, попут *car*, ближи координацији него везничком изразу *parce que*. Они истичу да је садржај каузалне клаузе уведене везником

puisque експлицитно или имплицитно прихваћен од стране примаоца поруке (Groupe λ-l 1975: 276). Упоредимо следеће примере:

(208) *Raconte, car tu es venu pour ça.*

(209) *Raconte, puisque tu es venu pour ça.*

Употребљавајући везник *car*, чини се да говорник заправо открива разлог (до тада скривен) због кога је његов саговорник дошао. Насупрот томе, користећи *puisque*, говорник указује да је већ упознат са разлозима због којих је саговорник дошао (Groupe λ-l 1975: 277).

Ови аутори закључују да употребом везника *puisque* говорник заправо не оправдава исказ садржан у главној реченици, већ на извештај начин покушава да утиче на примаоца поруке, приморавајући га да прихвати реализовани говорни чин. Насупрот томе, употреба везника *car* не подразумева да садржај реченице уведене овим везником буде прихваћен од стране примаоца поруке (Groupe λ-l 1975: 278–279).

Семантички еквиваленти

– каузална клауза уведена везником ПОШТО

(210) Dans le fond, je n'ignorais pas que mourir à trente ans ou à soixante-dix ans importe peu *puisque, naturellement, dans les deux cas, d'autres hommes et d'autres femmes vivront, et cela pendant des milliers d'années.* (ETR, 173)

У суштини, знао сам да није важно да ли ће човек умрети у тридесетој или у седамдесетој години, *пошто ће, наравно, у оба случаја, други људи и жене живети, и то хиљадама година.* (СТР, 111)

(211) Quand tu regarderas le ciel, la nuit, *puisque j'habiterai dans l'une d'elles, puisque je rirai dans l'une d'elles*, alors ce sera pour toi comme si riaient toutes les étoiles. (PP, 92)

Кад будеш гледао небо, ноћу, *пошто ћу ја становати на једној од њих, пошто ћу се на једној од њих смејати*, то ће за тебе бити као да се све звезде смеју. (МП, 74)

(212) Je te pardonne tout *puisque je t'aime.* (ADS, 228)

Ја ти праштам све *пошто те волим.* (ЈСЉ, 224)

- (213) Je regrette de ne pas la connaître *puisqu'elle vous tient à cœur*, je vous aurais présenté. (ADS, 196)
Жао ми је што је не познајем, *пошто вам је тако прирасла за срце*, иначе бих вас представила. (ЈСЉ, 194)

У каузалним клаузама уведеним везником *пошто* узрочни однос се успоставља тек након евалуације, односно након нашег промишљања и сагледавања околности. Другим речима, у овим и сличним примерима, евалуативна компонента, као дискурсна стратегија, представља кључни фактор за формулисање реченице.⁷⁸

– каузална клауза уведена везником ЈЕР

- (214) Je sais bien que c'était une idée niaise *puisque ici ce n'était pas le ridicule qu'ils cherchaient, mais le crime*. (ETR, 129)
Добро знам да је то била будаласта помисао, *јер они овде нису тражили смешне стране већ злочин*. (СТР, 81)
- (215) Vient bientôt le moment où vous ne pouvez plus supporter votre épouse une seconde de plus, *puisque vous êtes tombé amoureux d'une autre*. (ADT, 16)
Ускоро долази и онај час кад своју жену не можете више да поднесете, ни једну једину секунду, *јер заљубили сте се у другу*. (ЈБТТ, 12)

– клауза уведена везником КАД

- (216) Je me suis approché de la lucarne et, dans la dernière lumière, j'ai contemplé une fois de plus mon image. Elle était toujours sérieuse, et quoi d'étonnant *puisque, à ce moment, je l'étais aussi*? (ETR, 126)
Пришао сам прозорчићу и, при последњој светлости, још једном погледао свој лик. Био је опет озбиљан, само, чега је у томе и било чудног *кад сам и ја, у том тренутку, био озбиљан*? (СТР, 79)
- (217) L'idée m'est venue aussi qu'elle était peut-être malade ou morte. C'était dans l'ordre des choses. Comment l'aurais-je su *puisque'en dehors de nos*

⁷⁸ Ова констатација се односи и на везничка средства *с обзиром на то да и будући да* која су стилски маркирана.

deux corps maintenant séparés, rien ne nous liait et ne nous rappelait l'un à l'autre. (ETR, 175)

Пало ми је на памет да је можда болесна или је умрла. Све се то могло догодити. Како бих ја то могао знати *кад нас, сем наших тела која су сада растављена, ништа није везивало ни подсећало једно на друго.* (СТР, 112)

- (218) Comment peut-il me reconnaître *puisque'il ne m'a encore jamais vu ?* (PP, 41)

Како ме је могао препознати *кад ме никада није видео ?* (МП, 33)

- (219) Mais comment pouvez-vous voir ce qu'il fait en ce moment *puisque vous êtes à huit cents lieues de lui ?* (ADS, 245)

Ама како можете сада да га видите, *кад смо осамсто миља од њега?* (ЈСЉ, 240)

– каузална клауза уведена везничким изразом **ЗАТО ШТО**

- (220) Bien sûr, ma rose à moi, un passant ordinaire croirait qu'elle vous ressemble. Mais à elle seule elle est plus importante que vous toutes, *puisque c'est elle que j'ai arrosée. Puisque c'est elle que j'ai mise sous globe. Puisque c'est elle que j'ai abritée par le paravent.* (PP, 76)

Заиста, обичан би пролазник поверовао да моја ружа личи на вас. Али она је сама важнија од свих вас заједно *зато што сам ја њу заливао. Зато што сам ја њу ставио под стаклено звоно. Зато што сам ја њу заштитио заклоном.* (МП, 62–63)

– каузална клауза уведена везничким изразом **С ОБЗИРОМ НА ТО ДА**

- (221) J'ai répondu, je ne sais pas encore pourquoi, que j'ignorais jusqu'ici qu'on me jugeât mal à cet égard, mais que l'asile m'avait paru une chose naturelle *puisque je n'avais pas assez d'argent pour faire garder maman.* (ETR, 75)

Одговорио сам, опет не знам зашто, да дотад нисам знао да ме због тога осуђују, али да ми је дом изгледао као нешто сасвим природно, *с обзиром на то да нисам имао довољно новаца да маме узмем неговатељицу.* (СТР, 46)

4.3.2.4. QUE

Везник *que* није каузално маркиран. Њиме се, између осталог, уводе и комплетивне реченице (фр. *propositions complétives*). Под појмом *комплетивне реченице*⁷⁹ подразумевају се субординиране реченице које могу да буду уведене везничким средствима *que, à ce que, de ce que* и *en ce que* и које допуњују садржај главне реченице. Наиме, на синтаксичком нивоу, ове реченице се нужно ослањају на неки елемент њима надређене реченице, нпр. глагол, именицу, придев и сл. и представљају његову допуну.

Предмет нашег интересовања у овом одељку јесу комплетивне реченице чија управна реч (глагол, именица или придев) означава неко осећање или осећај и које, заправо, представљају узрок тог осећања, односно осећаја.

Подсетићемо да Р.-Л. Вагнер и Ж. Пеншон ове реченице сврставају у посебну врсту зависних каузалних клауза (фр. *propositions dépendantes causales*), без обзира на временски период у који су смештене. Ови аутори посебно наглашавају да субординиране реченице уведене везничким средствима *que* или *de ce que*, а чију управну реч представљају глаголи као што су *craindre, avoir peur, vouloir, désirer* не могу бити схваћене као каузалне уколико је реч о прошлости – нпр. *Je crains qu'il n'ait été imprudent* (Wagner & Pinchon 1962: 587).

Насупрот томе, А. Мартине заступа становиште према којем клаузе уведене везницима *que* или *de ce que* које ближе одређују глаголе којима се означавају различита осећања (нпр. *s'ennuyer, s'étonner, se réjouir* и сл.) не треба сматрати каузалним клаузама. Ову тврдњу Мартине поткрепљује констатацијом да каузална вредност заправо произлази из семантике глагола управне реченице, а не из саме субординиране клаузе (Martinet 1979: 215).

Упркос неусаглашености ставова француских граматичара, а имајући у виду чињеницу да се овим типом зависних клауза ипак изражавају каузални односи, определили смо се да их уврстимо у нашу анализу. Попут предлошко-падежних конструкција које углавном саме по себи нису каузалне, већ каузалну вредност добијају у комбинацији са елементом који им претходи (нпр. глаголом), тако и ове комплетивне клаузе стичу каузалну

⁷⁹ У србистичкој литератури овај тип клауза је обрађиван са различитих теоријских и методолошких становишта, те се оне именују на најразличитије начине. У овој студији користимо термин *допунске клаузе*. Више о допунским клаузама у српском језику и о различитим начинима њиховог именовања видети у: Пипер и Клајн 2013: 496–497, Алановић 2019: 183–213.

вредност у комбинацији са управном речју њима надређене реченичне структуре.

Семантички еквиваленти

– допунска реченица уведена везником ШТО

- (222) Dès lors, il ne s'étonna plus *que* Swann, aussi bien qu'un autre, *fréquentât l'Élysée*. (ADS, 43)
И тако се није више чудио *што* Сван иде у Јелисејску палату као што би и било ко могао. (ЈСЈБ, 43)
- (223) Il regrettait, pendant qu'elle causait avec lui, *que la grande beauté* qu'elle avait *ne fût pas du genre de celles* qu'il aurait spontanément préférées. (ADS, 18–19)
Док је разговарала с њим, он је жалио *што* њена велика лепота није од *оних* које би му се саме по себи више свиделе. (ЈСЈБ, 19)
- (224) Ah ! je suis contente *que vous appréciez mon canapé*, répondit Mme Verdurin. (ADS, 32)
О, драго ми је *што* цените мој диван – одговори гђа Вердирен. (ЈСЈБ, 32)
- (225) Quel dommage *que je sois amoureux*. (ADT, 112)
Баш штета *што* сам заљубљен. (ЈБТТ, 78)
- (226) Il s'éloigna en s'excusant et rentra chez lui, heureux *que la satisfaction de sa curiosité eût laissé leur amour intact*. (ADS, 118)
Он се повуче, извињавајући се, и врати се кући срећан *што* је после задовољења његове радозналости њихова љубав остала неокрњена. (ЈСЈБ, 116)
- (227) Et il restait une heure à causer tristement avec quelque pauvre fille étonnée *qu'il ne fît rien de plus*. (ADS, 241)
И он би остао да разговара по цео сат с каквом јадном девојком, изненађеном *што* он не тражи ништа више. (ЈСЈБ, 236)

Допунском клаузом уведеном везником *што* у нашем корпусу преведене су француске комплетивне реченице које допуњују глаголе, односно именице и придеве којима се изражавају различита осећања

(глаголи: *s'étonner* – *чудити се*, *regretter* – *жалити*, *s'émerveiller* – *дивити се*, *souffrir* – *патити*, *admirer* – *дивити се*, *se féliciter* – *поласкати себи* и сл.; именице: *surprise* – *изненађење*, *étonnement* – *запањеност* и сл.; придеви: (*content* – (*бити*) *драго*, *étonné* – *изненађен*, *heureux* – *срећан*, *ravi* – *одушевљен*, *очаран* и сл.), као и именице (нпр. *dommage* – *штета*) или придеве (нпр. *drôle* – *чудно*) којима се износи неки став. Ове допунске клаузе имају различите функције: у примерима 222. и 223. употребљена је објекатска допунска клауза, у примерима 224. и 225. – субјекатска допунска клауза, док допунска клауза у примерима 226. и 227. има функцију допунског атрибута уз придев, при чему означава узрочни чинилац стања субјекта.

Овде бисмо се у потпуности сложили са М. Стевановићем који констатује да везник *што* није изворно узрочни, већ да функцију таквог везника стиче у реченицама које су условљене глаголом којим се означава неко стање или расположење (Стевановић 1989: 892). Ову Стевановићеву тврдњу би требало допунити информацијом да се везник *што* може интерпретирати као каузални када уводи допунске клаузе чија управна реч може бити не само глагол, већ и именица или придев којима се означава неко осећање или пак износи одређени став.

На крају, важно је напоменути да се у свим реченицама овог типа у француском језику користи сибжонктив⁸⁰.

– допунска реченица уведена везником ДА

- (228) La tante craignait beaucoup *que mon père ne se mît à boire.* (TF, 201)
Тетка се много плашила *да ће се мој отац пропити.* (ФЗ, 125)
- (229) Ma mère avait toujours eu peur *que, mêlé à une bagarre, mon père ne fût tué par une simple chiquenaude.* (TF, 201)
Мама се увек плашила *да отац у некој случајној тучи не буде убијен обичном чвргом.* (ФЗ, 125)
- (230) Swann lisait dans les yeux d'Odette cet effroi *qu'il lui demandât de n'y pas aller.* (ADS, 136)
Сван је у Одетиним очима читао стрепњу *да он не затражи од ње да не оде.* (ЈСЈ, 133)

⁸⁰ Више о овој проблематици видети у раду Р. Седер посвећеном француским комплетивним реченицама уведеним глаголима страха и корелатима у српском језику (Seder 2011).

- (231) Du reste il n'était pas très content que Cottard fit rire de lui devant Forcheville. (ADS, 91)

Њему, уосталом, није баш било мило да Котар пред Форшвиллом збија шале на његов рачун. (ЈСЉ, 90)

Знатно мањи број примера у нашем корпусу преведен је субординираном клаузом уведен ом везником *да*. У питању су француске комплетивне реченице које су уведене првенствено глаголима и глаголским изразима са значењем страха (нпр. *craindre* – *бојати се*, *plaissir* – *плашити се*, *avoir peur* – *плашити се*, *trembler* – *стрепети*), затим именицама које, такође, означавају страх (нпр. *effroi* – *стрепња*), као и придевима којима се означавају нека осећања (нпр. *content* – *(бити) мило*).

Како наводи К. Милошевић, „каузална функција клаузе која се уводи везником „да” препознатљива је на основу *семантичке валентности лексема или конструкције* која је надређена *да-клаузи* и која означава неку *емоцију, душевно стање*” (Милошевић 1986а: 288). Скоро идентично је и схватање М. Ковачевића који истиче да је узрочна употреба везника *да* у књижевном језику „ограничена само на фактивне садржаје које уводи уз невелик број лексема са значењем човјековог стања или расположења. При томе зависна клауза има изрично-узрочно значење” (Ковачевић 1998: 126). Нагласимо пак да се у савременом српском језику везник *што* везује за фактивне, а везник *да* за нефактивне садржаје. Другим речима, везник *што* указује на чињеницу да је радња допунске клаузе реализована, док се клаузама уведеним везником *да* означавају ситуације које још увек нису реализоване. У савременом језику ова два везника се појављују и у алтернацији, при чему је узрочна употреба везника *да* често нормативно оспоравана.

Занимљива је чињеница да се у примерима 228, 229. и 230. исказује страх од реализације радње у будућности, односно остварење ситуација исказаних субординираним допунским клаузама везано је за будућност. У наведеним реченицама запажамо и употребу експлетивног *не*, речи коју срећемо и у преводу на српски језик у примерима 229. и 230⁸¹.

И у овим реченицама у француском језику бележимо употребу сибжонктива, који нема свог формалног кореспондента у српском језику.

⁸¹ Детаљније о експлетивном *не* видети у: Seder 2011.

4.3.2.5. SOIT QUE... SOIT QUE

Зависносложене реченичне структуре са везничким изразом *soit que...* *soit que* карактеристичне су по томе што се уз једну управну реченицу употребљавају најмање две субординиране. Функција овог везничког израза састоји се у томе да означи међусобно искључивање радњи које представљају могући узрок ситуације исказане управном реченицом. Тачније, примаоцу поруке се оставља слобода да одлучи који је прави узрок.

- (232) *Soit que Forcheville* sentant que Saniette, son beau-frère, n'était pas en faveur chez eux, *eût voulu le prendre comme tête de Turc* et briller devant eux à ses dépens, *soit qu'il eût été irrité par un mot maladroit* que celui-ci venait de lui dire [...], *soit enfin qu'il cherchât depuis quelque temps une occasion de faire sortir de la maison quelqu'un* qui le connaissait trop bien [...], Forcheville répondit à ce propos maladroit de Saniette avec une telle grossièreté, se mettant à l'insulter [...], que le malheureux [...] s'était retiré en balbutiant, les larmes aux yeux. (ADS, 119–120)

Било што је Форшвил, осећајући да његов шурак, Санијет, није у великој милости код њих, *па му се прохтело да га узме на нишан* и да пред њима заблиста на његов рачун, *било што га је раздражила једна неспретна реч* коју му овај беше рекао [...], *било, најзад, што је од неко доба тражио прилику да истера из куће некога* ко га је сувише добро познавао [...], Форшвил је на неспретне Санијетове речи одговорио тако простачки, стао га вређати [...], тако да се несрећник [...] повукао муцајући, са сузама у очима. (ЈСЉ, 117–118)

Овим типом каузалних клауза не прецизира се тачан узрок ситуације исказане управном реченицом, већ се износе претпоставке у вези са њим које не морају бити истините, што условљава употребу сибжонктива. Тачније, у овим клаузама узрок је представљен као алтернатива.

Упоредимо претходни пример са следећим:

- (233) Odette racontait cela presque en riant, *soit que cela lui parût tout naturel, ou parce qu'elle croyait en atténuer ainsi l'importance*, ou pour ne pas avoir l'air humilié. (ADS, 231–232)

Одета је то причала скоро смејући се, *било што јој се то чинило сасвим природно или што је веровала да ће тиме умањити значај ствари*, или пак да не би изгледала понижена. (ЈСЉ, 228)

Овде се везничким изразом *parce que* који је употребљен уместо *soit que* експлицитније упућује на каузално значење, тј. наглашава се тачан узрок.

За исказивање ових каузалних односа француски и српски језик располажу потпуно еквивалентним језичким средствима: *soit que... soit que*, односно *било што... било/или што*.

4.3.2.6. *D'AUTANT PLUS QUE*

Везнички израз *d'autant plus que* је једнозначан, односно каузално маркиран. Њиме се уводи други, додатни узрок којим се појачава садржај управне реченице, односно први узрок, што доводи до реализације одређене последице. Каузалне клаузе уведене овим субјунктором увек се налазе у постпозицији у односу на управну реченицу.

У овим клаузама се, према М. Рижелу, огледа интерференција узрока и пропорционалности. На прагматичком нивоу оне уводе додатни аргумент и имају исту вредност као координиране реченице које садрже *du reste*, *d'ailleurs* (Riegel et al. 2006: 517).

Као семантички еквиваленти субординираних каузалних клауза уведених сложеним везничким изразом *d'autant plus que* у нашем корпусу се јављају субординиране каузалне клаузе уведене везничким изразима *тим пре што* и *тим више што*. Претпостављамо да је репертоар везника ограничен првенствено стога што смо у корпусу забележили прилично мали број примера ових клауза. Један од разлога слабе заступљености ових везника може бити и њихова специфична узрочна и градацијска семантика. Наиме, у језику не постоји потреба да се тако уско специјализирано значење изражава често, а нарочито не у књижевном тексту.

- (234) Vous êtes trop aimable d'être venu, docteur, *d'autant plus que je suis sûre que vous avez déjà souvent entendu Sarah Bernhardt*. (ADS, 23)

Тако је љубазно што сте дошли, докторе, *тим пре што сам сигурна да сте већ често гледали Сару Бернар*. (ЈСЈ, 24)

- (235) Aussi ses beaux-parents [...] déclaraient-ils qu'elle était un ange ; *d'autant plus qu'ils préféraient paraître*, en la faisant épouser à leur fils, *avoir cédé à l'attrait plutôt de ses qualités que de sa grande fortune*. (ADS, 205)

Стога су њен свекар и свекрва [...] изјављивали да је она прави анђео; *тим пре што им је било милије да по томе изгледа као да су*

они, оженивши свог сина њоме, *попустили више пред привлачношћу њених врлина него пред њеним великим богатством.* (ЈСЈ, 202)

- (236) Je vous hais *d'autant plus que je me suis rebellé beaucoup trop tard.* (ADT, 50)
Мрзим вас *тим више што сам се против вас прекасно побунио.* (ЈБТТ, 34)

У делу корпуса који се односи на српски језик забележили смо и примере у којима се *d'autant plus que* јавља као семантички еквивалент везничког израза *утолико више што*:

- (237) Касабалијски Турци држе много до прописа ислама, *утолико више што су сви они скораињи Турци* и нема готово ниједног који не памти или оца или деду као хришћанина или тазе потурчењака. (НДЋ, 337)
Les musulmans de la ville tenaient d'autant plus à respecter les préceptes de l'Islam qu'ils en étaient des adeptes de fraîche date et qu'il n'y en avait pratiquement aucun parmi eux qui ne se souvînt d'un père ou d'un grand-père chrétien ou converti depuis peu. (PSD, 28)
- (238) Такве ствари су се дуго памтиле и казивале упоредо са причама о постанку моста, *утолико више што су дарезљиви везири и поштени повереници у доцнијим столећима, изгледа, изумрли и овакве представе постале ретке.* (НДЋ, 363)
De tels événements restaient longtemps gravés dans les mémoires et on se les racontait dès que l'on venait à évoquer la naissance du pont, d'autant plus que, au cours des siècles suivants, les vizirs généreux et les intendants honnêtes disparurent, semble-t-il, et que de telles festivités devinrent rares. (PSD, 70)

Проблематика везана за овај тип каузалних клауза практично изостаје и у француској и у српској граматичкој литератури. Њоме се једино опширније бави С. Кордић (1999) – она сагледава зависне реченице уведене сложеним везничким изразима *тим више што*, *тим пре што*, *утолико више што*, *утолико пре што* и анализира синтаксичке и семантичке особености ових везничких средстава. „Семантичка посебност таквих узрочних реченица састоји се у томе што се помоћу њих не наводи главни него додатни узрок/разлог, али који таквом реченицом бива истакнут, а узрочна веза између њега и садржаја надређене реченице представљена као потпуно

природна” (Кордић 1999: 5). Према овој ауторки, у овим каузалним клаузама присутно је говорниково експлицитно вредновање узрока. Притом треба имати у виду чињеницу да говорник имплицитно вреднује узрок увек већ самим тим што износи један узрок, а не други (Кордић 1999: 5).

Састав везничких средстава којима се уводе ове клаузе је специфичан. У питању су трочлани везнички изрази чији први део најчешће представља инструментал показне заменице, други део је компаратив, а трећи везник *што*. „Значење градације произлази [...] из првих двају дијелова везника, и то првенствено из компаратива” (Кордић 1999: 6).

С. Кордић, дакле, заступа исто схватање као и М. Рижел (Riegel et al. 2006: 517), према којем се „зависном реченицом износи [...] додатни аргумент у прилог ономе што је изречено надређеном реченицом, без обзира је ли њоме изречено да треба обавити неку радњу или да је не треба обавити, да се нешто могло извршити или да није могло” (Кордић 1999: 7).

Будући да се клаузама уведеним овим везницима износи накнадна аргументација изречене тврдње, оне могу бити и потпуно формално одвојене од главне реченице, што потврђује и следећи пример.

- (239) Raconter la vie de Charlotte était pour eux aussi une façon de ne pas étaler leurs propres plaies et leurs souffrances. *D'autant plus que son hôpital, en brassant des centaines de soldats venus de tous les fronts, condensait des destins innombrables, accumulait tant d'histoires personnelles.* (TF, 144)

Причати о Шарлотином животу, за њих је био и начин да не откривају сопствене ране и патње. *Нарочито стога што је њена болница, прихватајући стотине војника приспелих са свих фронтова, сажимала безбројне судбине, сакупљала толике личне приче.* (ФЗ, 90)

У наведеном примеру узрочно градацијско значење преноси се у српски језик изразом *нарочито стога што*, што потврђује наводе М. Гревиса да субјунктор *d'autant plus que* употребљен након главне реченице у негацији има значење израза *surtout parce que* (Grevisse 2001: 1642).

На основу примера које смо забележили у корпусу чини се да се наведени везнички изрази у оба посматрана језика чешће везују за субјективне процене него за објективне констатације говорника. Међутим, да би се са сигурношћу могло утврдити постојање ове тенденције, било би потребно прикупити већи корпус. Занимљиво је да се и у Ковачевићевој монографији о конструкцијама са узрочним значењем пример каузалне

реченице са овим везницима (тачније, у питању је везник *тим пре што*) наводи свега једанпут, при чему је сврстан у категорију *разлога аргумента* за субјективну оцену (Kovačević 1988a: 151). Зависном реченицом уведеном овим везником аргументује се субјективна оцена из надређене реченице, и на тај начин се врши њена објективизација.

Можемо да закључимо да и француски и српски језик располажу семантички (и делимично структурно) еквивалентним језичким средствима.

4.3.2.7. *NON QUE*

Везничким изразом *non que* уводи се субординирана каузална клауза којом се исказује негирани узрок (фр. *cause niée*) (Точанац Миливојев 2006: 84). Наиме, најпре се један узрок одбацује, а затим се наводи прави разлог реализације радње исказане у главној реченици. У овом типу каузалних реченица обавезна је употреба сибжонктива, будући да се реализација наведене узрочне ситуације оспорава, односно доводи у питање.

- (240) Si le pianiste voulait jouer la chevauchée de la *Walkyrie* ou le prélude de *Tristan*, Mme Verdurin protestait, *non que cette musique lui déplût*, mais au contraire parce qu'elle lui causait trop d'impression. (ADS, 8)
Ако би пијаниста хтео да одсвира кавалкаду из Валкирије или прелудиј Тристана, гђа Вердирен би се побунила, *не што јој се та музика није свидела*, него, напротив, зато што јој се сувише доимала. (ЈСЈ, 8)

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *non que* могу се појавити и потпуно позиционо и интонацијски одвојене од главне реченице, што потврђују и следећи примери:

- (241) Il en était de même avec ma somme de connaissances françaises. *Non que j'eusse désiré en tirer quelque profit*. L'intérêt que mon camarade le cancre portait à mes récits me comblait déjà amplement. (TF, 168)
Тако је било и са мојим укупним француским знањима. *Не зато што бих пожелео да из тога извучем неку корист*. Занимање које је мој лењи другар показивао за моје приче већ ме је потпуно испуњавало. (ФЗ, 103)

- (242) Nos promenades, dans mes rêves, contournaient ce quartier et la bouillie intellectuelle que sa réalité engendrait. *Non que sa population eût pu heurter la sensibilité de Charlotte.* (TF, 322)

Наше шетње о којима сам сањарио заобилазиле су тај кварт и интелектуалну кашу која се из њега рађала. *Не зато што би његови житељи могли повредити Шарлотину осетљивост.* (ФЗ, 197)

Као семантички еквиваленти ових синтаксичких структура у српском језику се јављају каузалне клаузе уведене негираним везничким спојевима *не што* и *не зато што*.

4.3.2.8. DU MOMENT QUE

Овај субјунктор има исту семантичку вредност као и везник *puisque*, којим се уводи нека позната чињеница (Chevalier et al. 2002: 146).

У нашем корпусу забележили смо веома мали број каузалних клауза уведених овим везничким изразом.

Као семантички еквиваленти француске зависне реченице уведене везничким изразом *du moment que* јављају се каузалне клаузе уведене каузално условљеним везницима *пошто* и *кад*:

- (243) À défaut du sens de ce discours, elle comprenait qu'il pouvait rentrer dans le genre commun des « laïus » et scènes de reproches ou de supplications dont l'habitude qu'elle avait des hommes lui permettait, sans s'attacher aux détails des mots, de conclure qu'ils ne les prononceraient pas s'ils n'étaient pas amoureux, que *du moment qu'ils étaient amoureux*, il était inutile de leur obéir, qu'ils ne le seraient que plus après. (ADS, 138)

Мада није разумела смисао тог говора, схватала је да се он може сврстати у општу врсту „придика” и сцена пребацивања и преклињања, из којих је, по свом искуству с мушкарцима, могла, не задржавајући се на појединостима, да закључи да они то не би говорили да нису заљубљени, а *пошто су већ заљубљени*, излишно је повиновати им се, јер ће тако бити после још више заљубљени. (ЈСЉ, 135)

- (244) Et *du moment qu'elle ne voulait pas quitter Paris à jamais*, il eût souhaité qu'elle ne le quittât jamais. (ADS, 218)

И *кад већ она није хтела да заувек оде из Париза*, он би био волео да га никад и не напушта. (ЈСЉ, 215)

Интересантно је да оба ова везника у српском језику упућују на интерференцију каузалног и темпоралног значења, попут везничког израза *du moment que*.

С обзиром на чињеницу да је већ било речи о везнику *пошто*, овде ћемо нешто више рећи о везнику *кад* којим се уводи субординирана каузална реченица. Каузалне клаузе уведене везником *кад* су заступљеније у колоквијалном него у књижевном стилу (Милошевић 1984–1985: 462). Основна карактеристика овог везника јесте да се „по правилу употребљава за изражавање узрока *критерија*, и то не научног, него „здраворазумског“, чулно конкретног узрока критерија. У ствари, у питању је готово увијек каузална веза створена на основу понављања ситуација, у којима се преко појаве А на основу асоцијације темељене на фреквенцији (статистици) закључује о појави Б. У питању је заправо узрок критериј чији је основ фреквенција удруженог појављивања А и Б, без обзира да ли се А и Б стварно налазе или не налазе у узрочно-последичној вези” (Ковачевић 1998: 124) К. Милошевић подводи све употребе овог везника под значење узрока критерија (Милошевић 1984–1985: 469).

У нашем примеру појављује се и прилог *већ* у функцији реченичног прилога експресивног карактера, који служи за наглашавање чињеничног стања (Ivić 2008: 208).

Као доказ да везник *кад* може да уведе и зависне каузалне клаузе, Стевановић (1989: 893) наводи да је он увек комутабилан са каузално маркираним везником *будући да*, без битне промене значења ових реченица. Тако би реченица из примера 244. могла да се преформулише на следећи начин:

- (244a) И *будући да* она није хтела да заувек оде из Париза, он би био волео да га никад и не напушта.

4.3.2.9. *ÉTANT DONNÉ QUE*

Овим везничким изразом уводи се каузална клауза која представља неоспориву чињеницу. Услед недовољног броја примера забележених у анализираном корпусу, овај субјунктор нећемо детаљније разматрати. Ни приликом анализе превода дела српских аутора на француски језик нисмо забележили ниједну употребу овог везничког средства. Претпостављамо да је

разлог његове слабе заступљености у корпусу чињеница да се, пре свега, његова употреба везује за административни функционални стил.

- (245) Évidemment, la tentation serait grande de vous renvoyer aux deux tomes précédents, mais après tout, ce ne serait pas très fairplay, *étant donné que ces chefs-d'œuvre romantiques ont été pilonnés peu après leur succès d'estime*. (ADT, 35)

Очигледно је превелико моје искушење да вас упутим на претходне две књиге, али то, на крају крајева, и не би баш било фер с моје стране, *имајући у виду да су та ремек-дела романтичне књижевности савијена са земљом недуго после полууспеха који су постигла*. (ЈБТТ, 24)

4.3.2.10. VU QUE

Везничка средства *vu que* и *étant donné que* представљају, у извесном смислу, еквивалентне форме.⁸² У корпусу који се односи на француски језик забележили смо свега један пример субординиране каузалне реченице уведене везничким изразом *vu que*.

- (246) Cela me chagrine un peu, *vu que le type en question, c'est moi*. (ADT, 174)

Мене то, да кажем, жалости помало, *с обзиром на чињеницу да сам тип о којем је реч, у ствари, ја*. (ЈБТТ, 127)

Проучавајући међуреченичне односе у француском и српском језику, Н. Граовац у својој докторској дисертацији констатује да постоји велика подударност између француских везничких израза *du moment que*, *étant donné que* и *vu que* са српским везничким средствима *будући да* и *с обзиром (на то) да*. „Razliku među njima predstavlja činjenica da je u nekim od pomenutih izraza još prisutno značenje reči koje su njihov sastavni deo (*étant donné, vu, s obzirom na to*). Svi ti subjunktori pokrivaju ono kauzalno značenje koje imaju veznici *puisque* i *pošto*, s tim što je kod njih više izraženo značenje 'iznošenja činjenica'” (Graovac 2009: 119). М. Рижел (Riegel et al. 2006: 507) наводи везничке изразе *vu que* и *étant donné que* као варијанте везника *puisque* у административном стилу.

⁸² Поред тога, везнички израз *vu que* је, заправо, семантички близак и везнику *comme* (Mladenović & Samardžija 2019: 223).

Што се тиче дела корпуса који се односи на српски језик, везнички израз *vu que* јавља се у неколико примера као еквивалент клаузе уведене изразом *с обзиром да*:

- (247) Додуше, и ја бих, да ми је неко издекламовао такву уврнуту реченицу, помислио да нешто није у реду са оним ко је умео да је срочи, али *с обзиром да сам је ја срочио*, знао сам да људи увек тако реагују на једноставне истине које поткопавају утврђене једноставне истине. (МА, 85)

À vrai dire, moi aussi, si quelqu'un m'avait sorti une phrase aussi tordue, j'aurais cru qu'il y avait quelque chose qui clochait chez celui qui avait pu la formuler, mais *vu que c'était moi-même qui l'avais conçue*, je me suis dit que les gens réagissent toujours de la sorte aux vérités simples qui sapent d'autres vérités simples, mais établies, celles-ci. (APP, 72)

- (248) Рекао је, додуше, да је природно што писац тежи за истином иако је, додао је, то у некој мери апсурдно, *с обзиром да се његов занат састоји од баратања измишљотинама*. (МА, 114)

Il a dit, certes, qu'il est naturel qu'un écrivain tende vers la vérité, même si cela est quelque peu absurde, a-t-il ajouté, *vu que son métier consiste à manier des fictions*. (APP, 94)

Зависносложене реченице са каузалном клаузом представљају најексплицитнији синтаксички поступак за изражавање семантичке категорије каузалности. Од укупно десет везника и везничких израза забележених у нашем корпусу, седам је каузално маркирано: *parce que, puisque, soit que... soit que, d'autant plus que, non que, étant donné que* и *vu que*. Насупрот њима, везничка средства *comme, que* и *du moment que* су полисемична, односно она само у одређеним условима уводе клаузу са каузалним значењем. У клаузама уведеним везником *comme* и везничким изразом *du moment que* присутна је интерференција каузалног и темпоралног значења. С друге стране, везник *que* стиче функцију узрочног везника у комплетивним клаузама чија управна реченица садржи неку глаголску, именску или придевску лексему са значењем одређеног стања или расположења. Најфреквентнија везничка средства којима се уводе каузалне клаузе у француском језику јесу *parce que, comme* и *puisque*.

Када је реч о глаголским начинима, у скоро свим типовима анализираних каузалних клауза заступљен је индикатив. Изузетак

представљају клаузе уведене везничким спојевима *que, soit que... soit que* и *non que*. У клаузама уведеним везником *que* употреба сибжонктива се објашњава чињеницом да се њој суперординираном реченицом изражава одређено стање или расположење. Употреба сибжонктива обавезна је и у каузалним реченицама са везничким изразом *soit que... soit que*, у којима није јасно експлициран узрок ситуације исказане управном реченицом, већ се наводе претпоставке о могућим узроцима. Узрок је представљен као алтернатива, те он, сходно томе, представља избор или евентуалност. Коначно, сибжонктив је заступљен и у клаузама уведеним везничким изразом *non que*, будући да је овде реч о негираном узроку – најпре се доводи у питање, тј. одбацује један узрок, да би се затим навео прави узрок последичне ситуације исказане главном реченицом.

Каузалне клаузе могу да заузимају различите позиције у оквиру зависнослужених реченичних структура. Клаузе уведене везничким средствима *comme* и *du moment que* увек су антепониране у односу на главну реченицу: узрочна ситуација је већ позната, а последица представља нову ситуацију. Овај распоред клауза одговара природном редоследу узрока и последице. Фиксирану позицију у сложеној реченици имају и клаузе уведене везником *que* и везничким изразима *parce que* и *d'autant plus que* – оне су увек постпониране управној реченици. У сложеним реченичним структурама са овим клаузама најчешће се полази од садржаја главне реченице који се сматра неоспоривом чињеницом која је већ позната примаоцу поруке, да би се каузалном клаузом објаснио овај садржај. Каузалне клаузе уведене осталим везничким изразима (*soit que... soit que, non que, étant donné que* и *vu que*) су мобилне у оквиру зависнослужене реченице. Посебно је занимљива чињеница да је у две трећине примера у нашем корпусу клауза са везником *puisque* постпонирана у односу на управну реченицу, иако се у литератури углавном наводи да овај тип каузалних клауза најчешће заузима иницијалну позицију у оквиру сложене реченице.

Наша анализа је показала да француски и српски језик располажу сличним репертоаром везничких средстава којима се уводе каузалне клаузе. Приметили смо да се потпуна еквиваленција, како на формалном, тако и на семантичком плану, успоставља између следећих везничких спојева: *parce que* и *зато што / јер, comme* и *како, puisque* и *пошто, que* и *што / да, soit que... soit que* и *било што... било што, d'autant plus que* и *тим пре што* и *non que* и *не (зато) што*. Преостала везничка средства су слабо заступљена у нашем корпусу. Утврдили смо да је везнички израз *du moment que* семантички близак везнику *puisque*, те њему у српском језику често одговара

везник *пошто*. Везнички изрази *étant donné que* и *vu que* могу се сматрати синонимним језичким средствима.

Клаузама са везничким изразом *parce que*, односно везницима *зато што* и *јер*, најчешће се исказује стварни узрок последичне ситуације исказане у главној реченици, односно експликативни узрок, али се ови везници могу користити и за исказивање еnunцијативног узрока. Клаузе са везничким средствима *comme* и *comme* углавном означавају ситуације или стања која представљају разлог или узрочни основ садржаја управне реченице. Клаузе са везницима *puisque* и *пошто* најчешће означавају узрок који није заснован на чињеничном стању, те оне углавном имају функцију оправдања исказа садржаног у главној реченици. Клаузама са везницима *que* и *што* / *да* најчешће се исказује узрок разлог психолошких стања и расположења човека. Специфичност везничких спојева *d'autant plus que* и *тим пре што* састоји се у томе што се њима уводи клауза која не представља главни, већ додатни узрок, односно додатни аргумент у прилог садржају исказаном управном реченицом.

4.4. Безлични глаголски облици

У француском језику каузални односи могу да се искажу и употребом безличних глаголских облика, те ће у овом делу монографије бити приказани герундив и партицип презента са каузалном вредношћу и њихови семантички еквиваленти у српском језику.

4.4.1. Герундив

У француском језику герундив служи за давање информација о одређеним околностима у којима се реализује радња означена управним глаголом. Његова функција у реченици утврђује се у зависности од контекста у којем је употребљен. Њиме се може означити прилошка одредба за време (Paul travaille *en écoutant la radio* / Je l'ai rencontré *en rentrant chez moi*), начин (Paul est tombé *en faisant du ski*), услов (*En vous taisant*, vous acceptez), узрок (Paul s'est blessé *en tombant*), итд.

Адвербијална вредност герундива представља, заправо, резултат интеракције значења двају глагола (глагола који се формализује герундивом и управног глагола) (Rihs 2009: 198), што се потврђује и у следећим примерима (Halmøy 2003: 88):

- (249) Zoé a réveillé son petit frère en claquant la porte.
 (250) Zoé est partie en claquant la porte.
 (251) Zoé aurait réveillé son petit frère en claquant la porte.

Адвербијална вредност герундива условљена је првенствено лексичким значењем управног глагола (Rihs 2009: 198–199) – у примеру 249. герундив има функцију прилошке одредбе за узрок, у примеру 250. за начин, а у примеру 251. за услов. Поред семантике управног глагола, конкретна адвербијална интерпретација герундива зависи и од глаголског времена у коме је употребљен управни глагол. Тако у прва два примера перфекат изражава резултативност у садашњости, за разлику од трећег примера где употреба кондиционала прошлог упућује на могућу радњу, те герундив стиче хипотетичко значење.

У лингвистичкој литератури се најчешће тврди да герундив изражава симултаност у односу на управну реченицу. Тако, на пример, М. Рижел и др. констатују да герундив „означава процес који је у току реализације, симултан процесу израженим управним глаголом (*Il travaille en chantant*)” (Riegel et al. 2006: 342)⁸³. Ови аутори скрећу пажњу и на чињеницу да предлог *en* који је неизоставни део ове глаголске форме најбоље одговара изражавању временске симултаности, попут примера у којима се користи за локализацију у времену (*en été*) (Riegel et al. 2006: 342)⁸⁴.

Говорећи о основним карактеристикама герундива, Ж. Клебер наводи да „имперфективност и симултаност представљају два семантичка својства, аспектуално и темпорално, која се често приписују герундиву”⁸⁵ (Kleiber 2009: 15). Међутим, упркос бројним аргументима у прилог симултаности герундива, Клебер није поборник овог схватања. Наиме, он сматра да ситуације исказане герундивом и управним глаголом нису симултане, већ да се ту пре може говорити о њиховом временском контигвитету, с тим што

⁸³ « Il indique un procès en cours de réalisation, simultané par rapport au procès exprimé par le verbe principal (*Il travaille en chantant*) » (Riegel et al. 2006: 342).

⁸⁴ Међутим, како наводи Ж.-К. Шевалије (Chevalier et al. 2002: 374), *en* се у овој употреби не може сматрати предлогом, већ само представља формалну ознаку, попут префикса. О овој проблематици више видети у: Samardžija 2021.

⁸⁵ « Imperfectivité et simultanéité représentent les deux traits sémantiques, aspectuel et temporel, que l’on associe couramment au gérondif » (Kleiber 2009: 15).

треба имати у виду чињеницу да се герундивом не може исказати постериорност (Kleiber 2009: 17, 20)⁸⁶.

Слично становиште заступа и А. Рис (Rihs 2009: 199), који наглашава да је у примерима у којима се користи герундив са каузалном вредношћу неопходно да управни глагол и глагол у герундиву буду повезани релацијом директне каузалности. Овде би требало разјаснити сам појам *директна каузалност*. Наиме, Рис преузима дистинкцију коју је увео Ж. Мешлер, који говори о две врсте каузалности – *директној* и *индиректној*. Ове типове каузалности Мешлер дефинише на следећи начин, позивајући се притом на појмове временског контигвитета и дисконтинуитета: *директна каузалност* (фр. *causalité directe*) представља каузалност у правом смислу речи – однос између двеју радњи је такав да међу њима не постоји временски дисконтинуитет. Супротно томе, *индиректна каузалност* (фр. *causalité indirecte*) подразумева одсуство временског контигвитета између двеју ситуација (Moeschler 2003: 27).

Рис (Rihs 2009: 201) наводи следеће примере, који искључују симултаност:

(252) Ronaldo a inscrit un but *en tirant des seize mètres*.

(253) Paul a réussi son examen *en travaillant toute la nuit*.

У првом примеру се, дефинитивно, може говорити о временском контигвитету узрочне и последичне ситуације. Сасвим је извесно да је између шутирања и постизања гола протекао изузетно кратак временски интервал, те се никако не може говорити о симултаности двеју радњи. Прекид у времену је још јасније илустрован другим примером, будући да између двеју ситуација (учење и положен испит) предстоји и полагање испита (Rihs 2009: 201–202).

Након детаљног сагледавања ове комплексне проблематике, Рис долази до интересантног закључка да се функција герундива састоји у томе што он ствара услове неопходне за реализацију радње исказане управним предикатом. Другим речима, он доводи до одређеног стања које представља позадину на којој се одвија радња управног предиката. Закључак који се намеће јесте да ситуација исказана герундивом није нужно симултана са радњом управног глагола, већ се пре може говорити о симултаности стања

⁸⁶ И неке друге студије показују да симултаност не представља неопходан услов за формализацију реченице са герундивом – више о овој проблематици видети у Gettrup 1977 и Kleiber 2007.

које произлази из ситуације означене герундивом и радње управног глагола (Rihs 2009: 203).

Ово објашњење нам се чини најприхватљивијим када је реч о анализи примера у којима герундив има функцију прилошке одредбе за узрок. У наставку ћемо навести неколико примера у циљу илустрације ове употребе герундива, уз напомену да је у свим примерима присутна интерференција темпоралног и каузалног значења.

- (254) *En pensant qu'il allait s'agir d'une de ces curiosités stylistiques que Charlotte aimait dénicher pour moi dans ses lectures, souvent sous la forme d'une devinette, je me concentrai, désireux de montrer mes lettres françaises.* (TF, 281)

Мислећи да је реч о некој од стилских занимљивости које је Шарлота волела да ми открива док чита, често у облику загонетке, наоштрио сам пажњу, жељан да покажем своје познавање француске писмености. (ФЗ, 172)

- (255) Cette image, *en calmant sa jalousie*, lui rendait facile de se déshabituer de la voir. (ADS, 156)

Та слика, *умирујући му љубомору*, олакшавала му је да се одвикне од потребе да је види. (ЈСЈ, 154)

- (256) M. Verdurin avait d'ailleurs fait sagement *en ne retirant pas sa pipe de sa bouche*, car Cottard [...] fit à mi-voix une plaisanterie qu'il avait apprise depuis peu et qu'il renouvelait chaque fois qu'il avait à aller au même endroit. (ADS, 102)

Г. Вердирен је уосталом мудро учинио *што није извадио лулу из уста*, јер је Котар [...] добацио полугласно једну досетку коју беше недавно научио. (ЈСЈ, 101)

- (257) *En entendant la princesse lui dire que la vie était une chose affreuse*, il éprouva la même douceur que si elle lui avait parlé d'Odette. (ADS, 202)

Чувши како му принцеза говори да је живот грозна ствар, он осети такву милину као да му она то говори о Одети. (ЈСЈ, 199)

Све конструкције са герундивом могу се трансформисати у зависне клаузе са каузалним значењем, на пример:

- (255a) Cette image, *en calmant sa jalousie*, lui rendait facile de se déshabituer de la voir.

→ *Comme cette image calmait sa jalousie, elle lui rendait facile de se déshabituer de la voir.*

Употребљен у функцији прилошке одредбе за узрок, герундив је најчешће антепониран у односу на управни глагол. Када је реч о временском односу између радњи, посебно је занимљив пример 257, где се, наизглед, може говорити о антериорности радње исказане герундивом, што потврђује и семантички еквивалент на српском језику – глаголски прилог прошли (*чувши*) којим се обично исказује антериорност у прошлости. Међутим, уколико узмемо у обзир објашњење које је дао Рис, јасно је да је овде присутна симултаност између стања које представља резултат радње исказане герундивом и радње управног глагола.

У примеру 255, у преводу на српски језик обе радње су исказане глаголима имперфективног вида, односно повезане су по принципу симултаности њиховог вршења у јединствену догађајну целину. У овом и сличним примерима радња именована глаголским прилогом садашњим представља специфичну околност која на одређени начин употпуњује представу о датом догађају (Ivić 2008: 213).

Као семантички еквиваленти француског герундива са каузалним значењем у српском језику, у нашем корпусу се јављају глаголски прилог садашњи, каузална клауза уведена везником *што* и глаголски прилог прошли.

У конструкцијама са герундивом у француском језику, односно глаголским прилозима у српском који су ретко контекстуално једнозначно одредиви, најбоље се огледа веза између узрочног и временског значења. Уз узрочно значење увек је присутно и значење временске симултаности (које се везује за глаголски прилог садашњи) или антериорности (које се приписује глаголском прилогу прошлом) са радњом управног предиката (Kovačević 1988a: 36, Стевановић 1989: 735).

4.4.2. Партицип презента

Разлика између француског партиципа презента и герундива огледа се, пре свега, у језичком регистру: герундив се употребљава и у писању и у говору, насупрот партиципу презента који је карактеристичан само за писани језик.

Попут герундива, глагол који се формализује партиципом презента може да има исти агенс као и управни глагол:

- (258) *N'étant pas parisienne, je ne connais pas tous les quartiers.*
(= Comme je ne suis pas parisienne, je ne connais pas tous les quartiers.)

Међутим, агенси могу бити и различити:

- (259) *Le voyage ayant été annulé, l'agence m'a remboursée.*
(= Comme le voyage a été annulé, l'agence m'a remboursée.)

За разлику од герундива којим се увек исказује нека пратећа околност у односу на управни глагол, партицип презента по дефиницији квалификује именицу или заменицу, попут релативне клаузе (Chevalier et al. 2002: 374) и тада је његова позиција у реченици фиксирана – увек је постпониран у односу на именицу или заменицу коју ближе одређује:

- (260) *Je cherche quelqu'un sachant parler espagnol.*
(= qui sache)

Будући да партицип презента означава процес чија је реализација у току и који је симултан са радњом управног предиката, лако се може заменити герундивом⁸⁷.

- (261) *Voulant décrocher le rideau, je suis tombée.*
(261a) *En voulant décrocher le rideau, je suis tombée.*

Међутим, комутабилност партиципа презента и герундива није могућа у случајевима када је улога партиципа у квалификовању одређене именице, односно заменице изразита, нпр. када се њиме означава неко стање:

- (262) *Parlant plusieurs langues, l'interprète était compris de tous.*
(262a) * *En parlant plusieurs langues, l'interprète était compris de tous.*

⁸⁷ Међутим, функционална разлика између партиципа презента и герундива јавља се у поствербалном положају, и то у случајевима када реченица садржи објекат који је у стању да врши глаголску радњу облика на *-ant*. Тада агенс-објекат захтева употребу партиципа презента, а агенс-субјекат употребу герундива:

Je l'ai vu lisant une lettre. (док је читао)

Je l'ai vu en lisant une lettre. (док сам читао) (Papić 1999: 121).

Партиципом презента може да се означи и радња чија реализација почиње пре радње управног глагола. Међутим, радње настављају да се одвијају истовремено (Gudurić & Vlahović 2012: 195):

- (263) *Prenant sa valise, il ouvrit la porte, et on ne le revit plus.*

Да закључимо – када је партицип презента мобилан у реченици, његова веза са субјектом слаби, те се приближава герундиву – партиципом презента се тада могу исказати све прилошке одредбе које смо навели код герундива. Како запажа А. Рис, семантичка дистинкција између ове две форме најексплицитније је изражена када је реч о исказивању каузалних односа (Rihs 2009: 197). У раду посвећеном герундиву и партиципу презента, Рис је доказао да се партицип презента користи као типична форма у изражавању каузалних односа између процеса који су временски блиски, за разлику од герундива који се углавном везује за симултане процесе (Rihs 2009: 210).

Наведену Рисову тврдњу можемо поткрепити следећим примерима из нашег корпуса у којима се партиципом презента означава семантичка категорија каузалности.

- (264) *Trouvant l'allusion de mauvais goût, surtout en présence d'Odette qui pourrait en prendre une mauvaise idée de lui, il affecta un air glacial.* (ADS, 26)
Наишавици да је алузија неукусна, нарочито у присуству Одете, која би по томе могла лоше мислити о њему, заузео је ледено држање. (ЈСЈБ, 26)
- (265) *N'ayant plus d'ongles à ronger, je décide de sortir dîner.* (ADT, 62)
Пошто ми је понестало ноктију за грицање, доносим, коначно, одлуку да изађем негде на вечеру. (ЈБТТ, 43)
- (266) Fiodor fut incarcéré, puis *devenant de plus en plus gênant*, muté à l'autre bout de l'empire, dans une ville annexée à la Pologne. (TF, 132)
 Фјодор је бачен у затвор, а затим је, *пошто је све више сметао*, премештен на други крај царства, у један град одузет од Пољске. (ФЗ, 83)
- (267) Aussi son amour de la sincérité, *n'étant pas désintéressé*, ne l'avait pas rendu meilleur. (ADS, 224)
 Стога га његова љубав према искрености, *пошто није била некористољубива*, није учинила бољим. (ЈСЈБ, 221)

- (268) *N'osant pas rompre son silence*, nous lui jetions de temps en temps des coups d'œil furtifs. (TF, 28)
He усућујућу се да прекинемо њено ћутање, с времена на време бисмо је бојажљиво погледали. (ФЗ, 18)
- (269) *Sentant que souvent il ne pouvait pas réaliser ce qu'elle rêvait*, il cherchait du moins à ce qu'elle se plût avec lui. (ADS, 80)
Осећајућу да он у њеним очима често не може да представља оно о чему она сања, он је бар настојао да јој буде пријатно с њим. (ЈСЈ, 79)
- (270) Mme de Saint-Euverte *voyant que la princesse avait l'air content de causer avec Swann* s'était éloignée. (ADS, 200)
Видећу да је принцези, изгледа, драго да разговара са Сваном, гђа Де Сент-Еверт се беше удаљила. (ЈСЈ, 198)
- (271) Les femmes *étant à cet égard plus rebelles que les hommes* à déposer toute curiosité mondaine et l'envie de se renseigner par soi-même sur l'agrément des autres salons, et les Verdurin *sentant d'autre part que cet esprit d'examen et ce démon de frivolité pouvaient par contagion devenir fatals à l'orthodoxie de la petite église*, ils avaient été amenés à rejeter successivement tous les « fidèles » du sexe féminin. (ADS, 7)
А с обзиром на то да су жене у том погледу непокорније од мушкараца и тешко се одричу сваке монденске радозналости и жеље да се саме обавесте о пријатности других салона, и будућу да су Вердуренови, с друге стране, осећали да би такав испитивачки дух и демон фриволности могли деловати заразно и постати погубни за правоверје њиховог малог храма, били су принуђени да редом одбаце све „вернике” женског пола. (ЈСЈ, 7–8)

Функција партиципа презента зависи превасходно од његове позиције у реченици. Када се налази у антепозицији у односу на предикат реченице, тада означава почетни тренутак радње исказане предикатом или пак радњу или стање које изазива реализацију радње предиката, те има функцију прилошке одредбе за узрок. Када је, пак, постпониран, може да има резултативно или експликативно значење (Herslund 2000: 91–92). У свим наведеним примерима партицип презента је антепониран у односу на предикат, од којег је одвојен запетом у писању, односно паузом у говору, те се њиме недвосмислено изражава узрочно значење.

Као семантички еквиваленти француског герундива у нашем корпусу се јављају: глаголски прилог прошли (пример 264), каузална/темпорална клауза уведена везником *пошто* (примери 265, 266. и 267), глаголски прилог садашњи (примери 268, 269. и 270) и каузалне клаузе уведене везничким изразима *с обзиром на то да* и *будући да* (пример 271).

Будући да је у примеру 265. везник *пошто* употребљен са глаголом свршеног вида, реч је о двама сукцесивним радњама, а очигледно је и преплитање темпоралне и каузалне вредности, те клауза уведена овим везником може да се интерпретира истовремено као каузална и као темпорална, за разлику од примера 266. и 267. где се везником *пошто* уведе каузалне клаузе.

С друге стране, везнички спојеви *с обзиром на то да* и *будући да*, који се јављају у примеру 271, представљају еквивалентне форме (Клајн 2004: 211). М. Ковачевић наводи следећу специфичност узрочног значења које везнички израз *с обзиром да* даје каузалној клаузи коју уводи у сложену реченицу: „Тај се везник, наиме, употребљава онда кад се садржајем зависне реченице желе представити околности из којих као логичка (најчешће рационална, мисаоно условљена) последица произилази оно што је представљено садржајем основне (управне) реченице. Садржај управне реченице у оваквој сложеној, уколико је узрочна антепонирана, тако као логички закључак слиједи из онога што је обиљежено зависном реченицом” (Ковачевић 1986: 111).

Адвербијална вредност коју стиче герундив условљена је превасходно семантиком управног глагола. Када је употребљен у функцији изражавања каузалности, герундив углавном претходи управном глаголу. Узрочна ситуација исказана герундивом није увек симултана са последичном ситуацијом исказаном управним глаголом, али је симултаност увек присутна између стања које проистиче из ситуације формализоване герундивом и радње управног глагола. Семантички еквиваленти герундива у српском језику забележени у нашем корпусу су глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли и каузална клауза уведена везником *што*.

Док се герундив користи и у писаном и у говорном језику, партицип презента је заступљен само у писаном језику. Користи се за изражавање каузалних односа између процеса који су временски блиски и тада је увек антепониран у односу на управни глагол. Семантички еквиваленти партиципа презента у српском језику су: глаголски прилог прошли, глаголски прилог

садашњи и каузалне клаузе уведене различитим везницима (у нашем корпусу то су: *пошто, с обзиром на то да* и *будући да*).

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На самом крају ове студије, чији је циљ да се установе и прикажу начини за изражавање каузалности у савременом француском и српском језику, те да се систематизују структурне (не)подударности, да се утврди степен семантичке еквиваленције између језичких средстава, као и да се укаже на најбоље начине транспозиције семантичког односа експлицитне или имплицитне каузалности из једног посматраног језика у други, најпре ће бити приказани резултати истраживања са одговарајућим закључцима, а затим ће бити понуђене смернице за могућа даља истраживања у овој области.

Наша анализа, спроведена првенствено из перспективе синтаксе и семантике, а у одређеној мери и прагматике, показала је да оба посматрана језика располажу широким репертоаром средстава за исказивање узрочних значења.

Сви предлози којима се у француском језику уводе синтагме са каузалном вредношћу представљају контекстуално условљена језичка средства, при чему је примарно значење четири предлога (*dans*, *devant*, *sous* и *sur*) спацијално. Француској каузалној конструкцији са предлогом *de* у српском језику углавном одговара генитивна конструкција са предлогом *од*, са значењем узрока ефектора. Најфреквентнији семантички еквивалент конструкција са предлогом *par* јесте генитивна конструкција са предлогом *из* која има значење стимулатора. Конструкцијама са предлогом *pour*, односно њима еквивалентним конструкцијама у српском језику, генитивом са предлогом *због*, исказује се узрок типа разлог. Када је реч о конструкцијама чији је конститутивни елемент предлог *à*, њихов најфреквентнији семантички еквивалент је акузатив са предлогом *на* којим се означава спољашњи узрок. Конструкцијама са предлогом *sur*, односно њима еквивалентним структурама у српском језику, локативом са предлогом *по*, обележава се узрок критериј.

Из перспективе теорије семантичких локализација, а на основу употребе појединих предлога чије је примарно значење спацијално, закључили смо да се у извесном смислу о семантичкој категорији каузалности може говорити као о метафори простора, при чему би последична ситуација представљала објекат локализације, а узрочна ситуација локализатор. Веза између категорија спацијалности и каузалности огледа се првенствено у синтаксичким моделима $dans + SN / y + N_{Loc}$ (са значењем узрока ефектора или стимулатора) и $sous + SN / под + N_{Instr}$ (са ефекторским значењем). Када је реч о каузалним конструкцијама са предлозима *dans* и *y*, објекат локализације је садржан у локализатору, док у

конструкцијама са предлозима *sous* и *под* локализатор у извесном смислу покрива објекат локализације и на тај начин има контролу над њим. Концептуализација конкретних просторних односа транспонује се на концептуализацију каузалних релација и у синтаксичким моделима *devant* + SN / *пред* + N_{Instr} (са ефекторским значењем), *de* + (S)N / *од* + N_{Gen} и *из* + N_{Gen}, у којима се узрочно значење развија преко значења аблативности, односно удаљавања од локализатора.

Сви предлошки изрази који су били предмет анализе ове студије су каузално маркирани. Везничким изразом *à cause de* и његовим семантичким еквивалентима у српском језику, генитивом са предлогом *због* и *услед*, уводи се неповољан узрок. Овим конструкцијама се исказује узрок разлог. Конструкцијама са везничким изразом *grâce à* углавном одговара датив са предлогом *захваљујући*, којим се најчешће упућује на повољан узрок и којим се најчешће исказује узрок разлог или, ређе, критериј. Каузалним конструкцијама са предлошким изразом *à force de* означава се узрочна ситуација која се редовно понавља и која често дуго траје. Еквивалентне структуре у српском језику су каузалне клаузе и глаголски прилог садашњи уз извесне временске одреднице којима се указује на понављање радње, односно на њено дуго трајање. Конструкцијама са предлошким изразом *faute de*, које углавном упућују на неки недостатак и којима се увек уводи узрок типа разлог, у српском језику одговарају синтаксичке структуре које садрже негиран глагол или конструкцију у *недостатку*. Семантички еквиваленти конструкција са предлошким изразом *du fait de* су генитивне конструкције са предлозима *због* и *услед* којима се означава узрок разлог.

Када је реч о међуреченичним односима, каузалност може да се изрази помоћу сва три облика удруживања простих реченица у сложену (јукстапозиција, координација и субординација). У оквиру јукстапонираних реченица у оба посматрана језика забележили смо два модела: 1) сложене реченице у којима је узрочна ситуација исказана другом реченицом и 2) сложене реченице у којима је узрочна ситуација исказана првом реченицом. Иако сигнал значења узрока у овим реченичним структурама није језички експлициран, до узрочног значења долази се, пре свега, захваљујући семантичком садржају реченица, затим употреби глаголских времена којима се постиже сукцесивност или симултаност узрока и последице и, коначно, интерпункцијским знацима (најчешће запета и две тачке) који раздвајају просте реченице и практично преузимају улогу конектора. Посебно смо издвојили јукстапониране реченице у којима друга реченица, којом се прилично експлицитно именује узрочна ситуација, садржи прилог *tant*. У

српском језику смо забележили идентичан модел: јукстапониране реченичне структуре у оквиру којих друга реченица садржи прилог *толико*.

Велике сличности у два посматрана језика постоје и у оквиру реченица које су у француском језику координиране везником *et*, а у српском везницима *и*, *па* и *те*. У примерима овог типа узрочна ситуација је увек исказана реченицом која заузима иницијални положај у оквиру сложене реченице, а, поред семантичког садржаја реченица, употреба глаголских времена и овде представља битан фактор за доношење закључака о заступљености узрочно-последичног односа. Евидентирани везници у српском језику својом семантиком упућују на чињеницу да последична ситуација проистиче из садржаја прве реченице.

За разлику од везника *car* који се у лингвистичкој литератури сврстава у везнике за координацију, његов најфреквентнији еквивалент у српском језику, везник *јер*, припада групи везника за субординацију. У сложеним реченицама са овим везницима недвосмислено се исказују каузални односи, при чему је узрок увек постпониран у односу на последичну ситуацију. Реченицама уведеним овим везницима најчешће се исказује еnunцијативни узрок. И у јукстапонираним и у координираним реченицама, уочавање каузалних односа између догађаја, ситуација и стања засновано је превасходно на знањима која се односе на појаве ванлингвистичке стварности. Имајући у виду одсуство лексичко-граматичких маркера каузалности, у идентификацији каузалних односа велику улогу има логичко закључивање.

Када је реч о зависносложеним реченицама са каузалном клаузом, које представљају најексплицитније језичко средство за изражавање каузалности, разматрали смо укупно десет везника и везничких израза, од којих су најфреквентнији *parce que*, *comme* и *puisque*. Међу њима, једино су везничка средства *comme*, *que* и *du moment que* полисемична, док су сва остала каузално маркирана. У каузалним клаузама најчешће се користи индикатив, осим у клаузама уведеним везничким спојевима *que*, *soit que... soit que* и *non que* у којима се употребљава сибжонктив. Што се тиче позиције ових клауза у оквиру зависносложених реченичних структура, клаузе уведене везничким средствима *comme* и *du moment que* увек заузимају иницијалну позицију, јер означавају узрочну ситуацију која је већ позната. Фиксирану позицију у сложеној реченици имају и клаузе са везником *que* и везничким изразима *parce que* и *d'autant plus que* – оне су увек постпониране управној реченици. Каузалне клаузе уведене осталим везничким изразима (*soit que... soit que*, *non que*, *étant donné que* и *vu que*) су мобилне. Занимљиво је истаћи да је у две

трећине од укупног броја примера у нашем корпусу клауза са везником *puisque* постпонирана у односу на управну реченицу.

Француски и српски језик располажу сличним репертоаром везничких средстава којима се уводе каузалне клаузе. Потпуна еквиваленција, на формалном и на семантичком плану, успоставља се између следећих везничких спојева: *parce que* и *зато што* / *јер, comme* и *како, puisque* и *пошто, que* и *што* / *да, soit que... soit que* и *било што... било што, d'autant plus que* и *тим пре што* и *non que* и *не (зато) што*.

За разлику од клауза уведених везничким изразом *parce que*, односно везницима *зато што* и *јер*, којима се најчешће изражава фактички узрок, клаузама са везницима *puisque* и *пошто* углавном се исказује узрок који није заснован на чињеничном стању – оне имају функцију оправдања исказа садржаног у главној реченици. Клаузе са везничким средствима *comme* и *како* углавном означавају ситуације или стања која представљају разлог или узрочни основ садржаја управне реченице. Клаузама са везницима *que* и *што* / *да* најчешће се исказује узрок разлог психолошких стања и расположења човека. Везнички изрази *d'autant plus que* и *тим пре што* одликују се специфичном узрочном и градацијском семантиком. Њима се уводи клауза којом се означава додатни узрок.

Каузални односи у француском језику могу да се искажу и герундивом и партиципом презента. У конструкцијама са овим безличним глаголским облицима најбоље се огледа веза између узрочног и временског значења. Када је употребљен у функцији исказивања каузалних односа, герундив је углавном антепониран у односу на управни глагол. Узрочна ситуација није обавезно симултана са последичном ситуацијом исказаном управним глаголом. Међутим, симултаност је увек присутна између стања које проистиче из ситуације формализоване герундивом и радње управног глагола. Семантички еквиваленти герундива у српском језику забележени у нашем корпусу су: глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли и каузална клауза уведена везником *што*.

За разлику од герундива, који се користи и у писаном и у говорном језику, партицип презента је карактеристичан само за писани језик. Овом формом се исказују каузални односи између процеса који су временски блиски. Када је употребљен у функцији исказивања каузалности, партицип презента увек претходи управном глаголу. Семантички еквиваленти партиципа презента у српском језику су: глаголски прилог прошли, глаголски прилог садашњи и каузалне клаузе уведене различитим везницима (*пошто, с обзиром на то да* и *будући да*).

Резултати овог истраживања које је имало за циљ обраду једног сегмента семантичке категорије каузалности на материјалу француског и српског језика омогућила нам је да уочимо сличности и разлике међу посматраним језицима, као и специфичности у сваком језику понаособ, што може да представља значајан допринос не само лингвистичким истраживањима у овом домену, већ и дидактици француског језика као страног, као и преводилачкој пракси.

Не треба посебно истицати да постоји још доста тога што би се могло урадити на овом пољу. Пре свега, било би корисно размотрити језичка средстава за исказивање каузалних односа у савременом разговорном француском и/или српском језику, те указати на сличности и разлике у односу на писани језик, како би се добила потпунија слика о семантичкој категорији каузалности. Поред тога, будућа истраживања би такође могла да буду усмерена на ограничења употребе језичких облика за исказивање каузалности, са посебним освртом на колокабилност. Коначно, будући да је каузалност као сложена категорија незаобилазна у учењу страних језика, интересантне резултате могла би дати и истраживања из перспективе дидактике француског као страног језика. Било би сврсисходно установити потешкоће на које наилазе србофони говорници приликом учења француског језика и утврдити адекватан дидактички приступ овој проблематици.

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, М. (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Алановић, М. (2019). *О допунама и допуњавању у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ашић, Т. и Станојевић, В. (2008). О предлозима *испред* и *пред* у српском језику. У: М. Радовановић и П. Пипер (ур.), *Семантичка проучавања српског језика* (стр. 129–150). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Баљ, Б. и Чучковић, А. (2012). *Увод у филозофију* (друго измењено и допуњено издање). Бечеј: Пролетер.
- Белић, А. (1998). *Општа лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју* (књига 1 и 2) [приређивач: Милка Ивић]. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Будућност.
- Бугарски, Р. (1995). *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан-Премк, Д. (1964). Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука. *Јужнословенски филолог*, књ. 26, св. 1/2, 437–457.
- Грицкат, И. (1952). О једном случају мешања свеза *да* и *што*. *Наш језик*, књ. 3, св. 5/6, 196–207.
- Грицкат, И. (1957). Разлика између предлога *због* и *услед*. *Наш језик*, књ. 8, св. 7/10, 236–241.
- Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић, М. (1954а). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ивић, М. (1954б). Узрочне конструкције с предлозима *због*, *од*, *из* у савременом књижевном језику. *Наш језик*, нова серија, књ. 5, св. 5/6, 186–194.
- Ивић, М. (1957–1958). Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, 22, 141–166.
- Кликовац, Д. (1997). О узрочном значењу конструкције *у + локатив*. *Наш језик*, књ. 32, св. 1/2, 26–37.
- Ковачевић, М. (1986). Спорни везник *с обзиром да*. *Наш језик*, књ. 27, св. 1/2, 101–113.

- Ковачевић, М. (1998). *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа.
- Кордић, С. (1999). Сложени везник *тим више што*. *Наш језик*, књ. 33, св. 1/2, 5–14.
- Милошевић, К. (1984–1985). Каузална функција зависне реченице која се уводи везником *кад* у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 27/28, 461–470.
- Милошевић, К. (1985). Аспектуално-темпоралне конфигурације у систему сложених реченица са каузалном клаузом у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 14/2, 21–35.
- Милошевић, К. (1986а). Језички и вањјезички сигнали каузалне зависности између простих реченица у сложеној. *Књижевни језик*, књ. 15, св. 3/4, 280–296.
- Милошевић, К. (1986б). О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *што*. *Наш језик*, књ. 27, св. 1/2, 67–71.
- Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ. и Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, П. и Клајн, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, П., Алановић, М., Павловић, С., Антонић, И., Николић, М., Војводић, Д., Поповић, Љ., Танасић, С. и Марић, Б. (2018). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Половина, В. (1986). Зависне узрочне реченице у разговорном српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 15/1, 85–93.
- Поповић, Н. (2015). „О француским предлозима *de* и *par* у конструкцијама са каузалним значењем и њиховим еквивалентима у српском језику”. У: С. Гудурић и М. Стефановић (ур.). *Језици и културе у времену и простору* 4/1. Тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет, 379–389.
- Поповић, Н. (2019). „Неки аспекти употребе везника *car* и *parce que*”. У: С. Гудурић и Б. Радић-Бојанић (ур.). *Језици и културе у времену и простору* 8/1. Тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет, 601–610.

- Симић, Р. и Јовановић, Ј. (2007). *Мала српска граматика*. Београд: Јасен.
- Станковић, С. (2016). *Француско-српске лингвистичке паралеле*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (2002). *Граматика српског језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. (8. издање). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, М. (1939). Употреба и значење предлога *због* и *ради*. *Наш језик*, н. с. књ. 6, св. 5/6, 139–150.
- Стевановић, М. (1986). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 1. Увод, фонетика, морфологија. Београд: Научна књига.
- Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 2. Синтакса. Београд: Научна књига.
- Танасић, С. (2012). О координираној вези зависних клауза у сложеној реченици. У: С. Танасић, *Из синтаксе српске реченице* (стр. 111–126). Београд: Београдска књига / Институт за српски језик САНУ.
- Танасић, С. (2013). Временско и узрочно значење везника *пошто* у савременом српском језику. *Јужнословенски филолог*, 69, 319–334.
- Точанац Миливојев, Д. (2006). *Syntaxe de la phrase française*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Arrivé, M., Gadet, F. & Galmiche, M. (2005). *La Grammaire d'Aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française*. Paris: Flammarion.
- Ašić, T. (2008). *Espace, temps, prépositions*. Genève : Librairie Droz.
- Ašić, T. & Stanojević, V. (2013). Espace, temps verbaux, prépositions temporelles. *Langue française*, 179, 29 – 48.
- Ašić, T. (2011). *Nauka o jeziku*. Beograd: BeoBook; Kragujevac: FILUM.
- Bentolila, F. (1986). *Car en français écrit*. *La linguistique*, 22, 95–115.
- Borillo, A. (1998). *L'espace et son expression en français*. Paris: Ophrys.
- Bugarski, N. (1999). Uzročna klauza u jeziku Danila Kiša. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 42, 189–217.
- Cadiot, P. (1997). *Les prépositions abstraites en français*. Paris: Armand Colin.
- Charaudeau, P. (1992). *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris: Hachette.
- Chevalier, J.-Cl., Blanche-Benveniste, Cl., Arrivé, M. & Peytard, J. (2002). *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.

- Danlos, L. (1988). Connecteurs et relations causales. *Langue française*, 77, 92–127.
- Degand, L. & Fagard, B. (2008). (Inter)subjectification des connecteurs : le cas de *car* et *parce que*. *Revista de Estudos Linguísticos da Universidade do Porto*, 3, 119–136.
- Deléchelle, G. (2002). Les connecteurs de cause en français et en anglais. *Syntaxe et sémantique*, 3, 99–115.
- Dimić, Z. (2012). Kauzalnost i determinizam u Dekartovoj filozofiji. *Arhe*, 17, 23–31.
- Dražković, V. (1962). *Dopunski infinitiv u francuskom jeziku*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije.
- Dubois, J. & Lagane, R. (1997). *La Nouvelle grammaire du français*. Paris: Larousse.
- Ducrot, O. (1983). *Puisque*, essai de description polyphonique. *Revue romane*, 24, 166–185.
- Đorđević, R. (2000). *Uvod u kontrastiranje jezika* (četvrto izdanje). Beograd: Filološki fakultet.
- Fagard, B. & Degand, L. (2008). La fortune des mots: grandeur et décadence de *car*. Paris: Congrès Mondial de Linguistique Française. Consulté le 15.10.2015, sur <http://www.linguistiquefrancaise.org/index.php?option=article&access=doi&doi=10.1051/cmlf08213>
- Ferrari, A. (1993). Encore à propos de *parce que*, à la lumière des structures linguistiques de la séquence causale. *Cahiers de linguistique française*, 13, 183–214.
- Fuchs, C. & Le Goffic, P. (2005). La polysémie de *comme*. In : O. Soutet (éd.), *La Polysémie* (p. 267–292). Paris : Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- Garcia, D. (1998). *Analyse automatique des textes pour l'organisation causale des actions. Réalisation du système informatique COATIS*. Thèse de doctorat soutenue à l'Université de Paris-Sorbonne (Paris IV). Consulté le 21.10.2015, sur <http://www.lalic.paris4.sorbonne.fr/Theses/garcia/theseD.pdf>
- Gardes-Tamine, J. (2006). *La grammaire – 2. Syntaxe*. Paris: Armand Colin.
- Gettrup, H. (1977). Le gérondif, le participe présent et la notion de repère temporel. *Revue Romane*, 12/2, 210–271.
- Gosselin, L. (1990). Les circonstanciels: de la phrase au texte. *Langue française*, 86, 37–45.
- Gougenheim, G., Michéa, R., Rivenc, P. & Sauvageot, A. (1971). *L'Élaboration du Français Fondamental (1er degré): étude sur l'établissement d'un vocabulaire et d'une grammaire de base*. Paris: Didier.

- Graovac, N. (2009). *Međurečenični odnosi u francuskom i srpskom jeziku* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Grevisse, M. (2001). *Le Bon Usage* (13e édition). Paris: Duculot.
- Grlić, D., Korać, V., Novaković, S., Petrović, G., Stojković, A. & Veljačić, Č. (1973). *Filozofija*. Beograd: Interpres.
- Gross, G. (2009). *Sémantique de la cause*. [Avec la collaboration de Ramona Pauna et Freiderikos Valetopoulos]. Leuven – Paris : Peeters.
- Groupe λ-1 (1975). Car, parce que, puisque. *Revue Romane*, 10, 248–280.
- Gudurić, S. & Vlahović, Lj. (2012). *Éléments de morphosyntaxe de la langue française*. I. *Le verbe*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Halmøy, O. (2003). Le gérondif en français. Paris: Ophrys.
- Halmøy, O. (2008). Les formes verbales en –ant et la prédication seconde. *Travaux de linguistique*, 57, 43–62.
- Hamma, B. (2006). L'expression de la « cause » à travers le prisme de la préposition *par*. *Linx*, 54, 73–90.
- Hamon, S. (2006). La cause linguistique. *Linx*, 54, 49–60.
- Herslund, M. (2000). Le participe présent comme co-verbe. *Langue française*, 127, 86–94.
- Hybertie, Ch. (1996). *La conséquence en français*. Paris: Ophrys.
- Ivić, M. (2008). *Lingvistički ogledi* (treće izdanje). Beograd: Biblioteka XX vek.
- Iordanskaja, L. & Arbatchewsky-Jumarie, N. (2000). Quatre prépositions causales du français. Leur sémantisme et cooccurrence. *Linguisticae Investigationes*, 23–1, 115–159.
- Jackiewicz, A. (2004). La causalité dans la langue: une question de point(s) de vue. *Intellectica*, 38, 43–67.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kleiber, G. (2007). La question temporelle du gérondif : simultanéité ou non ? *Travaux linguistiques du CERLICO*, 20, 109–123.
- Kleiber, G. (2009). Gérondif et relations de cohérence : le cas de la relation de Cause. In: F. Hrubaru (éd.), *Relations de discours (II), Actes du XVe Séminaire de Didactique Universitaire* (p. 9–24). Cluj : Editura Echinox.
- Klikovac, D. (2006). *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Koplstun, F. (1988). *Istorija filozofije. Tom I. Grčka i Rim*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Koplstun, F. (1989). *Istorija filozofije. Tom II. Srednjovekovna filozofija*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

- Kordić, S. (2008). Koordinacija i subordinacija u složenim rečenicama slavenskih jezika. *Južnoslovenski filolog*, 64, 189–197.
- Kovačević, M. (1986). Uzročni zamjenički prilozi i priloški izrazi. *Književni jezik*, 15 (3/4), 265–273.
- Kovačević, M. (1988a). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: „Svjetlost” OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kovačević, M. (1988b). Koncesivnost kao posljedica negacije kauzalnosti. *Filologija*, 16, 93–100.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1985). *Les Métaphores dans la vie quotidienne*. Paris: Les Éditions de Minuit. (Traduit de l'américain par Michel de Fornel en collaboration avec Jean-Jacques Lecercle).
- Le Goffic, P. (1993). *Grammaire de la phrase française*. Paris: Hachette.
- Leeman, D. (1991). *Hurler de rage, rayonner de bonheur*: remarques sur une construction en *de*. *Langue française*, 91, 80–101.
- Leeman, D. (1999). *Dans un juron, il sauta sur ses pistolets* : aspects de la polysémie de la préposition *dans*. *Revue de Sémantique et Pragmatique*, 6, 71–88.
- Leeman, D. (2002). *La phrase complexe. Les subordinations*. Bruxelles : De Boeck: Duculot, Champs Linguistiques.
- Le Pesant, D. (2006). De la concession à la cause, et de la cause à la condition. *Linx*, 54, 61–72.
- Maingueneau, D. (1999). *Syntaxe du français*. Paris: Hachette Supérieur.
- Martinet, A. (1979). *Grammaire fonctionnelle du français*. Paris: Crédif / Didier.
- Mauger, G. (1988). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui*. Paris: Hachette.
- Melis, L. (2003). *La préposition en français*. Paris: Éditions Ophrys.
- Mladenović, B. & Samardžija, T. (2019). *Le bon mot : prevođenje tekstova sa srpskog na francuski sa gramatičkim objašnjenjima*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta.
- Moeschler, J. (1987). Trois emplois de *parce que* en conversation. *Cahiers de Linguistique française*, 8, 97–110.
- Moeschler, J. (2003). L'expression de la causalité en français. *Cahiers de Linguistique Française*, 25, 11–42.
- Moeschler, J. & Auchlin, A. (2005). *Introduction à la linguistique contemporaine* (2e édition). Paris: Armand Colin.
- Mrazović, P. & Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića ; Novi Sad: Dobra vest.

- Müller, B. (1986). Međusobni odnosi među logičko-semantičkim relacijama i zavisnim odnosno nezavisnim sintaktičkim strukturama. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 15/1, 95–102.
- Nazarenko, A. (2000). *La cause et son expression en français*. Paris: Ophrys.
- Papić, M. (1999). *Gramatika francuskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Perović A., M. (2003). *Istorija filozofije* (Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje). Novi Sad: Odsek za filozofiju Filozofskog fakulteta – Grafomedia.
- Perović, M. 2004. Epohalni smisao Kantove filozofije. *Arche*, 1, 7–21.
- Piper, P. (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Platon (1981). *Timaj*. Beograd: Mladost.
- Popović, N. (2011). Sur la causalité et certaines modalités de son expression en français et en serbe. In: G. Rață (éd.), *Academic Days of Timișoara: Language Education Today* (p. 201–210). Cambridge Scholars Publishing.
- Popović, N. & Mihailović, J. (2011). La polysémie de la préposition française *dans* et ses équivalents serbes. *Nasleđe*, 8 (19), 355–365.
- Popović, N. (2012). « Le musée est fermé pour travaux » – à propos de la lecture causale/finale de la préposition *pour* et de ses correspondants en serbe. *Filolog*, 6, 210–217.
- Popović, N. (2019). Du spatial au causal : réflexions sur la conceptualisation de la causalité en français et en serbe. *Filolog*, 19, 232–247.
- Pranjković, I. (1984). *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, knj. 13.
- Radovanović, M. (1977). Imenica u funkciji kondenzatora I, II. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 20/1, 63–144 i 20/2, 81–160.
- Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića ; Novi Sad: Dobra vest.
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch. & Rioul, R. (2006). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Rihs, A. (2009). Gérondif, participe présent et expression de la cause. *Nouveaux cahiers de linguistique française*, 29, 197–214.
- Samardžija, T. (2021). C'est quoi, le *en* du gérondif ? *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 46/2, 129–156.
- Seder, R. (2011). Francuske kompletivne rečenice uvedene glagolima osećanja i njihovih korelati u srpskom jeziku. *Primenjena lingvistika*, 12, 153–167.
- Seder, R. (2021). Sur certaines modalités d'expression de la causalité en français et en italien. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 46/3, 55–70.

- Silić, J. & Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simon, A. C. & Degand, L. (2007). Connecteurs de causalité, implication du locuteur et profils prosodiques: le cas de *car* et de *parce que*. *French Language Studies*, 17, 323–341.
- Tekešinović, L. (2014). „O posteriornosti uzroka u odnosu na posljedicu na primjerima uzročnih rečenica sa veznicima *parce que*, *puisque*, *comme* i njihovih ekvivalenata u b/h/s jeziku“. U: S. Gudurić i M. Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 3*. Tematski zbornik. Novi Sad: Filozofski fakultet, 739–747.
- Vaguer, C. (2006). Étude de GP en *dans*, à sens causal. *Linx*, 54, 91–102.
- Valma, E. (2004). *L'expression de la causalité en français et en grec moderne. Étude contrastive*. Thèse de doctorat, Université Paris 7 – Denis Diderot.
- Vandeloise, C. (1986). *L'espace en français*. Paris: Éditions du Seuil.
- Vilić, I. (2020). Éléments extralinguistiques dans l'expression des relations spatiales en français et en serbe. *Philologia Mediana*, 12, 251–262.
- Vilić, I. (2021). Le mouvement dans l'expression des relations spatiales en français et en serbe. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 46/3, 41–54.
- Wagner, R. L. & Pinchon, J. (1962). *Grammaire du français classique et moderne*. Paris: Hachette.
- Wilmet, M. (2007). *Grammaire critique du français* (4e édition). Bruxelles: Éditions de Boeck Université.
- Zufferey, S. (2006). Connecteurs pragmatiques et métareprésentation: l'exemple de *parce que*. *Nouveaux cahiers de linguistique française*, 27, 161–179.

РЕЧНИЦИ И ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ

- Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Клајн, И. (2004). *Речник језичких недоумица* (шесто допуњено и измењено издање). Београд: Српска школска књига.
- (РМС) *Речник српскога језика* (2007). Нови Сад: Матица српска. [израдили Милица Вујанић и др; редиговао и уредио Мирослав Николић]
- Ћосић, П. и сарадници (2008). *Речник синонима*. Београд: Корнет.

- Blekburn, S. (1999). *Oksfordski filozofski rečnik*. Novi Sad: Svetovi.
- Encyclopédie Larousse* (<http://www.larousse.fr/encyclopedia>).
- Encyclopædia Universalis* (<http://www.universalis.fr>).
- Kristal, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Kristal, D. (1996). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- (NPR) *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (1998). Sous la direction de Josette Rey-Debove, et Alain Rey. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- (PLI) *Le Petit Larousse illustré* (2011). Direction générale : Isabelle Jeuge-Maynard. Paris: Larousse.
- Marić, S. (2004). *Filozofski rečnik*. Beograd: Dereta.
- Simeon, R. (1969a). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I (A–O)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Simeon, R. (1969b). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, II (P–Ž)*. Zagreb: Matica hrvatska.

КОПИЈУС

- (MA) Albahari, D. (2005). *Mamac*. Beograd: Stubovi kulture.
- (APP) Albahari, D. (2007). *L'Appât*. Traduit du serbe par Gojko Lukić et Gabriel Iaculli. Paris: Gallimard.
- (НДТ) Andrić, I. (2014). *Na Drini ćuprija*. In: Andrić, I. (2014). *Romani*. Beograd: Laguna. 321–556.
- (PSD) Andrić, I. (1994). *Le pont sur la Drina*. Traduit du serbo-croate par Pascale Delpech. Paris: Belfond.
- (ADT) Beigbeder, F. (2007). *L'amour dure trois ans*. Paris: Gallimard.

- (ЈТТ) Begbede, F. (2012). *Ljubav traje tri godine*. Prevod: Vladimir D. Janković. Beograd: Booka.
- (ETR) Camus, A. (2003). *L'étranger*. Paris: Gallimard.
- (СТР) Kami, A. (2009). *Stranac*. Prevod: Zorica Hadži-Vidojković. Beograd: Paideia.
- (РР) Saint-Exupéry, A. de (2001). *Le Petit Prince*. Paris: Folio.
- (МП) Сент Егзипери, А. де (1997). *Мали принц*. Превод: Мирослава Милисављевић. Београд: Дивит.
- (РЈ) Kiš, D. (2013). *Rani jadi*. Beograd: Arhipelag.
- (СР) Kiš, D. (1984). *Chagrins précoces*. Traduction: Pascale Delpech. Paris: Gallimard.
- (ТФ) Makine, A. (2001). *Le testament français*. Paris: Mercure de France.
- (ФЗ) Makin, A. (2009). *Francusko zaveštanje*. Prevod: Anđa Petrović. Beograd: Paideia.
- (АДС) Proust, M. (1962). *Un amour de Swann*. Paris: Gallimard.
- (ЈСЈ) Пруст, М. (2004). *Једна Сванова љубав*. Превод: Живојин Живојиновић. Београд: Политика – Народна књига.
- (ЗЦД) Tišma, A. (1996). *Za crnom devojkom*. Beograd: Prosveta.
- (ЈФБ) Tišma, A. (1992). *La jeune fille brune*. Traduit du serbo-croate par Madeleine Stévanov. Lausanne: L'Âge d'Homme.
- (ЈАГ) Велмар-Јанковић, С. (2009). *Лазум*. Београд: Стубови културе.
- (ДЛН) Velmar-Janković, S. (2001). *Dans le noir*. Traduit du serbo-croate par Alain Cappon. Paris: Phébus.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД
21000 Нови Сад
Др Зорана Ђинђића 2
www.ff.uns.ac.rs

Електронско издање

<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2022/978-86-6065-745-1>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

811.133.1'36:811.163.41'36
811.163.41'367.322:811.133.1'367.322

ПОПОВИЋ, Наташа, 1981-

Изражавање каузалности у савременом француском и српском језику
[Електронски извор] / Наташа Поповић ; [превод резимеа на енглески језик
Гордана Лалић-Крстин]. - Нови Сад : Филозофски факултет, 2022

Начин приступа (URL): <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2022/978-86-6065-745-1>. - Опис заснован на стању на дан 27.12.2022. - Насл. са насловног екрана. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија. - Abstract.

ISBN 978-86-6065-745-1

а) Француски језик - Изражавање каузалности б) Српски језик - Изражавање каузалности в) Упоредна граматика - Српски језик - Француски језик

COBISS.SR-ID 84024585
